

ȘANTIERUL GRĂDIȘTEA MUNCELULUI

Dat fiind că întreitul caracter al așezării dacice de pe Dealul Grădiștei, din hotarul localității Grădiștea Muncelului (acela de centru militar, politic și religios), a fost scos în evidență prin cercetările din primii doi ani (1950 și 1951)¹, colectivul acestui șantier și-a propus pentru campania din anul 1952: a) *desvelirea* în întregime a unor construcții, b) *lămurirea* unor probleme de ordin cronologic și tehnic la sanctuare și cetate, c) *lărgirea* cunoașterii așezărilor de pe diferitele terase ale Dealului Grădiștei și d) *explorarea* împrejurimilor acestui centru de viață dacică. Lămurirea, în ansamblu, a așezării, considerând-o terminată prin cercetările anterioare, campania din anul 1952 avea drept țintă aprofundarea cunoașterii până în cele mai mici detalii ale componentelor complexului de ruine, pentru o mai justă apreciere a formelor de viață, a intensității și calității culturii materiale și spirituale a Dacilor în ultimele două secole, care au precedat cotorpirea romana.

Este dela sine înțeles că acest obiectiv necesită mai multe campanii de săpături și că în anul 1952 el n'a fost decât inițiat, cu rezultate care îndreptățesc continuarea cercetărilor de detaliu încă în vreo două trei campanii.

În cele ce urmează vom înfățișa, în linii mari, rezultatele obținute.

1. SANCTUARUL MIC ROTUND DE PE TERASA A XI-a

(a se vedea fig. 1—3)

Descoperit încă din anul 1950², el a fost degajat aproape complet în acest an (a se vedea Planul Incintei Sacre)³. Sanctuarul, după cum îl considerăm noi, e format din 114 stâlpi de andezit, așezați în cerc perfect, al cărui diametru e de 12,50 m. În total, au fost 114 stâlpi de andezit, dintre care 13 mai lați, iar 101 mai subțiri. Din aceștia, cei lați au dispărut afară de unul singur, locul celorlalți fiind vizibil prin golurile pe care le-au lăsat în seria regulată a stâlpilor înguști. Stâlpii înguști au rămas pe loc, însă cu capetele rupte, cu excepția a cinci, care nu mai există.

¹ A se vedea Raportul preliminar pe anul 1950, « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 95—126 și anul III, 1952 p. 281—310.

² « SCIV », Nr. 1, anul II, 1951, p. 117.

³ « SCIV », anul III, 1952, p. 282, fig. 1.

Așezarea în cerc a stâlpilor s'a făcut după o regulă dinainte stabilită, având, fără îndoială, un anumit rost, și anume: totalul de 114 stâlpi a fost grupat în 13 grupe, 11 grupe constau din câte 8 stâlpi înguști și 1 stâlp mai lat; o grupă e compusă din 7 stâlpi înguști și 1 stâlp mai lat, iar o grupă din 6 stâlpi înguști și 1 stâlp lat. Gruparea nu este întâmplătoare. Este

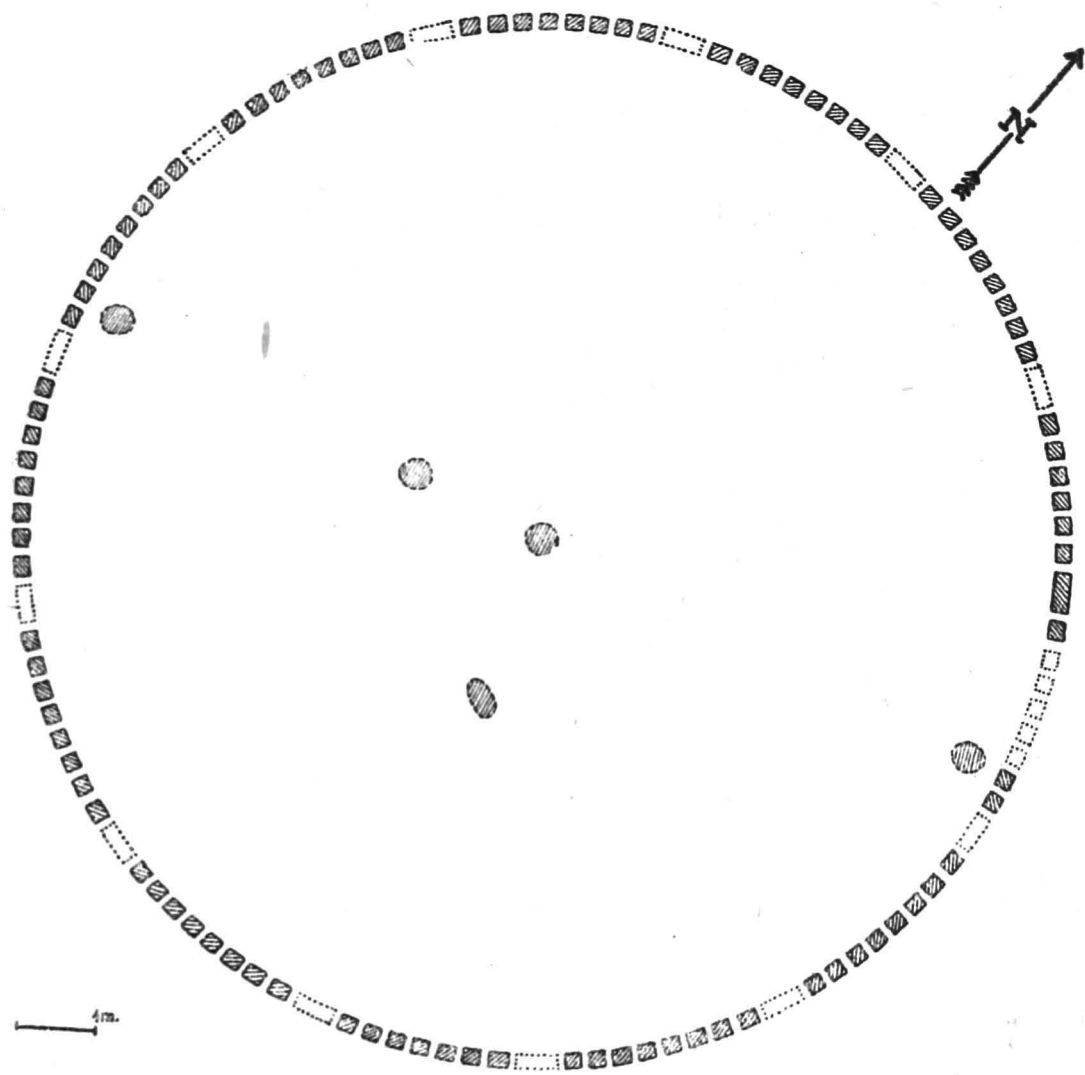

Fig. 1. — Sanctuarul mic rotund.

evidentă voita împărțire a cercului în 13 grupe, 11 formate din $8+1$, iar 2 din $7+1$, respectiv $6+1$. Gândul ne duce, ca și la Cercul mare¹, la o însemnătate simbolică, în legătură cu religia dacă, și ea e raportată la anumite fenomene astrale (ar putea fi vorba de anul de 13 luni).

Stâlpii au fost așezați pe o vatră de lut bine bătută, fără de nicio bază și soclu. Dimensiunile lor sunt următoarele: stâlpii înguști au înălțimea ac-

¹ « SCIV », anul III, 1952, p. 285, fig. 3.

Fig. 2. — Sanctuarul mic rotund.

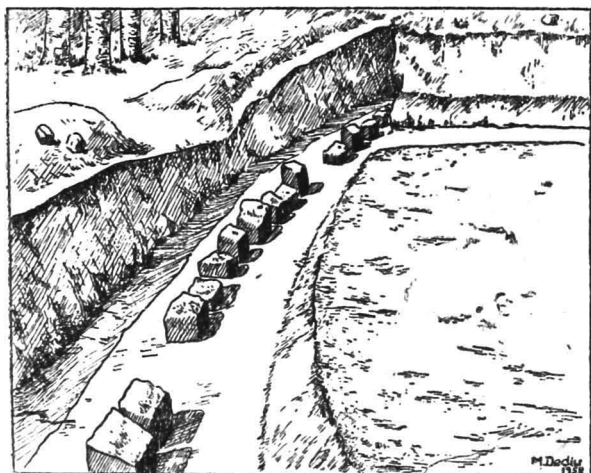

Fig. 3. — Sanctuarul mic rotund.

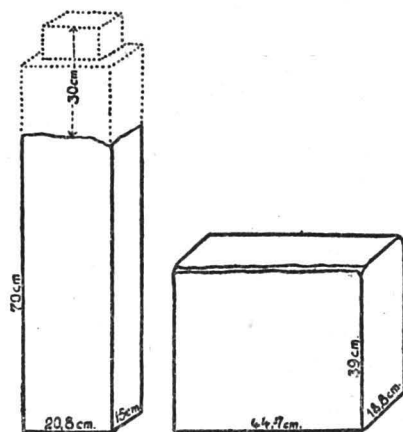

Fig. 4. — Sanctuarul mic rotund, stâlp îngust și lat (desen).

tuală (capetele lor fiind, după cum s'a amintit, fără excepție rupte *intentionat*) 60—70 cm; lățimea variază între 20,5 cm, 20,8 cm și 21 cm; grosimea, e constantă—15 cm. (fig. 4). Din înălțimea originală a stâlpilor înguști, care va fi fost, cu cap cu tot, cca 90—95 cm, cea mai mare parte era adâncită în pământ (ca 60 cm) restul ridicându-se deasupra nivelului antic al sanctuarului.

Dimensiunile stâlpilor mai lați (originar 13, dintre care unul singur păstrat) au fost: înălțimea 39 cm, lățimea 44,7 cm, grosimea 18,8 cm. Aceștia, după cât se vede din unicul exemplar păstrat, nu aveau partea de sus în forma unui cep, ca stâlpii înguști, ci se terminau cu o suprafață (actuală) netedă (fig. 4). Ei nu aveau nevoie să fie infipți în pământ, decât doar 5—10 cm. Distanța dintre stâlpi (și dintre grupele de stâlpi) e de cca 10 cm.

Interiorul sanctuarului forma o vatră netedă de pământ bătut, pe care astăzi se observă un strat subțire de arsură și cărbuni de lemn de brad, de 7—8 cm grosime. Urmele de arsură sunt mai accentuate la periferia cercului și se atrofiază tot mai simțitor, fără a dispăre, însă, cu totul, spre centru.

De-a-lungul diametrului, în direcția E-V, se găseau 3 (poate 4) stâlpi de lemn, ale căror găuri se păstrează cu un diametru de 35 cm și o adâncime de 30—40 cm sub nivelul antic. Gropile sunt pline de resturi de pământ ars și cărbune. Peste vatra originală a sanctuarului, la cca 10—20 cm, se găsește un nivel nou de arsură și vatră bătătorită, cu lespezi de piatră de calcar ce încăleacă și peste stâlpii de andezit amintiți ai cercului, cu urme de țigle romane și câteva fragmente de vase. Este, desigur, nivelul unei construcții de lemn romane, așezate și în acest loc peste sanctuarul desființat și, expresia nu e de loc nepotrivită, *ras* de pe fața pământului, după ce stâlpii de piatră și restul din sanctuar fusese distrus de cotropitori. Dela această construcție romană provine, se pare, și groapa ovală din jumătatea sudică a cercului.

Locul din jurul cercului nu este încă evacuat, dar el ar putea conține încă unele elemente noi pentru sanctuar.

2. SANCTUARUL MARE DE PE TERASA A X-a

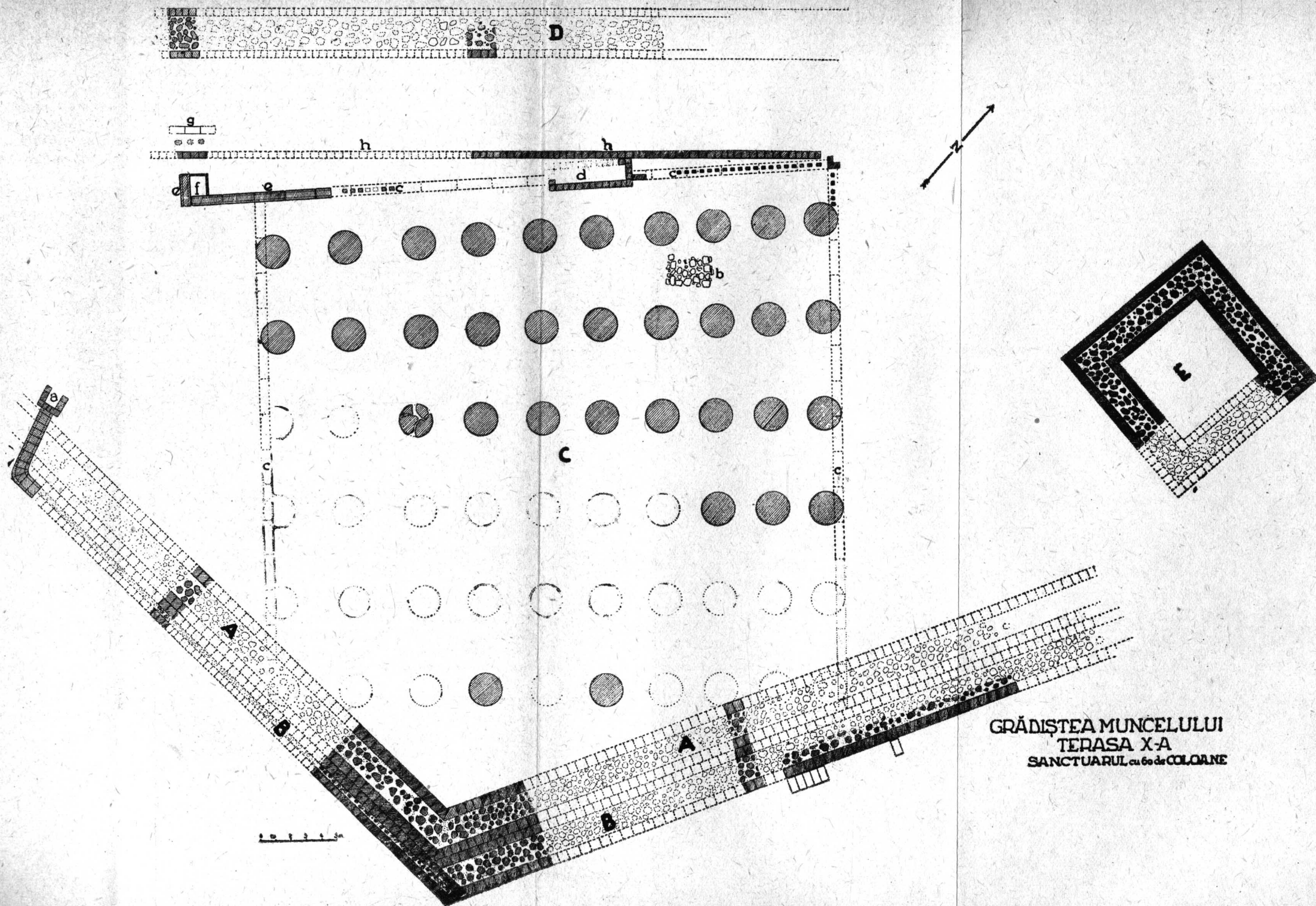
Sezisat încă din 1950 și desvelit, în mică parte, în campania din anul 1951, acest sanctuar, care cuprinde aproape întreaga terasă a X-a (pl. I) este astăzi complet descoperit, refăcându-se și terasa care, cu timpul, luncase și fusese spălată în porțiunea ei întreagă din spre terasa XI¹.

După cum se știe², această terasă a X-a era susținută de un dublu zid de terasă, dintre care, cel din spate (cel mai vechi) a fost desființat în partea lui superioară la lărgirea terasei în vederea construirii sanctuarului cu coloane de andezit (pl. I, zidul A și B, dintre care A este cel sacrificat în parte).

Față de rezultatele din anul trecut, lucrările de desvelire completă din acest an au adus unele elemente noi și importante, alături de o serie de precizări mai exacte. În primul rând, s'a stabilit definitiv numărul coloanelor pe care-l avea sanctuarul: el e de 60 de coloane (nu 54 cum crezusem la

¹ A se vedea planșa I: porțiunea distrusă din terasa a X-a se observă din lipsa postamentelor rotunde ale coloanelor (cercurile goale din desen).

² A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, p. 289, fig. 5—6.

PLANȘA 1. Terasa X.

GRĂDIȘTEA MUNCELULUI
TERASA X-A
SANCTUARUL cu 60 de COLOANE

inceput), descoperindu-se și al 10-lea rând de postamente în marginea de V. a terasei.

O noutate este și stabilirea raportului acestui sanctuar și a terasei însăși față de terasa superioară (a IX-a). Încă din anul trecut am presupus existența unui zid de terasă, la spatele sanctuarului, între terasa a X-a și terasa a IX-a superioară (spre NV). Acest zid ni s'a părut stabilit la o distanță de cca 5 cm dela primul rând de postamente. În realitate, lucrurile stau acum, în felul următor:

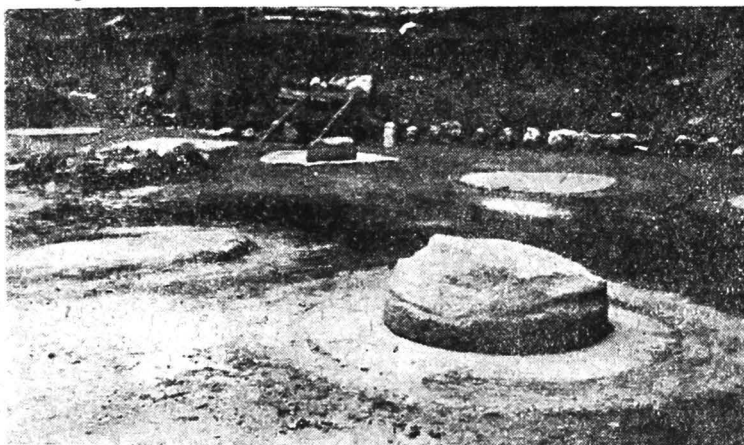

Fig. 5 a. — Vedere fotografică a terasei a X-a cu turn și sanctuar.

În dosul sanctuarului, la o distanță ce variază crescând în spre V, se întindea nu un zid de terasă, ci un gard de piatră de calcar, construit dintr'un singur rând de blocuri, înalt de cel puțin 3 m care se păstrează încă pe alocurea (pl. I, lit. h, și fig. 5-a, b). Acest gard de piatră nu merge paralel cu linia sanctuarului, ci se depărtează de el pe măsura în care înaintează spre V.

Zidul de terasă (D) se află mult mai îndărăt și merge *paralel cu gardul de piatră*, la o distanță de 6 m de gard. Acest zid, pe lângă funcția de a susține terasa superioară (a IX-a), închidea, împreună cu gardul de piatră, un spațiu rezervat, credem, trebuințelor sanctuarului. În acest spațiu rezervat se intra, probabil, prin niște uși sau porți aplicate în gardul de piatră, dar care nu s'au mai putut constata precis.

Zidul de terasă (D) are o grosime de 3,20 m și e construit după modelul zidurilor de piatră dacice, cu un amănunt decorativ în plus și anume acela că, din loc în loc, blocurile ce constituie fațada zidului au câte o canelură verticală adâncă de 10—12 mm și lată de 7 cm, care se continuă pe aceeași linie verticală pe toate blocurile dela cel mai de sus până jos la temelie. Pe lângă aceasta, din resturile de piese arhitectonice căzute și aflate în molozul din preajma zidului, s'a stabilit că zidul acesta avea o balustradă din două elemente suprapuse și încununată cu un capac de piatră semicilindric, ornamentat pe cele două laturi late cu câte un gât și un cioc de pasăre, iar pe tot restul suprafeței având brăie paralele în relief (fig. 6, 7). Infățișarea zidului, mult mai înalt decât gardul de piatră, era de-a-dreptul impunătoare (fig. 8—10).

Existența unui sanctuar mai vechi decât cel cu coloanele de andezit s'a remarcat încă din 1951. Acum, acest fapt a câștigat o certitudine: pe terasa a X-a, anterior sanctuarului cu coloane de andezit a existat, la un nivel puțin mai jos, un sanctuar patrulater¹, împrejmuit de *stâlpi de calcar*. El ocupa, aproximativ, același spațiu ca și sanctuarul de mai târziu. În orice caz, lungimea (E-V) era aceeași (37,5/m), lățimea (N-S) însă nu mai poate fi precizată decât ipotetic: cu siguranță a avut o lățime ce trecea de rândul al patrulea de postamente (deci de cca 26 m) după cum s'a putut stabili prin sondajele făcute în diferite locuri ale terasei, dar în partea de S a terasei, care s'a prăbușit, urmele vechiului sanctuar n'au

Fig. 5 b. — Baze de coloană și postament.

Fig. 6. — Zidul D.

mai putut fi sesizate. E foarte probabil, însă, că și acest sanctuar mai vechi, să se fi extins, în lățime, până la zidul de terasă A.

Pe nivelul vechiului sanctuar, în afară de câteva resturi de ceramică de factură mai rudimentară (și mai veche) nu s'a mai sesizat nimic deosebit².

Stâlpii și blocurile de colț (unul singur păstrat în colțul de NE) erau așezați pe lespezi de piatră de calcar (late de cca 60 cm, groase de 10 cm și lungi de 2,30 m cu variațiuni minimale) care, la rândul lor, fuseseră bine strânse între pietre de stâncă. Forma stâlpilor, dimensiunile lor ca și acelea ale pietrei de colț este înfățișată în desenul dela figurile 11—12.

Pe latura din spre gardul de piatră h, rândul de stâlpi al sanctuarului vechi este întrerupt de un coridor adâncit ca și cel dela sanctuarul patrulater Nr. 2

¹ Despre felul sanctuarului mic patrulater (a se vedea « SCIV », anul III, 1952, p. 287, fig. 4).

² Poate că unii tamburi de calcar aflați în preajma zidului cetății să fi fost tocmai tamburii din interiorul acestui sanctuar, așezați în aliniament ca așa zisele « hambare » (= sanctuare) dela Costești.

de pe terasa a XI-a (fig. 13). Adâncimea lui e de cca 60 cm față de nivelul antic. Lungimea în interior, de 5 m; lățimea, 1,30 m. Rostul lui nu-l vedem decât în legătură cu sanctuarul vechi. Azi, pereții lui, dintr'un singur rând de piatră de calcar, se află sub nivelul sanctuarului cu coloane de andezit. E prea probabil, că tocmai în acest loc să fi existat și o poartă în gardul de piatră.

Sanctuarul vechi a fost desființat prin construirea noului sanctuar.

În privința sanctuarului nou (C), cu coloane de andezit, săpăturile din vara anului 1952 au limpezit unele chestiuni de detaliu: lungimea sanctuarului, adică a teritoriului ocupat de coloane, era de 37,50 m; lățimea de 32 m. S'a verificat încă odată că rândul al 6-lea (în sensul lățimii) a fost așezat pe zidul A, desființat în partea lui superioară (cu care ocazie s'a construit zidul de terasă B, în fața lui A și lipit de el). Nici prin săpăturile anterioare, nici prin cele din anul 1952 nu s'au găsit pe terasă fusele de coloană de andezit, care trebuiau să continue bazele din care câteva s'au aflat între gardul de piatră și zidul de terasă D și niciun alt element care să indice construcția superioară. Explicația nu poate fi alta decât că fusele și celelalte piese arhitectonice necesare continuării în sus a construcției nici n'au fost aduse pe terasă și deci că sanctuarul *nu a fost terminat*, ci abia început la izbucnirea războiului cu imperiul roman¹. Aceasta ni se pare, acum, cea mai probabilă justificare a lipsei oricăror altor elemente arhitectonice înafară de postamente și baze.

Fig. 7. — Vederea zidului D și a secțiunii dela igghiaburi.

¹ Câteva fuse de coloane de andezit se află răspândite pe coastă, spre Valea Godeanului, în apropierea băii romane de sub Cetate, iar altele, mai puține, sunt încastate în zidul cetății însăși. Tot lângă baia romană se află și un postament rotund de felul celor dela sanctuarul de care vorbim. E și acest postament unul din cele în curs de transportare din Valea Godeanului sau există și pe terasă cu baia romană un sanctuar anterior la fel? Prima ipoteză e mai verosimilă. Ca un asemenea postament să fie adus ulterior de pe terasă

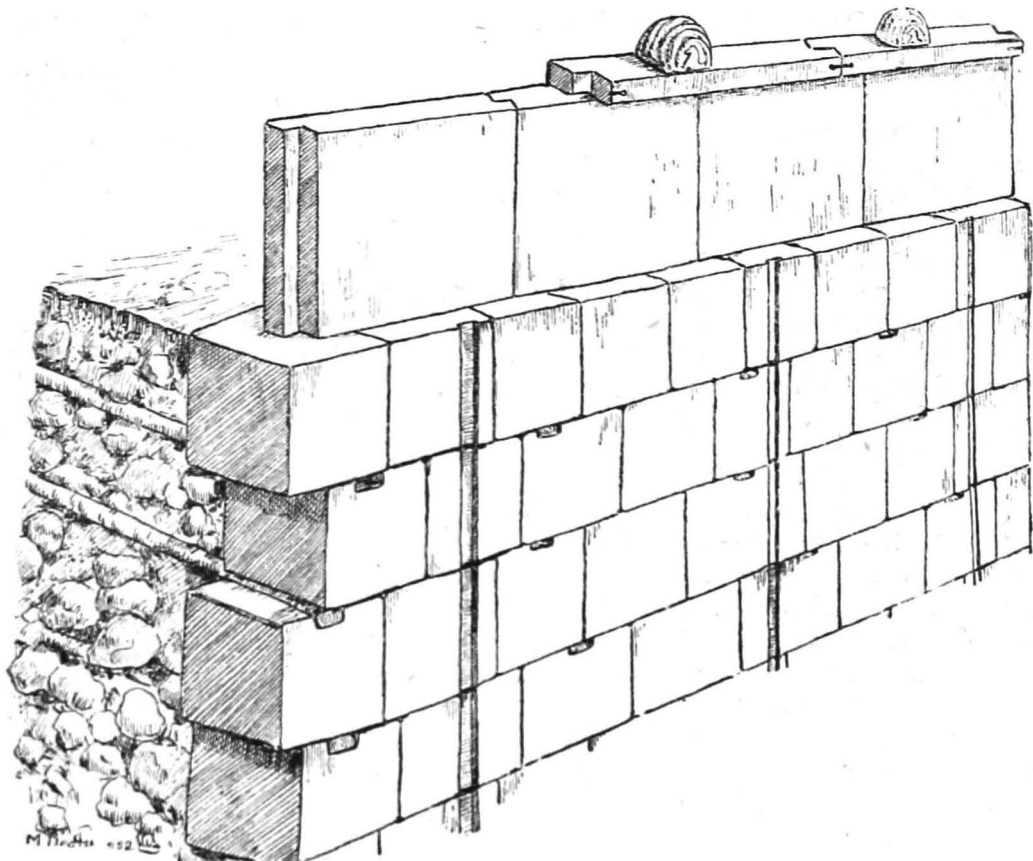

Fig. 8. — Reconstituirea zidului D.

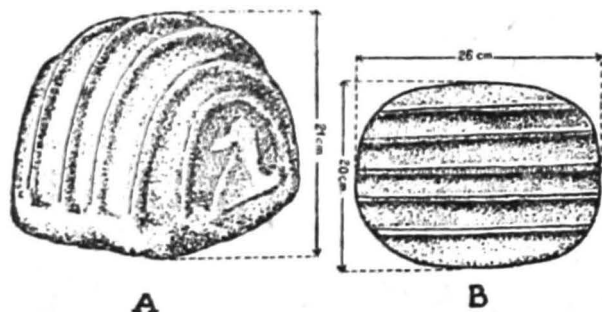

Fig. 9. — Capacul cu pasăre.

Fig. 10. — Capacul cu pasăre.

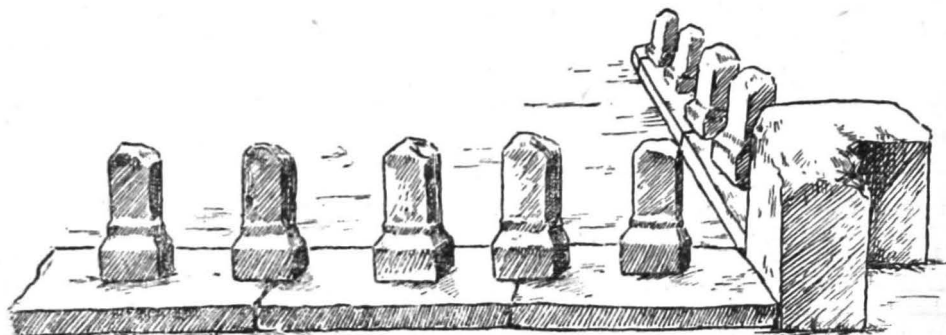

Fig. 11. — Stâlpii de calcar dela terasa a X-a, sanctuarul vechi.

Tot prin săpăturile anului 1952 s'a limpezit și soarta pe care a avut-o terasa și sanctuarul după căderea cetății. Pe locul sanctuarului, curățit de cele câteva baze care fuseseră așezate pe postamente, deasupra postamentelor¹ s'au ridicat două construcții romane, de lemn: una în partea de NE a fostului sanctuar, cealaltă în partea opusă. Dela cea dintâi, avem restul de cuptor (b), iar dela a doua resturile unui canal deschis (e) ca și mica încăpăre cu pe-

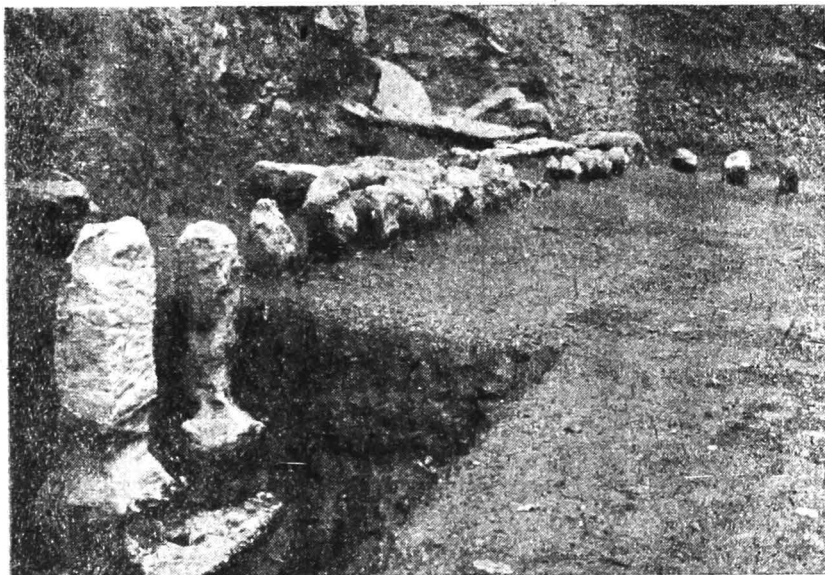

Fig. 12. — Stâlpii de calcar dela terasa a X-a, sanctuarul vechi.

reții de țiglă triangulară și mortar (f). În a doua, care se întindea spre SV și dincolo de teritoriul ocupat cu postamente (fig. 14), trebuie să vedem o magazie de cereale (grâu, în primul rând). Resturi de vase romane, câteva instrumente de fier, obiecte de bronz (unele au putut cădea și de pe terasele superioare), opaițe, monete etc. mărturisesc despre aceste construcții romane care, și ele, au căzut jertfă unui puternic incendiu care le-a mistuit.

Urme romane, amestecate cu cele dacice (ceramică) se găsesc și în spațiul dintre sanctuar și zidul de terasă, după cum a reieșit din secțiunea largă făcută la punctele e, f, g. În această secțiune s'a putut prinde, pe lângă cele arătate mai sus, și deschizătura în gardul de piatră, trei găuri de stâlpi, și o linie de pardoseală cu lespezi. (Acestea din urmă, din epoca dacică).

Dărâmăturile zidului de terasă D au acoperit, în cele din urmă, resturile de cultură materială dacică și romană ce au mai rămas pe nivelul antic. Aceste dărâmături de zid se opresc în fața gardului de piatră care, atât cât mai rămăsese, le-a oprit în prăvălirea lor (fig. 15).

a X-a până la terasa cu baia romană, este absolut nelogic, dată fiind greutatea piesei. La fel trebuie să fie și cu alte piese arhitectonice de andezit aflate în zidul cetății (pietre de boltă, ușiori). Și acestea erau destinate sanctuarului, dar au rămas în drum, pe terasele cetății și au fost utilizate la consolidarea acesteia.

¹ Jghiaburile ce se văd pe marginea postamentelor provin încă dela Daci. Ele serveau pentru scurgerea apei de pe postamente.

Această secțiune largă, făcută la punctele f, g până în zidul de terasă (pl. I) aruncă o lumină și asupra datei când a fost ridicat zidul de terasă D, ca și

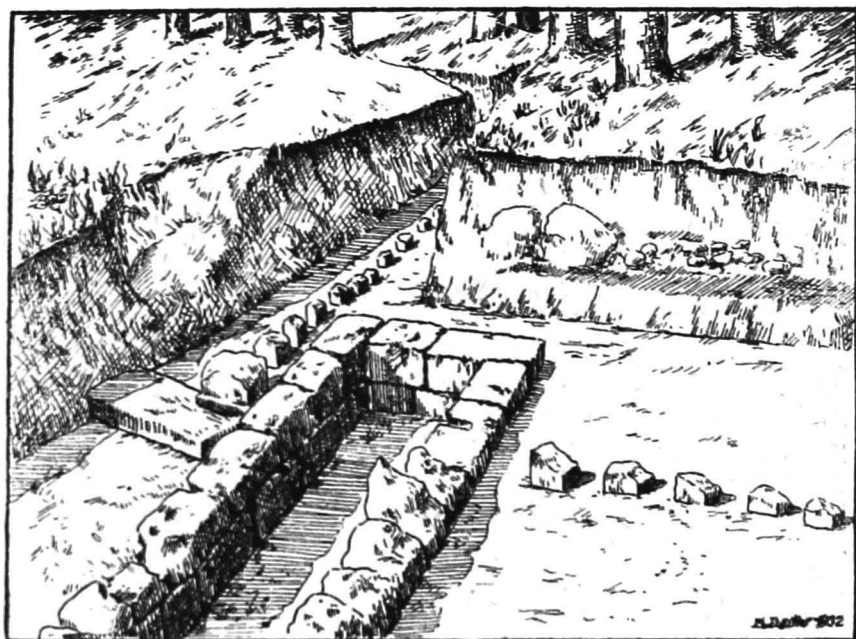

Fig. 13. — Coridorul dela Sanctuarul mare pătrat, terasa a XI-a.

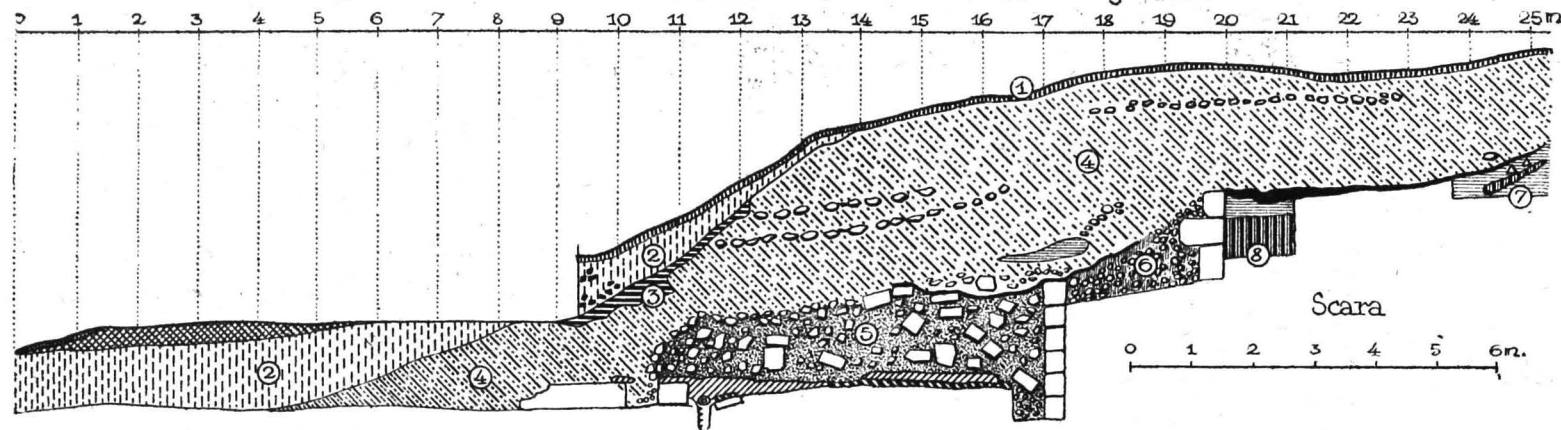
asupra legăturii ce o are cu terasa a IX-a. Zidul de terasă D a fost construit dintru început, încă pe vremea sanctuarului vechi, de pe terasa a X-a căci blocurile lui cu caneluri merg mai adânc decât nivelul sanctuarului cu coloane de andezit. Indărătul lui, pe terasa a IX-a, la 2—1,50 m adâncime sub nivelul

Fig. 14. — Secțiunea mare dela jghiab.

actual al terasei, s'a găsit un strat gros de arsură cu cereale (carbonizate (grâu, mei și bob), care urcă în pantă spre centrul terasei a IX-a pe o lungime de 5,30 m când se sfârșește. Pe măsura în care se depărtează de zid, stratul de arsură se subțiază. Este un indiciu că în dosul zidului, se afla un depozit de cereale, care a ars. Odată cu această ardere, partea superioară a zidului s'a dărâmat, unele blocuri căzând și pe această magazie și înfigându-se în stratul de arsură. La dărâmarea succesivă a zidului D, o parte din stratul de arsură s'a prelins și peste dărâmăturile din zid spre terasa a X-a. După părăsirea așezării, în cursul veacurilor, ploile și lunecările de sus au

PROFILUL DE LA JGHIABURI DINTRE TERASA X^a ȘI aX^a

- ① Pământ vegetal, ② Pământ cu grăunțe arse, ③ Pământ cenușiu deschis, ④ Pământ galben cu piatră de stâncă, ⑤ Piere de stâncă și blocuri de zid și pământ lutos, ⑥ Umplutura zidului, ⑦ Lul cu pietre mărunte de stâncă, ⑧ Pământ brun și pietre de stâncă, Pământ rezultat din săpătură modernă, Fâșie de arsură (grâu ars, mei și bob), Vatră arsă cu resturi de ceramică, Cenușă, Groapă de sălț, Fâșie de pământ brun deschis (lut), Jghiab de piatră, Blocuri de zid, Pietre de stâncă, Chirpic ars, Δ Fragmente ceramice.

Fig. 15. — Profilul secțiunii dela jghiab.

acoperit și acest strat, cași dărâmurile zidului cu pământ și pietre de stâncă mărunte. Nu este exclus însă, ca umplutura aceasta de pământ să se datoreze și săpăturilor dela începutul veacului trecut, care, în mod sigur au săpat și deranjat magazia de cereale romană de care s'a pomenit adineaori pe terasa a X-a¹.

În schimb, gardul de piatră (h) ce merge paralel cu zidul D a fost construit ulterior acestuia din urmă, căci el este așezat pe nivelul nou, mai ridicat, al sanctuarului cu coloane de andezit.

În strânsă legătură cu sanctuarele (vechi și nou) de pe terasa a X-a se găsește și turnul de pază (E) dela capătul estic al terasei. Și el a fost desvelit complet în acest an, acum cunoscându-i-se și a patra latură. Toate cele patru laturi măsoară în interior 6,70 m deci este un pătrat (fig. 5 b). Grosimea zidurilor s'a putut măsura pe latura nou descoperită: 2,65 m. Rândul de jos al blocurilor de zid este așezat pe stâncă. La fel și vatra de pământ galben bătut a turnului. Turnul era construit, în partea de sus din lemn. Multele urme romane găsite în interiorul turnului (cărămizi triangulare, bucăți de padiment *opus spicatum*, țigle, mortar, un stilus de bronz, cioburi romane) arată în mod neîndoielnic că turnul a fost locuit și în epoca romană. Original, el a servit ca turn de veghe pentru sanctuar.

3. TERASA A VIII-a. ATELIERUL

(a se vedea pl. II)

Această terasă mare, amenajată, ce se află deasupra teraselor cu sanctuare, orientată în sens longitudinal în direcția NNE-SSV, a fost numai parțial desvelită în anul 1951. Rezultatele bogate obținute atunci² au impus cu atât mai mult cercetarea integrală a ei în campania actuală.

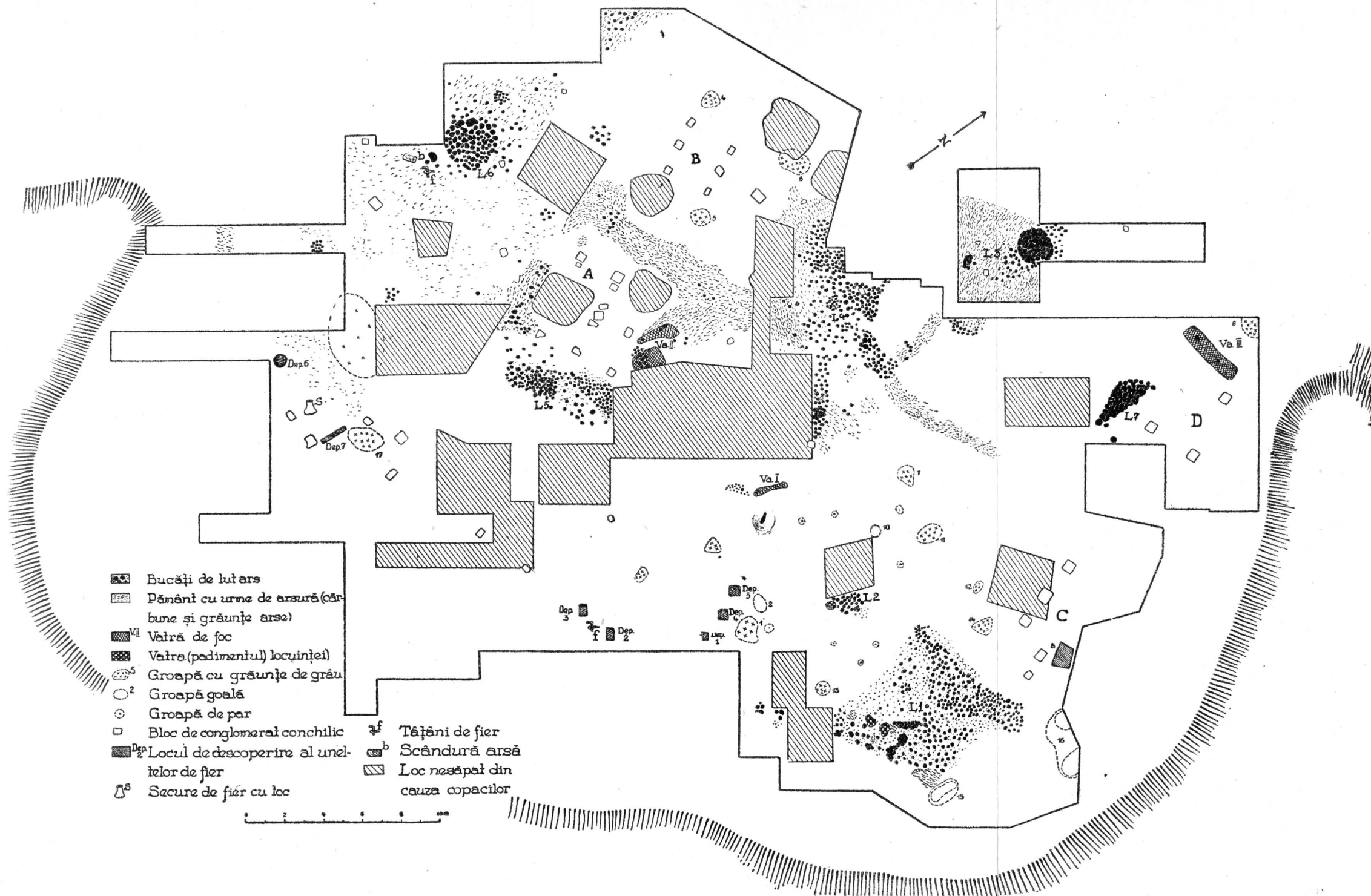
Lucrările, cu rezultatele noi întrecând pe cele din anul precedent, fiind terminate aici, găsim cu cale să dăm acum o scurtă prezentare de ansamblu, ținând seama și de campania din anul 1951.

Întreaga terasă a fost cercetată și desvelită, cu excepția porțiunilor fără urme de așezare și a câtorva mici porțiuni, unde arborii și rădăcinile lor împiedeau desgolirea totală.

Stratigrafia. Pe toată suprafața terasei se găsesc fagi înalți ale căror rădăcini se afundă adânc în pământ. La suprafață, pământul vegetal, care variază ca grosime între 40—60 cm, este de culoare negru-cafeniu, cu multe rădăcini verzi sau putrezite. El conține uneori resturi de cultură, mai ales grăunțe arse. Sub acest strat, apare un pământ galben-roșcat — puțin argintiu — solul de pădure. Linia de despărțire între aceste două straturi este în general și linia nivelului antic, marcată în săpătură prin numeroasele fragmente ceramice, bucăți de lipitură de lut ars, grăunțe carbonizate și cărbune de lemn. Pe marginea de S. a terasei, sub pământul vegetal — aici în grosime de 25 cm — apar bucăți mari de pietre de stâncă sfărâmată, printre

¹ Avem informații sigure că săpăturile după comori și antichități dela începutul veacului al XIX-lea au fost mult mai intense decât apar în raportul maiorului Péchi și au continuat și în anii 1804 și 1805.

² A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, p. 297 și urm.

PLANȘA II. Terasa VIII.

care se găsesc numai arareori fragmente ceramice, mai ales de vase mari — chiupuri — de culoare roșu-cărmiziu. Urmele de cultură sunt mai numeroase în partea de E, N, și NV a terasei, dovedite prin numeroasele și variatele fragmente ceramice, bucăți de chirpic și arsură.

Pe tot cuprinsul terasei s'au constatat urmele unor răvășiri ulterioare masive. Nicio urmă însă de două straturi sau nivele de viață.

Locuințele. Ca o dovadă sigură de îndelungată viață pe această terasă sunt numeroasele bucăți de lut ars aflate uneori în masă compactă, dovedind existența mai multor grupuri de locuințe, cu pereții de lut, toate sfârșind în urma unui incendiu. În colțul de E al terasei s'au aflat urmele unei mari cantități de lut ars cu amprentă de pleavă și pari, care acoperă o suprafață rectangulară de aproximativ 8×6 m (L.1). Printre bucățile de lut s'au aflat urmele vetrei de casă formată din pământ fețuit primind în urma arderii o culoare negru-cenușiu. Mai la V, puține resturi de lut și vatră de casă dovedesc o a doua locuință (L. 2).

În colțul de N al terasei apare mult chirpic cu multă arsură, o țiglă cu dungă (dacică), constituind al doilea grup de locuințe (L. 3, L. 4 și L. 7). În L. 5, chirpicul ajunge până la o grosime de 50 cm, constituind al treilea grup de locuire. În colțul de V urmele de chirpic, arsură și o țiglă cu dungă dovedesc al patrulea grup de locuire (L. 6). Pe toate aceste suprafețe (L. 3, L. 4, L. 5, L. 6) masa de chirpic nu constituie o unitate, încât nu se pot preciza formele sau dimensiunile aproximative ale locuințelor. Sub masa sau bucățile de chirpic apare arsură și fragmente de ceramică.

Pe întreaga terasă, în cursul săpăturilor s'au putut indentifica trei vetre de foc. Prima vatră de foc (V. I) se află aproximativ în centrul terasei, foarte aproape de axul longitudinal. Forma și dimensiunile nu s'au putut preciza, fiind foarte distrusă. Pare totuși să fi fost circulară. Ea se compune dintr'un strat de pământ gros de 10—12 cm, de culoare brun închis în jumătatea de jos, roșie, în partea superioară. La baza ei stă solul galben-roșcat și pietre de stâncă. La un capăt al vetrei s'a păstrat locul unei găuri circulare cu diametrul de 5 cm, care străbate în întregime vatra și pare să indice locul unuia din pari, care susțineau ceaunul și vasele deasupra focului. Suprafața vetrei, deși acum stricată, pare să fi fost netezită. În jurul ei urme de arsură și bucăți de chirpic.

Ceva mai spre V, întâlnim o a doua vatră (V. II) și aceasta rău păstrată ca formă și incomplet săpată. Forma a putut fi circulară sau patrulateră. La bază, vatra are un pat de pietre de stâncă înnegrite de foc. Grosimea lutului de vatră este de 15—30 cm. Numai la bază lutul e brun închis, restul e roșu intens. Vatra a fost refăcută, căci se disting cel puțin două straturi, amândouă cu suprafețele netezite.

Spre marginea de NE a terasei s'a găsit a treia vatră, din ale cărei resturi n'a reieșit însă o formă precisă (V. III).

În afară de aceste construcții de lut — pereți de case și vetre de foc — s'au mai întâlnit câteva blocuri de piatră de calcar de obicei în afara suprafețelor cuprinse de chirpic, piatră cioplită la fel ca cele din cetate. Deși nu s'au păstrat peste tot, s'a putut vedea că aceste blocuri care susțineau deasupra o construcție de lemn, merg în formă de aliniament, păstrând anumite distanțe. Suprafața închisă de aceste blocuri este lipsită de orice urmă, pământul aici fiind întotdeauna curat. Mai caracteristice pentru forma aproximativă a acestor con-

strucții sunt suprafețele A, B, C și D închise de astfel de blocuri de piatră. Alte blocuri s'au aflat și în alte părți, fără însă să închidă o suprafață regulată (a se vedea planul) și aceasta, poate, datorită faptului că multe au fost mișcate sau duse dela locul lor inițial.

Gropile. Pe întreaga suprafață a terasei au fost observate mai multe gropi variind între ele ca dimensiuni, formă și conținut. Gropile lipsesc aproape cu totul în partea de S și de NE a terasei. Ca formă, cele mai multe acum nu mai au un contur precis, dar la origine ele par să fi fost rotunde așa cum s'au și găsit câteva. Altele au o formă triunghiulară, sau ovoidă, una chiar dreptunghiulară. Gropile variază apoi și ca dimensiuni între 0,70 și 2 m. O singură groapă ovoidală are un diametru de 4,50 m, dar fără să conțină altceva decât slabe urme de grăunțe arse. Adâncimea lor nu trece peste 1 m (Nr. 18).

În apropierea construcției B s'a aflat o groapă (5) care diferă de celelalte. Aici groapa, de o formă aproximativ rotundă, cu un diametru de 1 m, adâncă tot de 1 m, avea la bază pietre late de stâncă. În această groapă s'a găsit grâu ars și fragmente dintr'un chiup roșu. Pe laturi chiupul era fixat de perețele gropii cu ajutorul altor pietre de stâncă.

În alte gropi s'au aflat bucăți de lemn ars (lemn de brad) și cuie de fier totul amestecat cu grâu ars, ceea ce ar dovedi că grăunțele erau conservate în vase de lemn adâncite în gropi.

După conținut, gropile se pot împărți în următoarele:

a) gropi cu grăunțe, în general grâu și într'unul sau două cazuri și mei (?) (Gropile Nr. 1, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 17, 18),

b) gropi goale (pământ amestecat cu cărbune și chirpic alunecat ulterior) (Nr. 2, 10, 15, 16) și într'un singur caz o groapă cu unelte de fier (Dep. 8).

Pe cuprinsul terasei au mai fost descoperite câteva gropi mici de obicei rotunde cu un diametru de 20—30 cm și adânci de cca 10—50 cm. Unele din aceste gropi pot fi considerate gropi de pari, în care ulterior a alunecat grâu ars și cărbune de lemn (a se vedea planul).

Ceramica. Ceramica de pe terasa a VIII-a se poate împărți în două mari grupe. Ceramică locală, obișnuită în așezările geto-dacice, și ceramică mai fină aflată numai pe unele terase dela Grădiștea Muncelului. Ceramica dacică la rândul ei este cea lucrată cu roata și cu mâna. Ceramica dacică executată la roată o formează în general chiupurile cu buzele ușor răsfărânte înafară, întâlnite în cetățile dacice dela Costești și Piatra Roșie. Aici, chiupurile sunt de culoare roșu-cărmiziu. Pereții unor chiupuri sunt ornamentați fie cu câte o linie dreaptă, fie cu o linie ondulată. Cealaltă ceramică autohtonă, la roată, este de culoare negru-cenușiu, asemănătoare cu cele obișnuite în Latène-ul dacic. Vasele lucrate cu mâna sunt confecționate dintr'o pastă poroasă și de cele mai multe ori prost arsă, având o culoare roșu-cărmiziu, sau roșu negricios. Ca ornament, aceste vase au uneori butoni în relief.

Vasele mai fine aflate până acum numai la Grădiștea Muncelului sunt vase cu piciorul jos, boluri, capace, cești etc. Unele din aceste vase poartă urme de pictură (animale fantastice, păsări, patrupede, elemente florale, ornamente în formă de linii sau puncte). Ele sunt de culoare neagră, roșie sau cenușie. Peretele vasului are o pojghiță de culoare gălbuie sau alburie. Pictura, de cele mai deseori, este de culoare cenușiu deschis, brună, roșie de diferite nuanțe. Aceste vase au uneori pe fund câte un semn: H, Δ, S Λ, ♀, Ψ, ♀, X, alte vase câte două sau chiar trei semne. Menționăm că și vasele dacice

au câteodată pe fundul lor câte un semn. Vasele acestea de factură străină așezărilor dacice au fost găsite mai ales în L. 1 și apoi pe aproape întreaga suprafață din jumătatea de N a terasei (fig. 16—18).

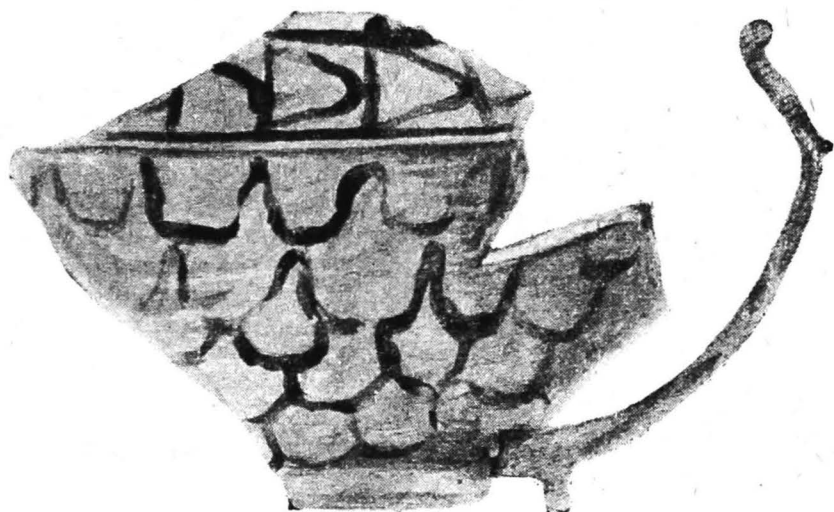

Fig. 16. — Vas pictat, terasa a VIII-a.

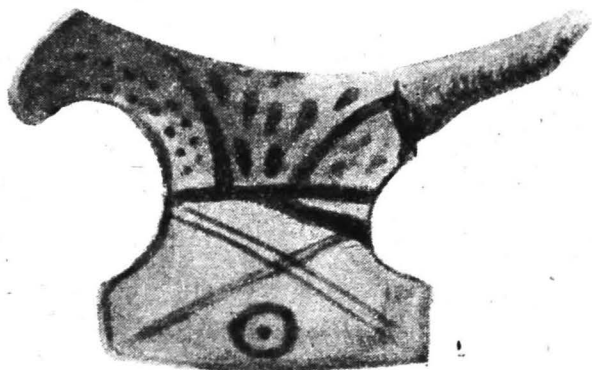

Fig. 17. — Toartă pictată, terasa a VIII-a.

Unelte de fier. Grupurile cele mai numeroase de unelte de fier s'au aflat în partea de S.E. a terasei (a se vedea planul). Unelte au fost aflate în cinci

grupuri, dintre care gr. 1, 4, 5 spre E iar gr. 2 și 3 spre SE. Uneltele acestor cinci grupuri erau așezate, grămadă, unele peste altele. Grupurile 1, 4, 5 conțin diferite unelte de agricultură, fierărie, dulgherie și lemnărie. Grupul

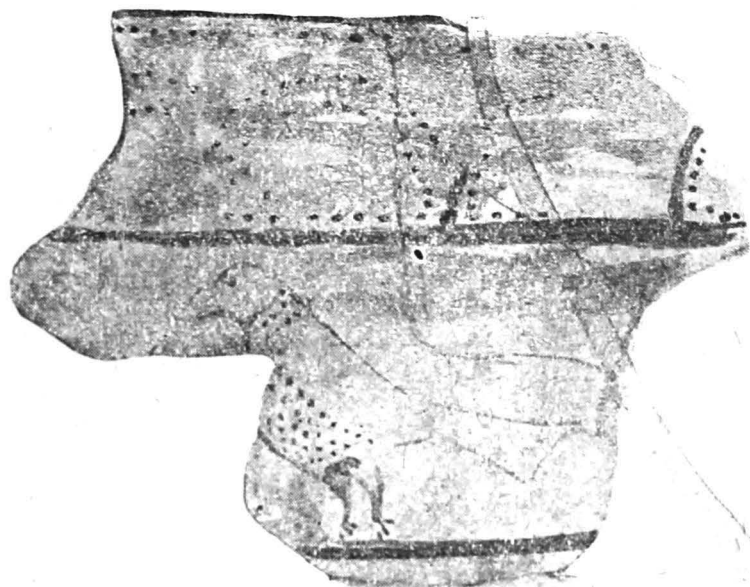

Fig. 18. — Vas mare pictat, terasa a VIII-a.

2 se compune numai dintr'o balama de fier și dintr'un instrument lung cu toc, iar grupul 5 cuprinde securi și săpoaie grupate unele lângă altele. Într-o depozită 2 și 3 ca și la V de L. 6. s'au aflat două balamale de ușă. În mijlocul acestei suprafețe, unde s'au găsit uneltele, s'a dat peste două suprafețe mai intense de arsură, subțiri (cca 5 cm). Grămezile de unelte s'au aflat la adânc

cimea de 60—80 cm, pe vatra antică, puțin adâncite în solul galben-roșcat de pădure. Toate uneltele poartă urme de uzură. Pe multe s'au păstrat urmele cozilor de lemn. Ele s'au găsit nu prea departe de vatra V. 1 = A, probabil înmagazinate într-o baracă de lemn și ca dovadă ar fi arsura din apropiere și țășănila de ușă. Greblele, de pildă, au fost aflate cu coada în sus, deci, probabil, au fost sprijinite de peretele barăcii.

În ordinea descoperirilor urmează grupa 6. În partea de V a terasei la o adâncime de 60 cm s'au aflat împreună 15 capete de « berbeci » de fier, așezați într-o anumită ordine, unul peste altul, în formă de cerc (fig. 19). Pe aceeași linie spre E, la o distanță de 2,50 m

o secure de fier cu toc, iar mai departe spre E, tot pe aceeași linie, a șaptea grupă, la o distanță de cca 4,5 m de grupa cu berbecii de fier.

Grupa Nr. 7 se compune dintr'un clește lung 1,30 m, o greblă de fier cu patru dinți, o bară de fier cu fluture la un capăt, un săpoi de fier, o prăsea de fier și un călcâi (toc) de lance înfipt într'un dinte dela greblă. Această grupă de unelte se află la o adâncime de cca 50 cm și așezate toate de-a-lungul, probabil că au fost depuse într'o ladă, deoarece în apropiere s'au aflat fragmente de cuie de fier.

De notat totodată că gr. 6 și 7 sunt oarecum cam pe aceeași linie cu grupurile 2 și 3, deși departe unele de altele. Ultimul și cel mai numeros grup este gr. 8. Acest mare depozit de unelte s'a găsit în partea de E a terasei, în apropiere de L. 1 și a fost așezat într'o groapă *sub nivelul antic* (fig. 20, 21). Groapa avea forma aproximativă a unui patrat cu dimensiunile de 1 × 1 m și adâncă cam tot de 1 m. Aici au fost îngrămadite în jurul unui vas mare de fier, de forma unui chiup mijlociu și mult adâncit, fără buze — o mulțime de unelte de fier (peste 180), ca uneltele de fierărie (ciocane, baroase, tăietoare de fier, îngăuritoare, dălți, pile, răspălău, clește de diferite mărimi etc.), unelte de dulgherie și de lemnărie (ferestraie mici de mână, topoare, o cuțitoaie, fier de gilău, dălți etc.), unelte de agricultură (fier de plug, brăzdare, coase — seceri, greble, o sapă), apoi ca armă — o *sabie recurbată scurtă* (fig. 22, a, b, c). În vasul de fier au fost depuse mai multe topoare, ciocane, dălți și un fragment de lance. Sabia scurtă reprezintă tipica armă a Dacilor, *falx dacica*. Atât ea, cât și alte unelte împreună cu ceramica, indică clar apartenența acestor obiecte cercului de cultură dacică. Fără îndoială că multe din unelte apar, cum e și firesc, și în lumea greco-romană.

Sporadic au mai fost aflate și fragmente de sticlă unele încă transparente. Spre marginea de SV a săpăturii s'a găsit un vas de sticlă la cca 50—60 cm adâncime, dar deasupra nivelului antic, un fel de butelie, care s'a spart apoi ulterior și al cărei mâner aducea mult cu a celor romane.

Uneltele de fier, ca dălți, unealtă de scos cuie, cuțitașe, au fost aflate mai ales printre dărâmturile L. 3, L. 4 și L. 6.

Fig. 19. — « Berbecii » grămadă.

Concluzie. Pe terasă s'a aflat un singur strat de cultură și în niciun caz nu poate fi vorba de două straturi succesive. Materialul arheologic cel mai abundent, aflat pe această terasă sunt fragmentele ceramice, care dovedesc suficient, cine au fost localnicii acestei terase. Fragmentele ceramice sunt cele obișnuite în cetățile dacice dela Costești și Piatra Roșie. Alte fragmente ceramice sunt cele ale vaselor de podoabă, vase de lux folosite la anumite ocazii și care, măcar în parte, par să fie articole de import din lumea greco-romană. Mai verosimil însă e că avem de a face cu o ceramică pictată, imitație locală, după modelele ceramicii pictate helenistice târzii și italice. Aflarea lor tocmai aici relevă într'o bună măsură și gustul oamenilor care locuiau

Fig. 20. — Depozitul terasei a VIII-a cu oale de fier.

Fig. 21. — Depozitul terasei a VIII-a cu oale de fier.

această terasă, poziția lor socială și largile lor posibilități de procurare a acestor obiecte ! Epoca romană nu ne este dovedită decât prin două cărămizi de formă triunghiulară, socotite ca fiind de factură romană, iar prezența lor oarecum singulară, răslețită aici, nu dovedește în deajuns și prezența unei construcții romane fie ea cu caracter trecător civil ori militar, în acest punct.

Construcțiile par să fi fost de trei feluri: locuințe din lemn lipite cu pământ, barăci de lemn cu pari înfipti în pământ (?) și pridvoare (târnațuri) cu acoperișul sprijinit pe bărne așezate pe blocuri de piatră cioplită. Nu s'a putut da un plan mai precis asupra acestor construcții și asupra felului cum au fost ele dispuse. Desigur că ele păstrau o anumită dispoziție și o ordine dinainte stabilită în planul general. În ceea ce privește construcția L. 1, datorită faptului că dărămătura pereților de lut s'a păstrat pe o suprafață de cca 8×6 m, în cazul că pereții au căzut în interior, s'ar putea crede că locuința să fi avut o formă rectangulară. Legată de această locuință și în continuarea ei spre N apare una sau două construcții de lemn, sprijinite pe blocuri de piatră (C și D) — așa numitul pridvor sau târnaț — în așa fel încât împreună cu L. 1 pare să formeze un singur corp. Orientarea lor era E-V. Aceeași orientare o vedem și la pridvoarele (târnațurile) A și B. Nu putem însă preciza dispoziția celorlalte locuințe de pământ, deoarece aici pereții par să fi căzut pe laturi

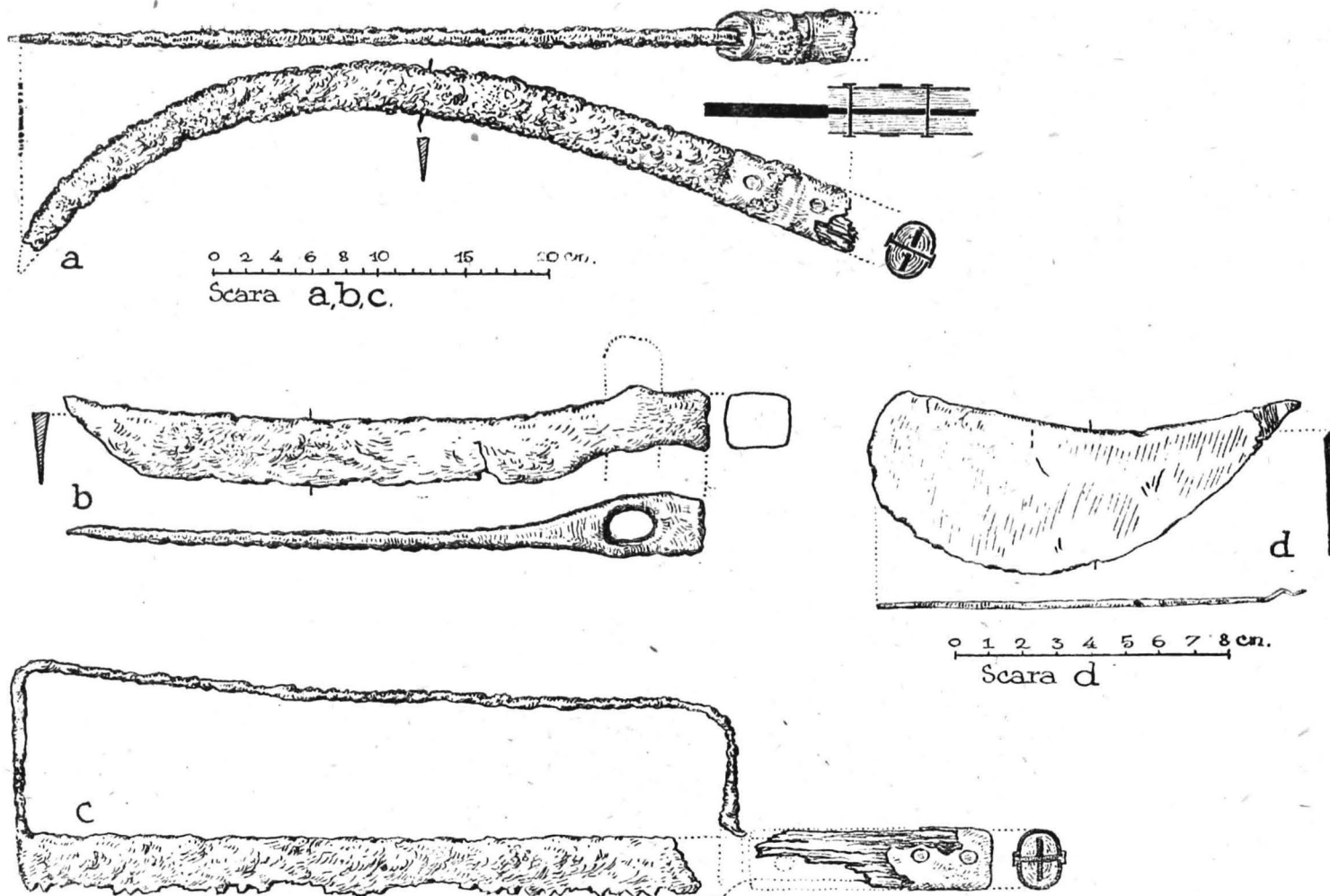

Fig. 22. — Unelte de pe terasa a VIII-a (și briciul d).

diferite. La construirea locuințelor cu pereții de lut s'a folosit și o mare cantitate de lemn de brad și aceasta o dovedește arsura de sub chirpic și din jurul chirpicului precum și cărbunele, cuiele și piroanele care au fost folosite la încheierea scheletului și susținerilor de lemn. Interiorul locuințelor de lut, în afară de faptul că au servit la locuit, au mai adăpostit la un moment dat și chiupurile cu cereale. În barăcile de lemn se țineau uneltele de tot felul precum și cerealele conservate în gropi.

Numărul mare de unelte de fierărie — cu evidente urme de întrebuințare — aflate de cele mai multe ori cu unelte de alte categorii și depuse cu grijă în barăci de lemn sau ascunse în gropi în afara locuințelor sau barăcilor, găsite

Fig. 23. — Depozit de unelte, platoul A.

însă și răsleț prin interiorul locuințelor (mai ales în L. 3 și L. 4), dovedesc, în mod cert, prezența unui atelier în acest loc. Vetrele de foc de o grosime apreciabilă și înălțate mult deasupra solului antic, apoi resturile de arsură din preajma V. II, precum și lipsa de gropi cu grăunțe (numai una) în partea de NE a terasei, par să dovedească prezența atelierului în această parte acoperită de dărâmături. De altfel sub dărâmăturile lui L. 3 și L. 4 au fost aflate dălțile de fier, un braț de clește de fier, multe bucăți mărunte de fier puternic oxidate și multă arsură.

Uneltele găsite aici mai dovedesc că pe lângă un atelier de fierărie a fost probabilă și existența unui atelier de tâmplărie.

Este foarte posibil ca meșterii care au lucrat aici să fi fost meșteri daci, deși nu e exclusă și prezența unor străini, care să fi lucrat pentru stăpânii acestei terase.

Terasa a mai servit totodată și drept loc pentru depozitarea cerealelor. Aproape pe întreaga suprafață cercetată s'au aflat boabe de grâu ars. Cerealele erau de obicei depuse în chiupuri de lut și îngropate în pământ sau îngropate în vase de lemn (butoaie). O mare cantitate pare să fi fost păstrată în barăci de lemn și depuse, fie în lăzi sau butoaie de lemn, fie în saci, iar după incendiu cerealele s'au răspândit peste toată suprafața terasei. Unele grăunțe (de mei?) s'au conservat chiar sub forme de turte, păstrând forma de pe fundul butoiului. S'a constatat că pe terasă s'au depozitat în primul rând apreciable cantități de grâu, apoi bob (mazăre?) și încă alte două soiuri de grăunțe mărunte (mei?).

Faptul că în cursul săpăturilor nu s'a găsit nicio monedă, nu poate să constituie vreo îndoială cu privire la epoca de datare a formelor de viață de pe terasa a VIII-a. Ceramica cea mai răspândită e cea localnică și specifică

ultimei faze din a doua perioadă a epocii de fier, epoca dacică (anul 100 î. e. n. și 100 e.n.). Este adevărat că aici apar și fragmente de ceramică neîntălnită încă, dar aceasta, ca și vasele de import, nu sunt romane.

Platoul A. Nu departe de terasa a VIII-a, spre N-NV, se află un platou mic despărțit în două părți printr'o depresiune naturală, pe care l-am numit platoul A.

Câteva sondaje făcute pe acest platou au scos la iveală, pe partea sudică a lui, o construcție de lemn mai mică, sprijinită pe stâlpi și blocuri patruleter de calcar. Lângă această construcție s'a descoperit un mic depozit de 40 de unelte diferite de fier, ascunse într'o ladă de lemn și îngropate într'o groapă săpată în solul stâncos (v. fig. 23). La E de acest platou, o groapă naturală plină cu fragmente de ceramică, între care și unele pictate.

4. CERCETĂRI ÎN CETATE¹

Scopul acestor cercetări a fost de a lămuri, prin sondaje și desveliri suplimentare, unele probleme fundamentale, asupra cărora mai puteau exista îndoieli, și de a stabili caracterul și fazele de construcție a cetății.

Una din probleme era dacă în cuprinsul incintei de forma unui patruleter neregulat au existat și ziduri interioare care să împartă cetatea în mai multe curți sau zone. Problema a preocupat colectivul încă din anul 1950, dat fiind existența în interiorul cetății a cinci terase. O cercetare sumară făcută în 1950 a dat răspuns negativ. Acest rezultat trebuia verificat din nou—în special în ce privește linia de despărțire între jumătatea nordică (de sus) a cetății—cu terasele I-a («acropola»), a II-a și a III-a și cea sudică, de jos (terasele a IV-a și a V-a) a ei.

Sondajul larg, executat în direcția N-S la această linie de despărțire a celor două grupuri de terase, a demonstrat fără niciun echivoc că nici aici, unde un zid interior de incintă ar fi avut un rost, nu a existat un zid sau curtină. Terasa de jos (a se vedea planul cetății în pl. II din revista citată, la litera A) se despărțea de terasele de sus vecine (a II-a și a III-a) numai printr'o pantă stâncoasă înclinată de 40—45°.

O nouă verificare a fost întreprinsă și pe terasa I-a, considerată, după poziția ei dominantă din interiorul incintei, ca o «acropolă» a cetății. Și de data aceasta, sondajul lat și suficient de adânc tras în acest loc a scos la iveală doar câteva fragmente neînsemnate și răslețe de vase dacice de tip comun: nicio fortificație sau locuință mai însemnată n'a putut exista aici.

O deosebită atenție s'a dat stabilirii fazelor de construire a cetății și distrugerii ei. Pentru aceasta, cel mai nimerit loc ni s'a părut poarta de V (în planul cetății)².

Cele două secțiuni făcute aici, una de 42 m lungime și 2—5 m lărgime prin mijlocul presupus al porții, de-a-curmezișul incintei, iar a doua de 7,50 m, tot perpendicular chiar lângă zidul cetății ce merge spre S, ca și degajarea atât în interior cât și în exterior a unor porțiuni de zid au adus o serie de precizări în această privință.

¹ A se vedea Raportul preliminar pe anul 1950, «SCIV», Nr. 1, anul II, 1951, p. 100 și urm.

² «SCIV», Nr. 1, anul II, 1951, pl. II, la lit. m. I.

Secțiunea I (fig. 24) prezintă astfel lucrurile: sub pământul vegetal actual, un slab nivel antic dac și roman. Pe acest nivel, la capătul din stânga (0 — 1 m), restul pavajului de piatră de stâncă — drumul — iar mai la dreapta, între 4,50 — 7,50 m s'au găsit blocuri din zidul cetății, răsturnate și deranjate, în orice caz nu la locul lor. Observăm că pe nivelul antic daco-roman, la m 13, s'au găsit 4 monete de bronz romane. Urmele drumului sesizat la capătul secțiunii apar și mai departe între 28 — 34 m.

Sub acest nivel daco-roman, la o adâncime ce variază între 75 — 100 cm, se află un nivel mai vechi, reprezentat prin urme de arsură, cioburi de factură mai veche, vetre de locuințe și gropi. Și nivelul daco-roman și cel vechi urcă în pantă ușoară pe terasa a IV-a a cetății. Între cele două nivele: pământ brun și cenușiu amestecat cu pietre de stâncă mărunte (umplutură, fără indoială, dar și proces natural). La m 40 în acest strat intermediar se observă o umplutură în forma de pilastru, format din pietre de râu și lut-pământ, gros de cca 90 cm. și înalt de 1,10 — 1,20 m. Asemenea stâlpi s'au mai constatat în peretele opus al secțiunii (unul) și în mijlocul secțiunii (trei), după cum se arată la figura 24, în planul secțiunii.

Dacă privim acest plan și urmărim fenomenele ce se prezintă pe fundul secțiunii, adică pe nivelul vechi, constatăm: în afara incintei actuale, la început chiar, o groapă, în partea de S a secțiunii. Nivelul de arsură e pretutindeni. (Blocurile ce se văd în plan se găsesc la un nivel mai înalt, răsturnate din zidul cetății și adâncite puțin). Alte două gropi se văd mai la stânga, de data aceasta în interiorul incintei. Nivelul vechi cu urme de arsură continuă, în pantă, spre terasa a IV-a a cetății. Acolo unde panta se termină și nivelul începe să fie drept (orizontal), este locul a patru pari așezați în careu, iar dincolo de ei se află acei pilastri — umplutură, în număr de patru (1 și 2 în centru, iar 3 și 4 pe cele două laturi). Dintre ei, niciunul nu atinge însă nivelul vechi, ci se află la o înălțime de 30 — 50 cm deasupra acestui nivel. Un al cincilea pilastru se observă și în peretele din fund al secțiunii.

A doua secțiune (fig. 25) trasă tot de-a-curmezișul zidului, pe latura sudică a porții, lungă de cca 7 m și adâncă de 2,50 — 2,60 m e și mai grăitoare. Aici situația originală s'a păstrat mai bine: și aici găsim nivelul cel vechi, ca un strat gros de arsură. Peste acesta, umplutura de pământ stâncos, iar pe acesta urmele unui pavaj cu lespezi de calcar calcinate, peste care se găsește un strat de arsură solid cu urme de cărbuni și lut ars chiar sub pietrele zidului de cetate.

Observăm, că stratul superior de arsură nu continuă decât foarte puțin în afara zidului, el se găsește însă pe toată lărgimea porții, unde un rest de zid și un rând de lespezi de pavaj s'a păstrat aproape intact tot sub el (fig. 26). Sub zidul de cetate (fig. 30), stratul acesta de arsură nu pătrunde decât foarte puțin (2 m sub zidul ce merge spre S de poartă). El apare însă și sub zidul dela N de poartă, și anume în interior, la vreo 15 m depărtare de poartă (fig. 27).

O altă observație e aceea că nivelul inferior (cel vechi) continuă și în exteriorul incintei, dar mai ales în interior. El n'a mai fost urmărit însă aici, mulțumindu-ne cu dovada secțiunii I.

În al treilea rând notăm că pe întreg teritoriul porții se găsesc și resturi de cultură materială romană.

Prin desvelirea unor porțiuni de zid din dreapta și stânga porții s'a putut preciza din nou procedeul dacic de a așeza blocurile de zid pe un pat

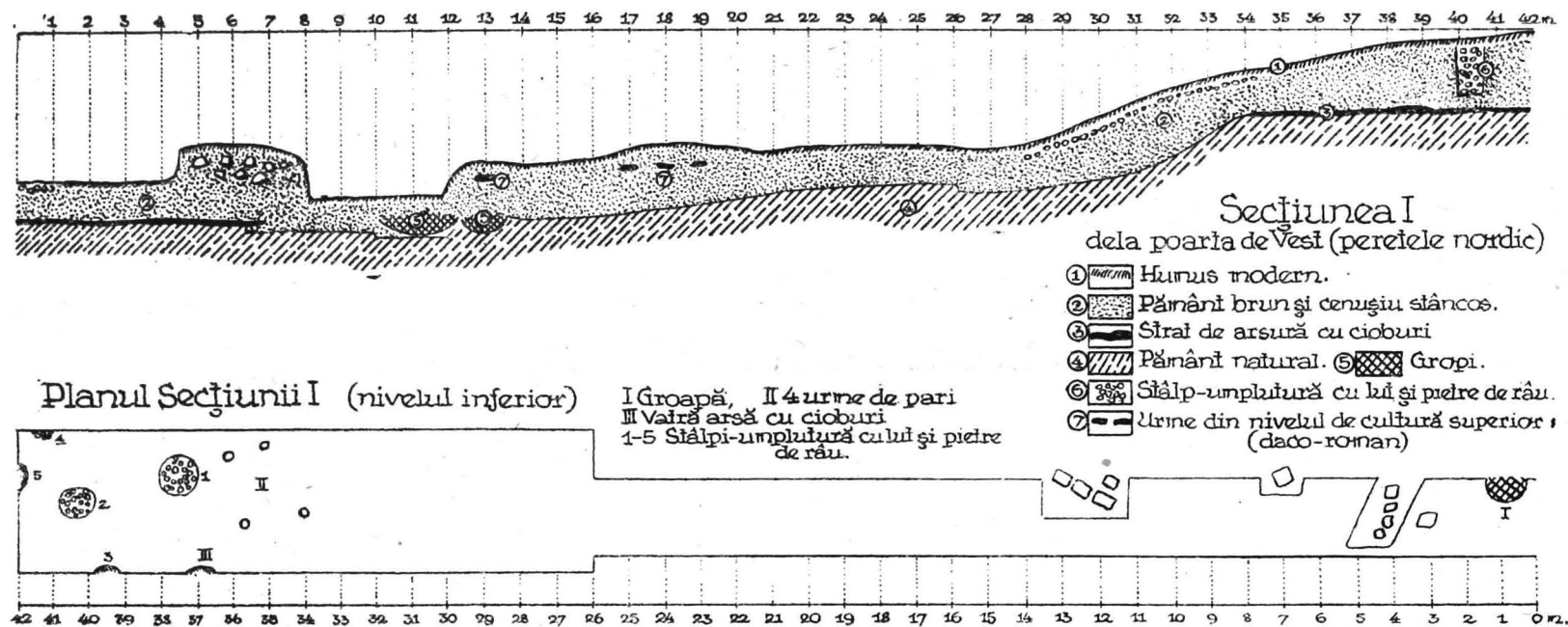

Fig. 24. — Secțiunea I, poarta de V.

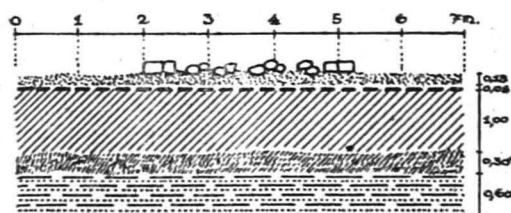

Fig. 25. — Secțiunea II,
poarta de V.

Profilul secțiunii II dela Poarta de Vest
(deacurmeziaul zidului de cetate, peretele sudic)

Zid. Strat de arsură. Pământ stâncos.
 Strat gros de arsură. Pământ natural.
 --- Urme din pavajul cu lespezi.

Fig. 26. — Pavajul porții de V.

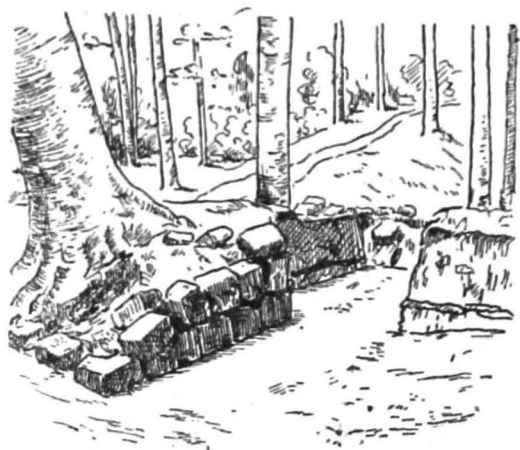
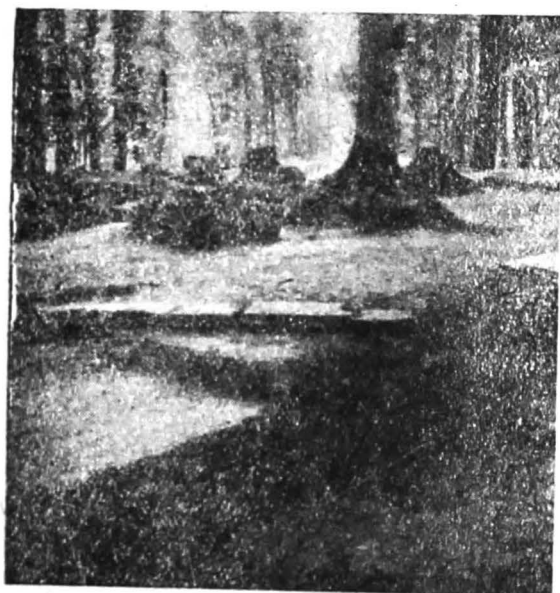

Fig. 27. — Turnul de pe latura
interioară a zidului cetății.

de stâncă, completat, acolo unde era nevoie, de bucăți de piatră de stâncă (fig. 28—30).

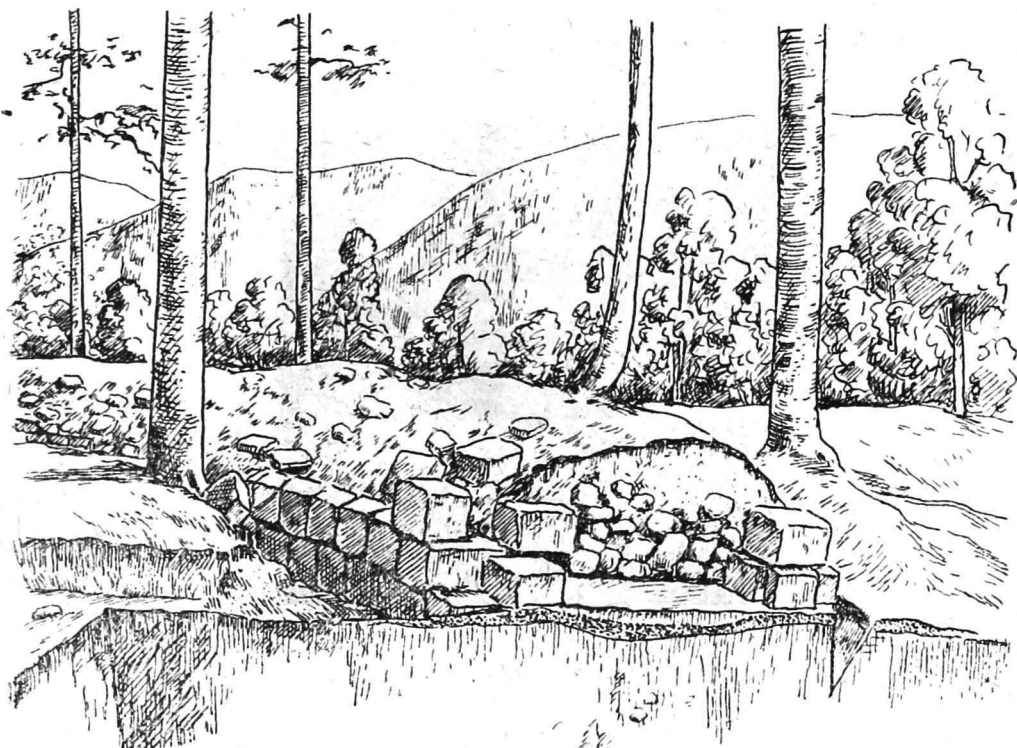

Fig. 28. — Zidul și secțiunea II.

Fig. 29. — Vederea zidului cetății, poarta de V.

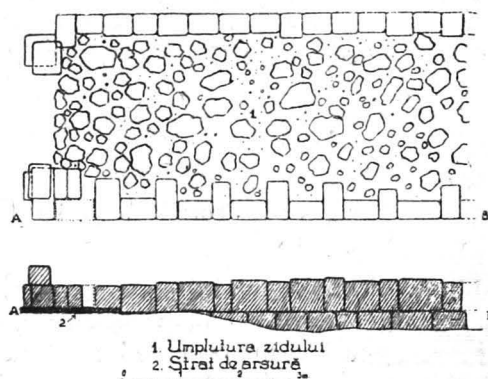

Fig. 30. — Zidul cetății, poarta de V.

Un element nou a apărut acum în legătură cu zidul cetății și anume, acela al unor turnulețe-platforme de luptă pe latura interioară a zidului, la fel

cum există și la Costești, îndărătul cortinei dintre bastioanele I și II¹. Un asemenea turn-platformă a fost descoperit pe latura interioară a zidului, la N de poartă (fig. 31 și 32).

În ce privește tehnica zidului cetății, în general, colectivul și-a expus constatările sale în Raportul preliminar pe anul 1950. De data aceasta, ținem să

Fig. 31. — Turnul de pe latura interioară a zidului cetății.

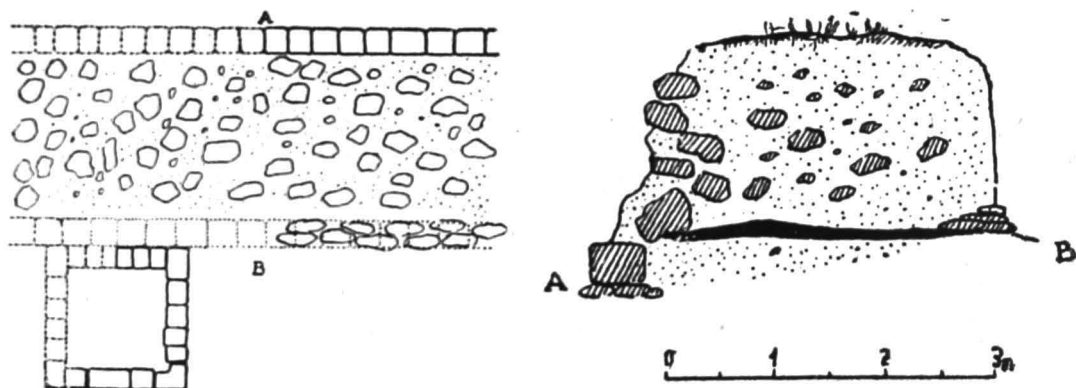

Fig. 32. — Turnul de pe latura interioară a zidului cetății.

subliniem tehnica slabă care se confirmă cu prilejul oricărei examinări noi: blocuri fără «babe», blocuri așezate chiar în părțile de jos ale zidului cu «babele» întoarse, sau blocuri cu caneluri (dela zidul de terasă dela spatele sanctuarului cu coloane de andezit), piese arhitectonice, de andezit sau de calcar, utilizate în zid, stâlpi de calcar și de andezit, înguști, lați sau dela colțuri etc., etc. La aceste constatări se mai adaugă observația că deosebirea dintre tehnica

¹ A se vedea C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei, Ed. Acad. R.P.R., București, 1951, p. 14—15.

zidului din jumătatea de S și tehnica zidului din porțiunea nordică a incintei nu este așa de mare cum s'a părut la început. Totul trădează o pripă, o grabă ce s'a depus la ridicarea incintei în forma actuală, și care nu poate fi explicată — cum înclinamem la început — printr'o dată mai veche a cetății dela Grădiștea Muncelului față de celelalte fortificații.

Pe baza celor observate și constatate prin cercetările din 1952 atât la poarta de V, cât și la restul incintei, vom încerca să dăm o explicație istorică a indicațiilor arheologice obținute până acum.

Dintr'un început, se elimină o cetate dacică anterioară celeia de care ne ocupăm. Stratul inferior (vechi) cu gropi, vetre de locuințe, pari și stâlpi-fundamente, pledează pentru existența unor așezări civile în jurul porții de V, anterioare cetății. Vechimea relativă a acestor așezări o va da studiul comparativ al ceramicii găsite pe nivelul vechi. Ea nu ni se pare însă excesiv de mare. Foarte probabil, ele sunt contemporane cu resturile de așezări constatate sub sanctuarul mare rotund. Dintr'o epocă intermediară datează stâlpii-fundamente din secțiunea I.

Stratul superior de arsură dela poartă și care se întinde și sub zidurile actuale (cel puțin în preajma porții de V și la cea de E) nu poate veni decât dela o distrugere a cetății, a porților în special și a incintei din apropierea lor. Peste acest strat de distrugere s'au ridicat însă — după mărturia secțiunilor — din nou, zidurile. O a doua distrugere, voită, *cu incendiere*, nu se mai constată.

Intrebarea este, când a avut loc această distrugere cu un incendiu cumplit și când au fost ridicate zidurile atât de neglijent și pripit construite? Răspunsul ni-l pot da celelalte izvoare, interpretate acum la lumina cunoștințelor furnizate de săpături.

În primul rând vine luat în considerare pentru aceasta, istoricul Dio Cassius, completat cu scenele atât de enigmatice de pe coloana traiană.

După rezumatele sărace din Dio Cassius, în primul război dacic (101/102), Sarmizegetusa (= Grădiștea Muncelului și nu cea de lângă Hațeg), nu a fost cucerită, ci în fața ei se încheie o pace — provizorie — între Roma și Decebal. Totul ne îndreptățește să credem că cetatea mare dela Grădiștea Muncelului exista atunci, clădită tocmai în vederea acelui iminent conflict cu Roma, pe viață și moarte, care se proiectează încă de pe timpul lui Burebista, dar devine fatal, prin expedițiile de cotropire ale lui Domițian.

Dacă nu a fost cucerită prin violență, cetatea dela Grădiștea Muncelului a trebuit să primească în schimb și ea — ca și celelalte fortărețe — o garnizoană romană, cel puțin până la împlinirea condițiilor impuse prin pacea din anul 102¹. Între aceste condiții era, însă, și dărâmarea *tuturor fortificațiilor*.

De voie, de nevoie, această condiție trebuia să se aplice și cetății de pe Dealul Grădiștei. Ea s'a și aplicat, fără îndoială.

Neînfricatul rege al Dacilor nu se resemnează însă. Rupe aceste condiții umilitoare și — fie la retragerea trupelor de ocupație în urma condițiilor îndeplinite, cum cred unii, fie prin isgonirea cu forță a acestor garnizoane de pe teritoriul său — el își ia din plin libertatea de acțiune, cu orice risc,

¹ A se vedea Dio Cassius, 68,9, și C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum*, p. 85 și urm. Garnizoana dela Sarmizegetusa va fi fost — în ciuda unor discuții contradictorii — tot legiunea IV *flavia felix*.

pentru a-și apăra poporul și independența: se pregătește de ceea ce era firesc să urmeze, al doilea război cu Roma.

Acum e momentul de a se reface în grabă cetățile dărâmate de care mai are nevoie. În acest scurt interval de timp de 16—20 de luni se reface și Cetatea dela Costești (valul roșu), și cea dela Piatra Roșie (cetatea mare cu palisade) și, tot acum, se reclădesc în pripă, cu tot ce cade în mână și zidurile Grădiștei: iată explicația tehnicii neglijente pe care o constatăm la refacerea zidurilor peste niște temelii care — după observațiile făcute — fuseseră așezate în toată regula și rămăseseră, desigur, nedesfundate.

Deși nu se specifică în amănunte, Dio Cassius relatează totuși în legătură cu al doilea război (68, 14): «Iar Decebal, văzând că i s'a luat capitala, că țara întreagă a fost ocupată...», ceea ce înseamnă că cetatea dela Grădiștea fusese și ea cucerită de astădată prin forță și, desigur, pustiită, după cum ilustrează reliefurile coloanei din forul lui Traian.

Această trecere prin foc și sabie o mărturisește stratul de arsură și cenușă dela poarta de V (și E). Acum, împreună cu cetatea, sunt distruse și sanctuarele, locuințele, atelierelor, sunt incendiate hambarele și tot ce amintea de temutul dușman al imperiului.

Pentru a se reface și transforma într'un lagăr întărit al noii garnizoane ce s'a așezat aici — de teama unei neînălțurate răscoale — Romanii folosește și ei material smuls din sanctuarele pângărite și distruse (stâlpii, *fără cap*, de andezit, de pildă, ce se găsește în ziduri).

O nouă distrugere — prin foc — a cetății-lagăr nu ne este dovedită prin săpături. Dar dacă zidurile n'au suferit această distrugere într'o măsură mai mare pentru a lăsa urme, cu atât mai mult putem să spunem despre o distrugere și incendiere a hambarelor și lăcașurilor romane din interiorul cetății și de pe terasele cu sanctuare. Ele au căzut pradă nelipsitelor răscoale ale Dacilor din cursul secolului al II-lea, despre care, în mod explicit, grăiesc cunoscutele inscripții găsite la Grădiște, la «Sub cununi». Desvelirea mai amplă a interiorului cetății va aduce, credem, și pentru aceste evenimente, o lumină.

Cetatea însăși, părăsită de Romani, probabil pe la sfârșitul secolului al II-lea, a început să cadă în ruină, devenind, în secolele următoare, un teren plin de ispită pentru căutătorii de comori.

5. CERCETĂRI PE TERASELE DEALULUI GRĂDIȘTEI

Și în acest an, colectivul a ținut să cerceteze unele din multele terase locuite de pe Dealul Grădiștei, convins că explorarea lor sistematică va contribui în mod simțitor la integrala înțelegere a complexului de viață desfășurată aici.

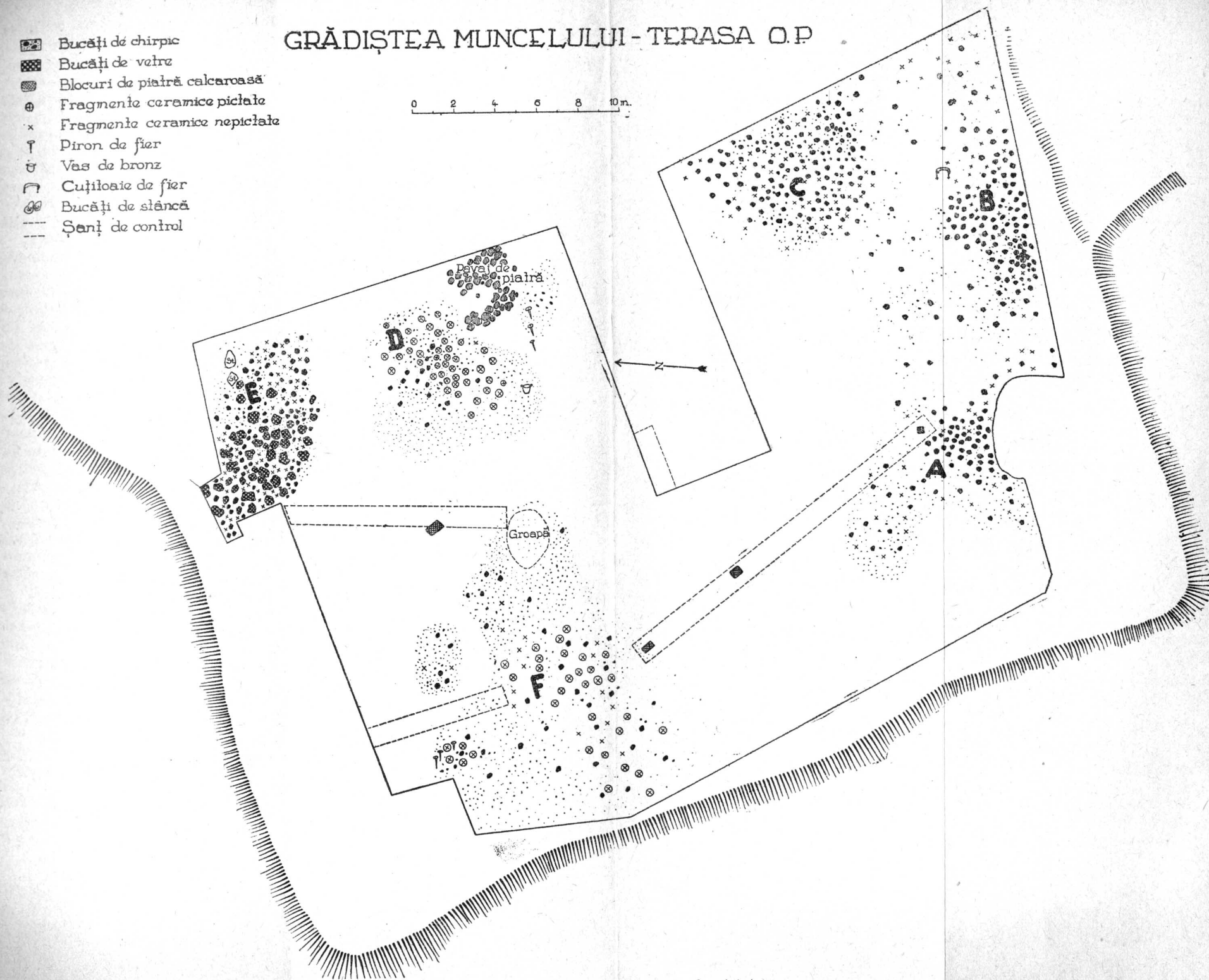
O cercetare la suprafață a teraselor ce se întind la E de sanctuare a întregit cunoștințele noastre în sensul că lăcașurile civile și meșteșugărești continuă în număr destul de mare și în această direcție. Unele din ele par a fi fost locuite și în epoca romană. Pe un bot de deal, dintre două văi, pe Coasta din spre Valea Godeanului, s'a întrezărit și o linie de turnuri de veghe (2—3), a căror cercetare se impune pentru viitor.

Din terasele cunoscute până acum pe porțiunea dela V de cetate, două ne-au atras atenția în mod deosebit: una, pe un bot de deal ce se desprinde din spinarea Dealului Grădiștei și se prelungește adânc deasupra Văii Godea-

- Bucăți de chirpic
- Bucăți de vâre
- Blocuri de piatră calcaroasă
- Fragmente ceramice pictate
- Fragmente ceramice nepictate
- Piron de fier
- Vas de bronz
- Cuțiloaie de fier
- Bucăți de stâncă
- Șanț de control

GRĂDIȘTEA MUNCELULUI - TERASA O.P.

0 2 4 6 8 10 m.

PLANȘA III. Terasa cu oale pictate.

nului, dominând peste o prăpastie această vale¹, iar cealaltă mai aproape de Cetate, la 250 pași depărtare, spre V de Cisternă, remarcabilă și prin poziția ei înaltă și prin forma ei aproape rotundă, de dimensiuni puțin obișnuite.

La cea dintâi, ne așteptăm la o fortificație mai însemnată — dată fiind așezarea ei strategică — dar și la o locuință mai răsărită. Săpăturile făcute aici n'au corespuns însă așteptărilor colectivului, desigur pentru că acestea se bazuau pe niște considerații oarecum pur logice. Totuși, explorarea temeinică n'a fost zădarnică și dacă n'a satisfăcut pretențiile noastre exagerate, a lămurit, în schimb, rostul modest, pur militar, al așezării de aici.

Aproape de capătul botului aninat peste prăpastia ce coboară vertiginos în Valea Godeanului s'au desvelit bazele pătrate ale unui turn de veghe din lemn (fig. 33) din epoca dacică, după cum mărturisesc vasele (chiupurile) sfărâmate în apropiere, ca și cele câteva obiecte de fier (un săpoi și un călcâi de lance) și de bronz (un brici de toată frumusețea, fig. 22, d). În fond, bănuiala noastră de la început s'a adeverit, dar într'o formă mai redusă decât sperasem.

Cu atât mai bogate și mai neașteptate au fost, în schimb, rezultatele dela terasa « oalelor pictate », din apropierea cisternei (în schița amintită, a doua terasă la V de cota 1144, la stânga de cărarea ce duce pe culme spre Cetate). (A se vedea planul în pl. III).

Terasa aceasta este orientată aproape exact pe direcția N-S. Spre E ea e mărginită de înălțimea spinării Dealului Grădiștei, spre V de o pantă destul de mare ce dă într'o altă terasă, iar spre N, de panta rar întreruptă de terase mai mici ce coboară spre Valea Albă. Numai spre S terasa coboară lin spre Valea Godeanului. Pe aici este, de altfel, și drumul spre Cetate.

Ea a fost desvelită complet, putându-i-se repera suprafața locuită. Această suprafață măsoară în lungime (direcția N-S) 40 m, iar în lățime (direcția E-V) cca 30 m. Stratul de cultură se află la abia 20—30 cm sub « hăbucul » frunzelor uscate. Datorită vegetației și umezelii, la care a fost expusă atâta timp, acest strat de cultură a suferit foarte mult, topindu-se și pierzându-și orice consistență mai mare.

Doar ceramica a mai rezistat, fiind bine arsă. Dar și ea este fărâmițată în bucăți, smulsă de rădăcinile copacilor, zdrobită de trunchiurile uriașe ale acestora în căderea lor și răvășită, după cât se pare, și de oamenii secolelor noastre prin colibele tăietorilor de pădure, pădurari și alții. Din suprafața

Fig. 33. — Promontoriul.

¹ A se vedea Raportul preliminar pe anul 1951, « SCIV », anul III, 1952, la cota 661 și p. 303, fig. 26.

vetrei așezării a rămas puțin: o porțiune de pavaș (?) din stânca retezată pe latura de E, sfărâmată răsleț din vetrele arse de foc și din lipitura de lut ars ce acoperea pereții de bârne frumos și cu îngrijire lucrăte. Nu lipsesc nici obișnuitele blocuri de calcar, suporturi ale stâlpilor de lemn din care s'au găsit, până acum vreo trei în rând, iar unul izolat. Până și vatra locuințelor, așezate, din lut galben, pe un strat de pietre s'a topit în urma permanentei umezeli și a sfărâmării prin rădăcini mici și mari.

Datorită acestui fapt, timpul programat pentru lucrări fiind pe sfârșite, am rezervat explorarea cu amănunțime și extremă precauție a vetrei pentru campania viitoare. După cum am amintit, ceramica rezistentă la umezeală a rămas cel mai prețios indiciu, pe această terasă, a formei și întinderii locuințelor. După gruparea ei pe suprafața afânată a solului se pot deduce de pe acum unele detalii.

Judecând după răspândirea bucăților de lipitură arsă și în deosebi după gruparea resturilor ceramice, terasa se împarte în trei grupuri de locuințe, despărțite între ele prin spații sterile (curți?). Un grup de trei locuințe pe latura sudică din spre cărare (A, B și C), conținând resturi de ceramică comună dacică — nepictată; al doilea grup în colțul de NE al terasei (D și E) cu multă ceramică, pictată în D și cu ceramică nepictată în E; al treilea grup, dintr'o singură locuință (F) iarăși cu multă ceramică pictată și nepictată.

După cum se vede, cele două compartimente din centru, D și F, alcătuiesc și prin poziția lor centrală și prin ceramica pictată, abundentă aici, și aproape exclusiv numai aici, partea principală, a așezării. Aici (la D) se află și pavașul de piatră și tot aici vasul de bronz complet măcinat. Nu departe de acest vas, se găsesc mai multe piroane de fier în rând; câteva piroane și la F.

Incăperile A, B, C și E vor fi servit ca magazii și locuințe mai modeste (în B, o cușitoaică de fier) de tip și fabricație romană (importantă!) cu stam-pila proprietarului de ergasteriu *Herennius* din secolul I al erei noastre. Un foarfece s'a găsit în clădirea C.

Despre forma geometrică a caselor nu ne putem pronunța încă. Ea trebuie să fi fost însă, ca de obicei, patrulateră.

Nicio urmă de țiglă, semn că acoperișul a fost de șindrilă.

Foarte puține resturi de cărbune au mai rămas, deși așezarea a fost probabil mistuită de foc (lipitura arsă), dar lucrul e explicabil, printr'o ardere totală.

Surprinzătoare a fost pe această terasă ceramica pictată, ieșită la suprafață în primele ore, într'o abundență neobișnuită. Din nefericire, toată recolta adunată cu multă grijă este în fragmente, niciun vas neputându-se găsi întreg. Sperăm că din cele câteva sute de fragmente, unele vor putea constitui și vase întregi. Avem bănuiala că multe din fragmente au fost ridicate sau aruncate în vale.

Resturi de ceramică pictată au mai fost găsite și adunate, în număr extrem de mic și răsleț și în anul 1951, anume pe terasa a VIII-a. Această terasă a dat și în acest an, o recoltă modestă de câteva fragmente cu urme de pictură, care ne-a atras atenția asupra fenomenului pe care îl considerăm ca ceva natural legându-l de posibilitățile unui import din S.

Mulțimea fără precedent a fragmentelor ceramice cu pictură, descoperite până acum pe o singură terasă, cum e terasa de care ne ocupăm, a pus însă

Fig. 34. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O. P.

Fig. 35. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O. P.

intr-o lumină nouă toată problema, silindu-ne să reconsiderăm încă de pe acum poziția avută la început în privința cioburilor cu urme de pictură.

Dintr'un început trebuie să precizăm că fragmentele vaselor pictate, și pe terasa a VIII-a și aici pe terasa « cu oale pictate » au apărut în tovărășia unor vase nepictate, de factură locală dacică și într'un strat — unic — datat prin atâtea alte criterii în jurul începutului erei noastre. Acesta e cazul și cu terasa a VIII-a și cu terasa dela V de cisternă. Aici, chiar, cuțitoaia cu stam-pilă atelierului *Herennii* precizează și mai exact epoca: secolul I al erei noastre.

Nu poate fi vorba, prin urmare, de o ceramică mai veche, de tip helenic sau helenistic timpuriu, cum ar putea cineva să creadă.

Dacă pe terasa a VIII-a fragmentele puține la număr provin, în majoritatea cazurilor, din vase mai mici (fig. 16 — vas — și fig. 17, o toartă), deși nici vasele mai mari, de tip amforă făcă toarte nu lipsesc (fig. 18), pe terasa « cu oale pictate » (O. P.) predomină, după cât se pare, vasele mai mari, de tipul chiupurilor mici și mijlocii, cu picior inelat și cu capac, cu un buton-calotă puternic.

Dintr'o examinare provizorie a fragmentelor ar reieși că vasele mici, cu pereții subțiri, de o culoare cenușiu deschis sau galbenă — culoarea verniului — ornamentate prin linii, figuri geometrice, pete mici sau puncte de culoare brun deschis sau mai închis, se deosebesc net de vasele mari, care prezintă alte caracteristici. Vasele acestea mici, neîntregi și neîntregite încă aduc mai mult cu niște străchini sau cu niște cupe mici cu două toarte (fig. 16 și 17).

Dimpotrivă, fragmentele ce compun vasele mari, de tip amforă (sau chiup mijlociu?) au pereții groși, dintr'o pastă bună, bine arsă și modelată cu destulă îngrijire, firește la roată. Fundul lor — la puține însă — e inzestrat cu un inel gros și solid. Corpul acestor vase e pântecos, subțindu-se spre gât, cu o gură totuși destul de largă (după cum mărturisesc capacele) de cca 30 cm diametru. După cât se pare nu au toarte.

Pictura este aplicată pe o pojghiță subțire de verniu (ce se deslipește azi foarte ușor) de diferite culori: alb-gălbui, galben și, rareori, negru.

Motivele, în două-trei culori, printre care predomină roșul și brunul de diferite nuanțe (foarte rar negrul), sunt dintre cele mai variate, fie de ordin geometric (linii — mai rar — brăie, romburi — reticulate) fie de flori stilizate, frunze de copac redată în stil naturalist, fie animale reale (cornute, feline, câini, păsări, în mișcare sau în repaus) sau fantastice (dacă nu cumva e o impresie falsă datorită stângăciei desenului). Figurile 34—38 pentru pasăre, compară cu pasărea pe capacul de piatră (fig. 9—10).

Între motivele geometrice apare des cercul împărțit prin raze (de obicei în patru), cu linii raionante pe circumferință, dar și fără acestea. Niciodată nu apare însă până acum figura umană.

De obicei, motivul decorativ e trasat anterior prin linii vizibile. Uneori, acest desen sgârlit cu un vârf ascuțit nu este umplut cu pictură, ci uitat nepictat sau e pictat fără a respecta contururile desenului-model.

O altă caracteristică a picturii este că, atât spațiile goale formate de liniile plantelor stilizate, cât și suprafețele corpului animalelor (bipede sau patrupede) sunt umplute cu puncte groase, destul de neglijent executate. Asemenea puncte se găsesc câteodată și în interiorul cercurilor, fie ca un simplu șir de puncte, fie ca umplutură a unor brăie goale din acest cerc.

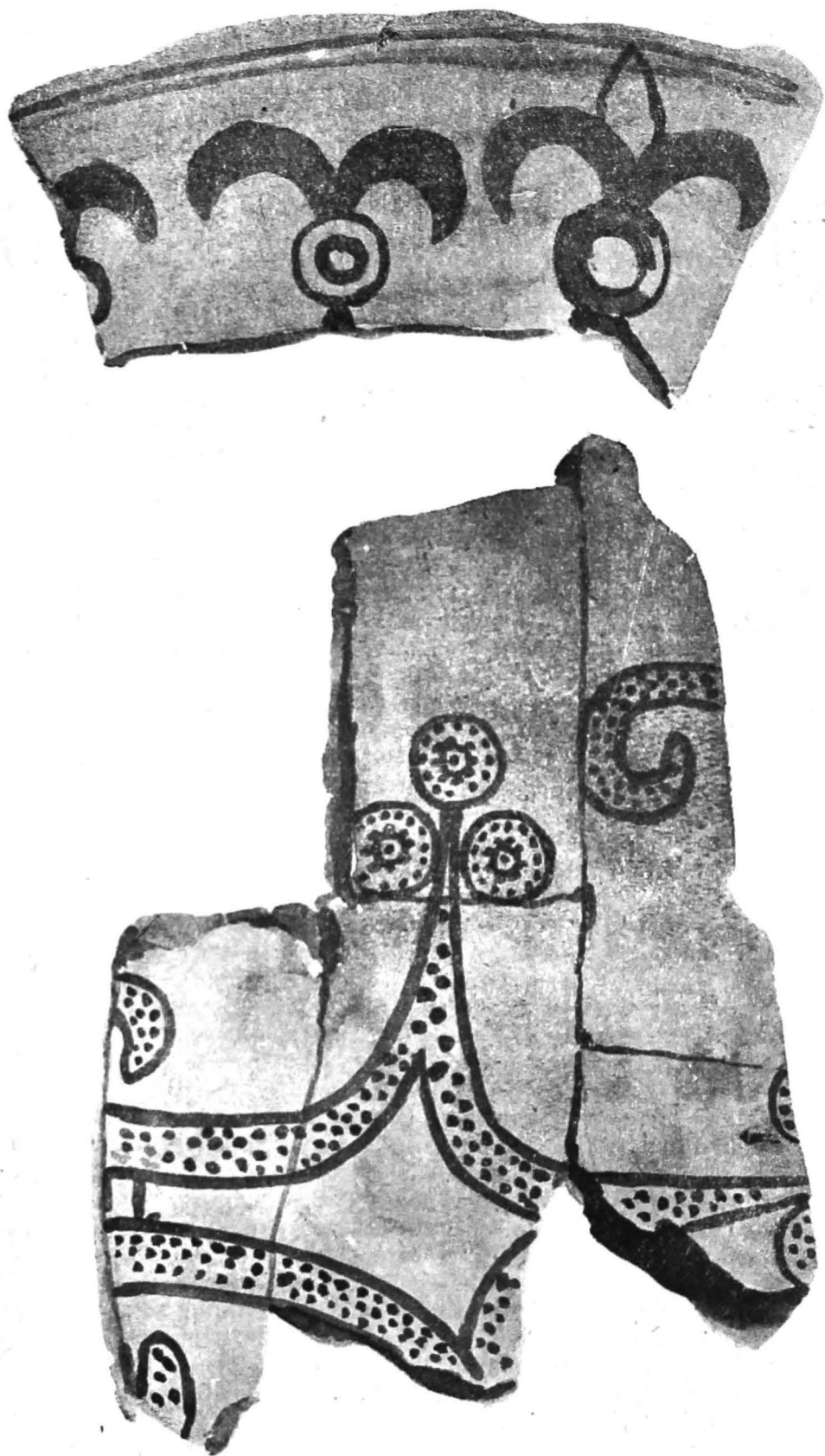

Fig. 36. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P.

Curățirea și întregirea în vase întregi sau în forme mai concludente a suteilor de fragmente, ne vor permite, desigur, să aducem și alte precizări în privința acestei ceramice prezentate acum în mod sumar.

De pe acum însă ne putem pune și trebuie să ne punem întrebarea provenienței acestei arte fictile. Ea trebuie să ne preocupe în mod deosebit. Răspunsul nu poate fi însă categoric și complet; cel puțin nu în momentul acesta. Apariția unei ceramici pictate în așezarea dacică dela Grădiștea Muncelului, oricât de mult ne-a surprins, nu e ceva neașteptat. E chiar foarte firesc, dacă ne gândim la soarta pe care a avut-o ceramica pictată în lumea helenistică și helenică chiar. Ea apare la Celți, la Iberi, în Nordul Africii, în Italia de S, pentru a nu mai vorbi de Etruria. Ea este frecventă și bogată în orașele pontice. Este adevărat că în toate aceste părți ale lumii mediteraneene apariția ei e mai timpurie decât la Grădiștea Muncelului, iar în secolele I în. e. n. și I. e. n., locul ei este luat în general de vasele reliefate (*terra sigillata*) și de alte feluri de vase. Oriunde apare ceramica pictată, modelele clasice — grecești — attice în speță — sfârșesc prin a se transforma și ca formă, și ca motive decorative.

Ne-am putea gândi la un asemenea proces și în privința ceramicii pictate dela Grădiștea Muncelului.

N'ar fi exclusă, desigur, o origine absolut autohtonă, dezvoltată pe baze străvechi și însuflețită eventual numai de modele din lumea clasică sudică, fie prin intermediul regiunilor din Sudul Dunării, fie prin orașele de pe țărmul Mării Negre. Această posibilitate este într-o mare măsură limitată și exclusă chiar prin faptul că, pe de o parte, nu avem atestate fazele intermediare, iar pe de altă parte, ceramica pictată dacă nu apare până acum în nicio altă așezare din acest timp. Nu ne pare verosimilă nicio legare a acestei ceramici cu ceramica pictată de origine celtică, din aceleași motive, dar și pentru deosebiri mari ce se constată între una și cealaltă.

Credem că ne apropiem de adevăr atunci când susținem, cu rezerva cuvenită deocamdată, că în ceramica pictată dela Grădiștea Muncelului, noi trebuie să vedem o *artă fictilă locală* provocată de modele venite din Sud, indiferent pe ce cale. Nu ar fi exclus ca locul de unde vin aceste modele să fie Sudul Italiei (Campania și Lucania) de unde vasele de bronz pătrund, în aceeași vreme în abundență, în Dacia¹.

Ca modele originale, importate, ar putea fi privite categoria vaselor mici, de forme și tehnică picturală oarecum deosebită, găsite pe terasa a VIII-a.

Prin maeștri străini, desigur sclavi din orașele pontice, procedurile și tehnica pictării vaselor s'au putut încetățeni ușor în centrul puterii dacice, meșteri locali luând meșteșugul și aplicându-l, *în maniera și gustul local, la o ceramică autohtonă, de lux, pentru clasa stăpânitoare, nobilimea și sacerdoțimea*.

Acestor meșteri locali trebuie să le atribuim vasele mari pe care, pe lângă motive imitate din arsenalul clasic, apar și motive vechi locale, ca cercurile cu raze și desenul reticulat, dar și elemente vii din mediul înconjurător și din viața de toate zilele, ca frunzele de copac redade naturalist, pasărea etc., într'un colorit nu prea variat, dar viu. Cu toată stângăcia execuției, nu se

¹ Un fragment mic de *terra sigillata*, de cea mai bună calitate, găsit pe terasa O. P., ar sprijini această părere.

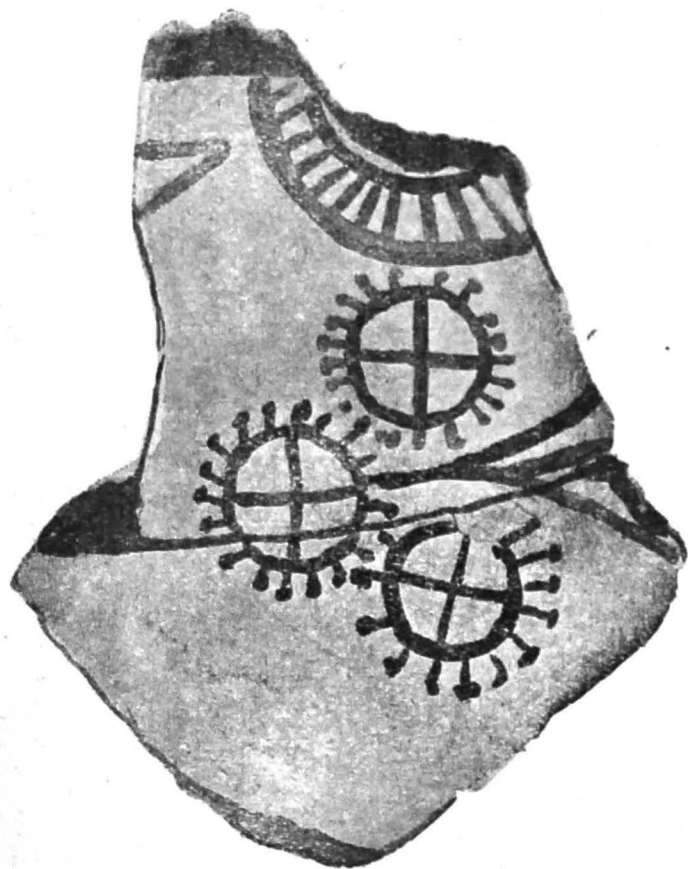

Fig. 37. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P.

Fig. 38. — Fragmente de ceramică pictată, terasa O.P.

poate tăgădui acestei picturi o anumită eleganţă şi precizie, mai ales când e vorba de a reda figurile cu care sunt familiarizaţi.

Pentru unele motive decorative, ne putem gândi la cele ce apar în argintăria dacică, dar mai ales la figurile şi elementele decorative de pe monetele autohtone. Un izvor nesecat de inspiraţie trebuie să fi constituit arta decorativă în lemn (ne gândim, în primul rând la motivele geometrice şi florile stilizate).

6. CERCETĂRI ASUPRA PEŞTERILOR ŞI AŞEZĂRIILOR DIN ÎMPREJURIMILE GRĂDIŞTEI MUNCELULUI

Un membru al colectivului a avut sarcina de a cerceta, în cursul lunii Septembrie, regiunea cetăţilor dacice şi anume următoarele trei puncte:

1) La Vârtoape, deasupra Văii Aninieşului şi a poienii numită « Sub cununi »¹.

2) Cioclovina².

3) Ohaba-Ponor (La S de Cioclovina, nu departe de Pui).

Dăm rezultatul acestor cercetări în cele de mai jos:

1. La Vârtoape

S'a constatat existenţa, pe acest deal, a următoarelor peşteri:

a) *Peştera dela Piatra Bodii*³. În steiul de calcar de pe versantul stâng al Văii Rele cunoscute sub numele « Piatra Bodii » se află o peşteră, la o înălţime de peste 3 m în stânca aproape verticală, având o intrare de cca 3 m lăţime şi 2,50 m înălţime. În partea superioară, gura peşterii este aproape rotundă, spre fund se lărgeste mai mult spre dreapta şi bolta se înalţă, apoi coboară spre o intrare strâmtă, aproape astupată cu dărîmături din tavanul peşterii. În mod sigur, peştera continuă dela această intrare. Nicio urmă de ceramică. S'a aflat doar un singur fragment din maxilarul inferior al unui urs de peşteră (tip mic). Peştera va trebui cercetată în continuare, spre a se vedea cât mai continuă. E posibil să fi fost locuită în paleolitic, alcătuind şi un bun refugiu în timpurile istorice. O săpătură sumară şi o cercetare a ramificaţiei din fund ar putea rezolva problema.

Peştera mică. În aceeaşi stâncă, vreo câteva sute de metri spre Vest, deasupra unui izvor puternic, se află o peşteră mică cu lut roşu şi puţin grohotiş pe fund. Un bârlog prea mic spre a fi putut fi locuit.

b) *Peştera din Dealul Mare*. În fundul unei doline, numită în partea locului « vârtop » — de unde şi numele de « Vârtoape » dat întregului masiv calcaros de aici — se află o peşteră cu gura aproape astupată de stânci şi lemne, având o deschidere de cca 5 m lăţime pe 2,50 m înălţime. Vârtopul în care se află este prăbuşit numai pe jumătate, peştera rămânând în stânca neprăbuşită.

¹ A se vedea C. Daicoviciu şi Al. Ferenczi, Aşezările dacice din Munţii Orăştiei, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 29—30 şi schiţa dela fig. 1 şi 29.

² Ibidem, p. 61 şi schiţa dela fig. 1—39.

³ Ibidem, p. 29, fig. 1.

c) *Gaura strâmtă*. În Făget, dela « Preluca cu cornii deși » sau « Cioaca cu corni », la primul vârtop spre S se află o gaură strâmtă, verticală, foarte adâncă.

d) *La Găuri*. În Dealul lui Cocoș, deasupra poienii locuită de Hârban Mihăilă, în stâncă de calcar de aici, se află trei peșteri mici alăturate, prima comunicând cu a doua. Sunt uscate și bune de locuit, ca și peștera mare din Piatra Bodii. În timpul războiului din 1916—1918 au și fost locuite de câteva familii. Sunt astupate cu multă piatră, lut și hăbuc. În prima peșteră din stânga, cu prilejul locuirii, scoțându-se puțin pământ pentru amenajare, s'au aflat cioburi de oale groase și un fier de cca 3 palme lungime, foarte ruginit. Un sondaj de 1 m adâncime în prima peșteră și altul de 1,70 m în cea de a doua, nu au atins stratele inferioare cuaternare, ci numai depozitele recente de umplere prin prăvălirea pietrelor și a lutului de pe coastă. Au ieșit la iveală doar câteva fragmente de ceramică dacică.

e) *Peștera din « Capul (Cornul) Pietrii »*¹, zisă și peștera dela « Hoaga Opronii » sau « Gaura Scufundă », este aproape de sălașul lui Coman Enășescu². Este o peșteră aproape verticală, destul de adâncă. După unele informații, este posibil ca, în steiul de pe versantul drept al Văii Mici, stei cunoscut sub numele de Cunună, să se afle încă o peșteră pe care nu am găsit-o.

Dintre aceste peșteri merită a fi cercetate din punct de vedere arheologic. Peștera Mare din Piatra Bodii și cele trei peșteri din Dealul lui Cocoș. Celelalte credem că prezintă numai un interes speologic.

Tot în regiunea Vârtoapelor s'au constatat și câteva urme de așezări gospodărești, și anume:

a) La sălașul lui Alionesc, în grădina de cartofi, de lângă colibă, cu prilejul arăturilor, se găsesc fragmente de ceramică dacică și urme de lut ars. Pe Poiana din jurul sălașului se văd mai multe ridicături rotunde sau ovale plate, care arată locul vetrelor de locuire³;

b) În grădina casei lui Lazăr, vecină cu sălașul lui Alionesc, apar iarăși fragmente de ceramică dacică;

c) În poiana fetei lui Alionesc se află iarăși ridicături plate cu urme de locuire dacică;

d) La « Cioaca cu Frasini » apare ceramică dacică și urme de pământ ars;

e) La cumpăna apelor, între izvoarele Văii Rele și Văii Vârtoapelor care se varsă în Valea Mică, cu prilejul săpăturilor pentru drumul de exploatare forestieră din parchetul Vârtoape, s'au descoperit urmele a trei așezări gospodărești. Una lângă pod, aproape de izvor, în formă de ridicătură plată, cu diametru de cca 20 m, alta mai la vale, la 30 m, alături de care este o groapă artificială și a treia la cca 250 m mai la vale de pod, iarăși în formă de ridicătură plată cu diametrul de 30 m.

În aceste locuri au apărut urme bogate de ceramică dacică și un fragment de râșniță. Menționăm și apariția unei pietre fățuite ca acelea dela Cetate;

¹ A se vedea C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, *Așezările dacice din Munții Orăștiei* Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 30.

² Ibidem.

³ Ibidem.

f) Pe locurile arătoare ale lui Hârban, aflate pe Dealul lui Cocoș, sub cele trei peșteri, s'au descoperit urme de așezări gospodărești, de unde s'a cules și ceramică;

g) In grădina dela vale de casa lui Alionesc, sub Cunună, apar iarăși fragmente de ceramică dacă și o piatră de calcar cu dimensiunile $40 \times 30 \times 16$.

Se constată deci că întregul platou calcaros al vârtoapelor, ca și poalele lui, au fost intens locuite în această perioadă¹;

h) Pe platoul vârtoapelor, împrejurul Poienii cu Corni și cu deosebire în Dealul Mare, apar multe movile rotunde cu diametrul și înălțimea diferită, unele atingând chiar 2 m înălțime, grupate sau înșirate. La primul aspect s'a părut că ne aflăm în fața unei necropole tumulare. Un sondaj făcut de arheologii Oct. Floca și C. Nicolăescu-Plopșor într'una din ele, lângă Poiana cu Corni și deplasarea în întregime a alteia din Dealul Mare până sub nivelul actual al solului, nu au dovedit însă aceasta. Ne aflăm în fața unei puternice opere de curățire a terenului în favoarea întinderii pământului și a fânelor. Suprafețe întinse au fost curățate de bolovani în acest scop. Bolovanii ce se află încă neștrânși par a fi ieșit mai târziu la suprafață datorită deselor căderi ale fagilor, care în răsturnarea lor, antrenează prin rădăcini pietrele din subsolul pădurii.

2. Cioclovina

a) *Peștera mare.* Masiva exploatare de guano de lilieci făcută de către fosta societate « Mica » a distrus aproape în întregime stratele paleolitice de aici. Din fericire, la vechea intrare a peșterii acoperită cu mult grohotiș, se păstrează încă o suprafață destul de bună în care se vor putea face săpături și observații stratigrafice. Aceasta cu atât mai mult cu cât pe această suprafață se păstrează profilurile sondajelor făcute de M. Roska, precum și o secțiune de cca 8 m până la stânca vie, rămasă pe urmele exploatării. Depozitele de umplere de aici, conținând guano de foarte bună calitate și oseminte de mamifere de peșteră, între care predomină ursul de talie mare și de talie mică, au fost extrase și cernute, încărcându-se zilnic cca trei vagoane care mergeau cu funicularul la Pui. Oasele au fost măcinate și amestecate cu guano. Resturile rămase dela cernere au fost depozitate în grămezi sau asvârlite pe marginea liniei vagonetelor. Cu acest prilej s'au găsit multe silexuri paleolitice, care au fost trimise la Pui. Cu ușurință se pot găsi și astăzi unelte paleolitice. Predomină mousterianul atipic reprezentat prin spărturi provenite din bulgări mici de silex și apar și lame aurignaciene. Notăm de asemenea prezența unui fragment ceramic aparținând culturii Coțofeni.

Ceea ce însă este, credem, mai important, este stabilirea precisă a poziției stratigrafice în care a fost găsit craniul fosil publicat de Reiner și Simionescu. El a fost aflat la o adâncime de cca 2 m sub crusta stalagmitică « coaja de apă » a peșterii în sectorul Nr. I al exploatării.

În partea stângă, unde s'a descoperit craniul, s'au exploatat depozitele de umplere până la peretele peșterii, deci nu mai avem o dovadă stratigrafică. Dar exact în acest loc, pe partea dreaptă, de teama unei prăbușiri, stra-

¹ Cf. C. Daicoviciu și Al. Ferenczi, Așezările dacice din Munții Orăștiei, Ed. Acad. R.P.R., 1951, p. 30.

tele au rămas intacte, acoperite de o crustă stalagmitică pe care se păstrează încă stalagmite destul de groase: martor suficient pentru observații stratigrafice. Craniul, după mărturia unui lucrător la exploatarea depozitelor, s'a găsit la cca 2 m adâncime.

b) *Peștera dela trecătoare*. La cca 100 m mai sus, în steiul de piatră, deasupra tunelului de exploatare, se află o altă peșteră mai mică, uscată, foarte bună de locuit în paleolitic.

Reprezentanții societății de exploatare au făcut aici două sondaje. Din lipsă de lumină bună nu s'au putut face observații stratigrafice precise. În primul sondaj sub stratul superior de calcar, a cărui grosime e de cca 23 cm, este un strat subțire de 5—6 cm în care se observă urmele unei vetre de foc cu cărbune. Sondajul din spre fundul peșterii arată iarăși urme de locuire la o adâncime de cca 2,50 m. Aici lipsește crusta de calcar de deasupra. Au apărut dinți de urs de peșteră;

c) *Ponorici*. În stânga drumului ce urmează fostul traseu al liniei ferate înguste de exploatare forestieră, în dreptul poienii Ponoriciului, se află o dolină pe jumătate prăbușită, în fundul căreia se văd pereții peșterii și continuarea acesteia spre dreapta și spre stânga. Cercetarea acestei peșteri poate prezenta, credem, interes mai mult din punct de vedere geologic și paleontologic decât arheologic;

d) *Federiu*. Pe Piatra Muntenilor, în afară de peștera Gaura Cocoșului, cercetată de M. Roska, se spune că s'ar afla «cioabe». Cercetările făcute nu au aflat nimic.

8. Ohaba-Ponor

În cunoscuta peșteră dela Bordul Mare, cercetările făcute de M. Roska au atacat cu deosebire depozitele de umplere dela intrare, mergând, se pare, până la stânca vie. De asemenea, un sondaj redus a fost executat de către același arheolog în mijlocul peșterii. La intrare nu a fost lăsat niciun martor stratigrafic.

Având în vedere bogăția în unelte și faună paleolitică, descoperite în cele trei strate de cultură mousteriană de aici, se impune în viitor o săpătură temeinică pentru verificarea observațiilor stratigrafice anterioare, pentru culegere de material arheologic și paleontologic și cu deosebire pentru aflarea unor eventuale resturi de om fosil, care este reprezentat aici, după cum se știe, doar prin trei falange.

Fără îndoială, peștera continuă în fund unde este astupată de stalagmite și are probabil legătură cu peștera mică din dreapta ei.

De notat că aici a apărut, la suprafață, ceramică de tip Coțofeni. De asemenea va trebui cercetat dealul din vecinătate, deal pe care se află «cioabe».

CONCLUZII

În ce privește așezarea de pe terasa a VIII-a situată deasupra sanctuarilor și fazele cetății, concluziile au fost trase la sfârșitul capitolelor respective.

Acum nu ne rămâne decât a trage unele concluzii generale în privința ansamblului așezării.

Săpăturile din vara anului 1952 au arătat, ceea ce părea de altfel firesc, că și pe locul cetății din epoca marilor războaie existau așezări civile mai vechi, alături de locul de cult sigur anterior epocii lui Decebal. Apare, astfel, tot mai evident, caracterul vechi al așezărilor în jurul unui loc de cult, care, înlocuind totemismul din comuna primitivă devenise, în pragul civilizației, un sanctuar gentilic, iar mai târziu, se ridicase la treapta de centru religios al întregului stat dacic¹.

Tot aceste săpături au confirmat apoi pe deplin, caracterul societății dacice din preajma războaielor cu Roma lui Traian, ca o societate evoluată, trecută de ultima etapă a comunei primitive și trăind într'o orânduire cu toate trăsăturile specifice orânduirii de stat începător, cu clase antagoniste, așa cum s'a întrezărit încă din primii doi ani de cercetări.

Nu poate fi acest stat cu contradicții de neîmpăcat decât statul sclavagist, mai exact, *o formă a statului sclavagist antic*, deosebit, în faza lui incipientă, de statul sclavagist clasic, grec și roman. Dacă, în stadiul său mai dezvoltat, sclavagismul, legat de economia de marfă-bani și de dezvoltarea vaselor maritime, a stat la temelia statelor antice ale Greciei și Romei², în statul începător dacic caracterul sclavagist se întemeia pe o sclavie care nu mai era aceea din societatea gentilică patriarhală, ci o sclavie care, deși mai puțin generalizată, era exploatată pe *pământurile ce formau proprietatea privată a unei nobilimi înstărite și puternice în frunte cu regele*.

Pe lângă dovezile materiale cunoscute din campaniile anterioare, acest caracter de societate desbinată pe clase se învederează și prin deosebirile ce se constată în așezările civile, unde, alături de așezări modeste, cu unelte și ceramică comună, apar și locuințe aparținând unei pătri înstărite, care își permite luxul unei ceramici și a unor unelte de import, ba chiar întreține pe seama sa, *o artă ceramică superioară, pictată, locală*, cu câțiva maestri-îniiatori — aduși din Sud, (desigur sclavi) alături de care lucrează un număr mai mare de meșteri băștinași. Ei sunt aceia care imprimă și formelor de vase și motivelor de ornamentație, specificul și stilul autohton.

Acesta este, fără doar și poate, un *aspect cu totul nou în domeniul culturii dacice și chiar a lumii antice*. Se demonstrează astfel, încă odată, teza marxistă că toate popoarele, fără deosebire de rasă și limbă, pot trece dela cultura primitivă la civilizație, atingând și cele mai evolute forme ale culturii materiale.

Mulțimea locuințelor civile de pe Dealul Grădiștei — între care apar, acum pentru prima oară, lăcașuri cu un bogat și superior inventar față de simplele căsuțe sau colibe de lemn, depun iarăși o nouă mărturie pentru caracterul de început de « polis » — oraș al așezării din jurul centrului militar (cetate) și al centrului religios (sanctualele).

Este prin urmare, pe deplin justificată denumirea de « polis », dată de geograful Ptolomeu localităților din Dacia liberă, și astfel considerarea ca un *centru politic* a așezării dela Grădiștea Muncelului (alături de cel militar și religios) se verifică integral.

Elementul acesta nu este de mică însemnătate pentru caracterul societății dacice din acea vreme. Formarea orașelor și « contrastul dintre oraș și sat începe odată cu trecerea dela orânduirea tribală la stat... »³

¹ Cf. V. K. Nicolschi, Copilăria omenirii, p. 154.

² Ibidem, p. 158.

³ K. Marx și Fr. Engels, Opere, ed. rusă, v. IV, p. 40-41

Neobișnuit de numeroasele unelte de agricultură, lemnărie și fierărie aflate și în acest an, dovedesc că descoperirea din anul trecut nu este un caz izolat, o descoperire întâmplătoare, ci o consecință firească a intensei agriculturi ce se practica în acest timp pe pământul Daciei libere și a răspândirii masive a meșteșugurilor tipice epocii civilizației — lucrarea lemnului, făurirea de felurite și evolute obiecte și piese de metal (fier, în deosebi), ca și cioplitul și prelucrarea pietrei, chiar a celei mai dure — cum e andezitul.

Semnificativ este pentru această răspândire generală a meșteșugurilor și agriculturii că diferitele unelte nu se găsesc numai în câteva depozite concentrate, ci aproape în fiecare așezare, chiar dintre cele mai modeste.

Nivelul înalt al agriculturii și al creșterii vitelor e strălucit documentat nu numai prin mulțimea și varietatea plantelor cultivate de Daci (a se vedea Anexa), dar și prin calitatea pură și superioară a diferitelor specii, față de care cotropitorii romani — după mărturia descoperirilor atent controlate — nu aduc aproape nimic mai bun. Hotărât, societatea dacică se află în prima formă a subjugării « care caracterizează cele trei mari epoci ale civilizației », în *civilizația sclavagistă*.

Suprastructura aceasta — după cum ne învață tot tovarășul Stalin — n'a rămas însă, desigur, pasivă față de baza care a generat-o, ci, dimpotrivă, odată apărută, ea a devenit o forță activă din cele mai mari, ajutând baza să capete formă și să se consolideze...¹

Astfel, devine pentru istoric perfect explicabilă forța pe care o desfășoară poporul dac, înfruntând un cotropitor atât de redutabil cum era statul roman sclavagist la începutul secolului al II-lea al erei noastre.

Așa se explică tăria cu care, după o înfrângere suferită în prima campanie, Decebal și poporul dac reiau ostilitățile, își refac cetățile și, într-o supremă efortare, încearcă să alunge pe cotropitori în etapa a doua a războiului.

Vastele proporții în care fuseseră concepute sanctuarele, pe terase largi și amenajate cu lucrări uriașe, monumentalitatea acestor construcții ce se impuneau chiar arhitecturii clasice prin dimensiuni și execuție tehnică, cu păstrarea specificului autohton, dovedesc o putere centrală solidă, cu rădăcini adânci, o concepție socială, politică, artistică și religioasă evoluată ca o formă a suprastructurii, cu un ansamblu de instituții ce nu puteau corespunde decât unei baze înaintate, cu totalitatea relațiilor de producție și cu structura economică — după mărturia descoperirilor — tipică societății civilizate, divizate în clase antagoniste, tipică statului antic cu oameni liberi și sclavi (într-o mai mică măsură), dar, fără îndoială, cu exploatatori și exploatați (nobili și oameni de rând dependenți).

Descoperirile arheologice — după cum vedem — scot la iveală o dezvoltare puternică a forțelor de producție în societatea dacică din secolul I e.n. Faptul acesta ar rămânea, într-o anumită măsură, inexplicabil cercetătorului, dacă s'ar conta numai pe ritmul normal al dezvoltării acestor forțe. Geniala lucrare a tovarășului Stalin, « Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S. », ne dă cheia înțelegerii acestui avânt neașteptat.

Intr'adevăr, în societatea dacică, se dezvoltase pe timpul lui Burebista și poate chiar mai dinainte, noi relații de producție și anume cele caracteristice proprietății private asupra mijloacelor de producție. « Noile relații

¹ I. V. Stalin, *Marxismul și problemele lingvisticii*, Ed. P.M.R., 1951, p. 15.

de producție — ne arată tovarășul Stalin — sunt acea forță principală și hotărâtoare care propriu zis determină dezvoltarea continuă — o dezvoltare puternică — a forțelor de producție »¹. Noile relații de producție apărute în societatea dacică și-au îndeplinit și aici acel rol care « constă în a fi principalul motor al dezvoltării continue a forțelor de producție »².

Acestea sunt concluziile ce se desprind din a treia campanie de săpături pe care, sub conducerea Academiei R.P.R., colectivul nostru le-a executat la Grădiștea Muncelului³.

Colectivul de antropologie al Academiei R.P.R., în colaborare cu şantierul arheologic Grădiștea Muncelului, a continuat lucrările în « Peștera Muerilor » dela Baia de Fier, obținând următoarele rezultate:

I. În galeria M s'au precizat două strate de cultură paleolitică, cu unelte de cuarțit, silex și os, de aspect mousterian final, în asociere cu faună de climă rece.

În sectorul A al acestei galerii au apărut resturi fosile umane, un craniu și o tibie, aparținând lui *Homo sapiens fossilis*, o mandibulă și o scapulă cu caractere de *Homo primigenius*.

II. În stratul inferior al cotlonului și galeriei S și în galeria principală a apărut un mousterian mijlociu cu forme de tradiție acheuleană, iar în stratul cuaternar superior au apărut unelte de silex aurignacoforme.

În stratul actual apare ceramică Coțofeni, Latène și actuală.

La Polovragi au fost descoperite două cetăți și o așezare dacică precum și o necropolă tumulară.

A N E X Ă

PLANTELE CULTIVATE ÎN EPOCA DACICĂ

după semințele găsite în așezările dela Grădiștea Muncelului, determinate de Laboratorul de Controlul Semințelor din Cluj

I. LA CISTERNĂ (epoca dacă și romană)

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare* (pușin)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (predomină)
3. Secară — *Secale cereale*
4. Mei — *Panicum* sp.
5. Drăgaică — *Galium tricornae*
6. Zizanie — *Lolium* sp.

¹ I. Stalin, Problemele economice ale socialismului în U.R.S.S., Ed. pentru literatură politică, 1952, p. 68.

² Ibidem, p. 69.

³ Colectivul mulțumește conducerii IPEIL-ului și Ocolului Silvic din Orăștie, ca și tovarășilor impiegați de mișcare și frânari C.F.R. din Orăștie, Costești, Aninieșul și Valea Albă, pentru înțelegerea cu care au tratat nevoile şantierului și pentru tovarășescul sprijin dat colectivului în greaua problemă a transportului de material și persoane, ca și pentru vagonetul împrumutat şantierului.

II. O TERASĂ NEEXPLOLATĂ DE PE DEALUL GRĂDIȘTEI LA V DE CISTERNĂ

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare* (cu bob rotund și cu bob lung)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (predominant)
3. Secară — *Secale cereale*
4. Orz — *Hordeum vulgare*
5. Muștar de câmp — *Sinapis arvensis*
6. O specie de muștar de câmp — *Sinapis dissecta*
7. Zămoșita — *Hibiscus* sp.
8. Lușcă — *Ornithogalum pyramidale*

III. DELA POARTA DE V A CETĂȚII, DE PE VATRA DE ARSURĂ DE SUB ZID

1. Orzoaică — *Hordeum sativum*
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (amestec aproximativ în aceeași proporție)

IV. TERASA A X-a (De pe vatra barăcii romane)

1. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (predominant)
3. Secară — *Secale cereale* (foarte puțin)
4. Drăgaică — *Hibiscus* sp. (trionum)
5. Bob — *Vicia faba minor*

V. TERASA A IX-a (la spatele zidului de terasă, la cca 2 m adâncime și prelins peste dărâmăturile zidului de terasă)

1. Orzoaică — *Hordeum sativum*
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum*
3. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
4. Secară — *Secale cereale* (foarte puțin, câteva boabe)
5. Linte — *Lens culinaris* (microsperma)
6. Mei — *Panicum* sp. (predominant)
7. Muștar de câmp — *Sinapis arvensis* (foarte mult)
8. Muștar — *Sinapis alba* (foarte mult)

VI. TERASA A IX-a (magaziile de sub coastă, spre terasa a VIII-a)

1. Orz — *Hordeum vulgare* (predomină)
2. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum* (dominant)
3. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
4. Orzoaică — *Hordeum sativum*
5. Secară — *Secale cereale*
6. Zizanie — *Lolium remotum*
7. Bob — *Vicia faba minor*
8. Mei — *Panicum* sp.
9. Rapiță — *Brassica* sp.

VII. TERASA A VIII-a

1. Mei — *Panicum* sp. (foarte ars)
2. Bob — *Vicia faba minor*
3. Mac — *Papaver* sp.
4. Semințe dela o iarbă furajeră nedeterminată încă (aglomerate)
5. Grâu cârnău — *Triticum vulgare*
6. O specie de grâu cârnău — *Triticum compactum*

DIN CETATEA DELA COSTEȘTI

Turnul-locuință Nr. 1

1. Spanac porcesc — *Chenopodium* sp. (f. probabil *Chenopodium hybridum*)
2. Mohor — *Setaria viridis*

DATE PRELIMINARE ASUPRA REZULTATELOR PALEANTROPOLOGICE DELA «PEȘTERA MUERILOR», BAIA DE FIER, R. NOVACI, REG. CRAIOVA

În urma cercetărilor și săpăturilor din anul 1951, colectivul de antropologie al Academiei R.P.R., în colaborare cu șantierul arheologic Grădiștea Muncelului, a continuat anul acesta lucrările la «Peștera Muerilor» dela Baia de Fier.

Obiectivele cercetărilor au fost următoarele:

1. Continuarea săpăturilor în galeria M pentru observații stratigrafice și obținerea materialelor necesare unei înțelegeri cât mai complete a culturii și faunei de aici.
2. Cercetări și săpături pentru aflarea vechii intrări în galeria M.
3. O săpătură în galeria principală pentru stabilirea stratigrafiei, între depozitele culturale dela gura peșterii și sonajul Plopșor 1929.
4. Continuarea sonajului transversal dela gura peșterii până la stânca vie, spre a se obține un profil întreg al stratelor de cultură dela cele mai vechi până la ultimele depuneri istorice lăsate de om, aici.
5. Lărgirea și adâncirea sonajului Plopșor 1929 din galeria principală pentru observații stratigrafice.

Timpu scurt, 1—30 August nu a permis atacarea tuturor obiectivelor, de aceea atenția a fost concentrată mai mult asupra primelor trei.

I. Galeria M. Primul obiectiv îl putem considera aproape terminat. Galeria M a fost săpată în întregime până la stânca vie în sectoarele B-F, lăsându-se atât în stânga cât și în dreapta fâșii suficiente, martori stratigrafici și rezerve pentru eventuale săpături și observații viitoare.

În această galerie s'au precizat două strate de cultură despărțite printr'un strat steril (fig. 1, 2).

Stratul I în grosimea de 40,50 cm se află direct pe patul peșterii, care în sectoarele E-F păstrează la bază un strat subțire stalagmitic de 2—3 cm sub care se află nisip fin sedimentar, depus de apele subterane, care au sculptat peștera. Ca aspect, acest strat este gălbui-roșcat, alcătuit din argilă în amestec cu pietre căzute din pereții peșterii și multe oase sparte. Nu s'au întâlnit cărbuni.

Urmele lăsate de omul paleolitic în acest strat sunt în deosebi unelte de piatră cioplită, de obicei cuarțit, rar silex și frecvente spărturi de oase lungi, dintre care unele au fost folosite de om ca unelte.

Datorită materiei prime — cuarțitul — care nu se despică uniform, numai în rare cazuri uneltele se pot încadra în forme caracteristice, pe care să se observe o lucrare intenționată, pentru obținerea unor unelte cu forme predefinite.

Granulația mare a cuarțitului și liniile de clivare cuprinse în interiorul bulgărilor întrebuițați ca nuclee, au dat forme grosolane, sau au acționat contrar voinței omului, liniile de despicare. Totuși, unele dintre aceste unelte, care dintr'un început au aspectul unor spărturi și așchii în majoritate atipice, se înscriu în forme de aspect mousterian ca: vârfuri de mână și lame late. Restul sunt așchii pentru tăiat, răzuit și răcâit.

Fig. 7. Profilul sectorului poartă.

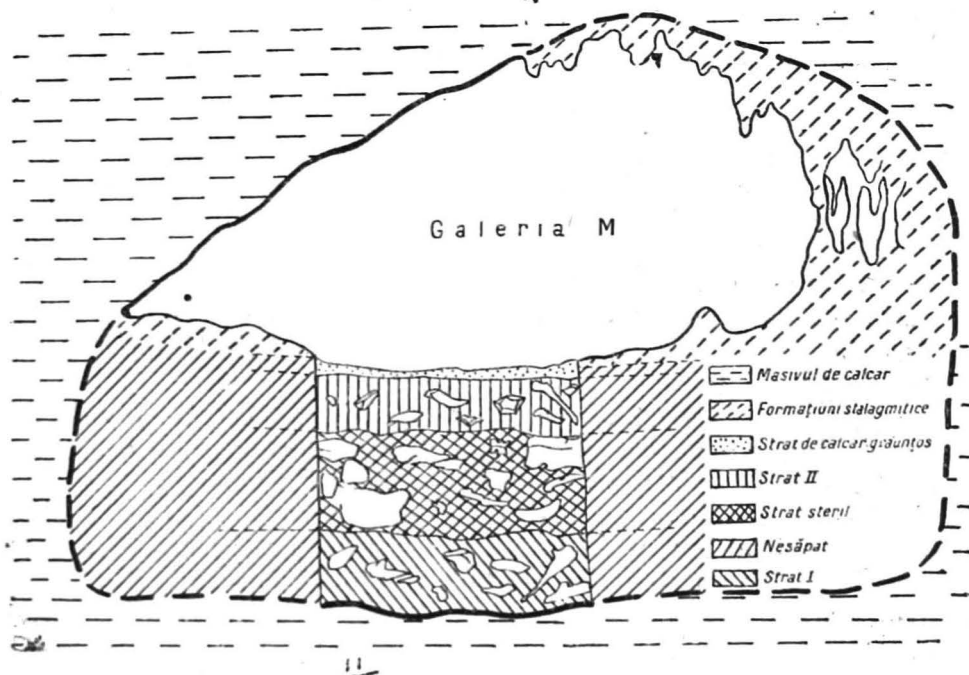

Fig. 1. — Secțiune stratigrafică în galeria M, sectorul C.

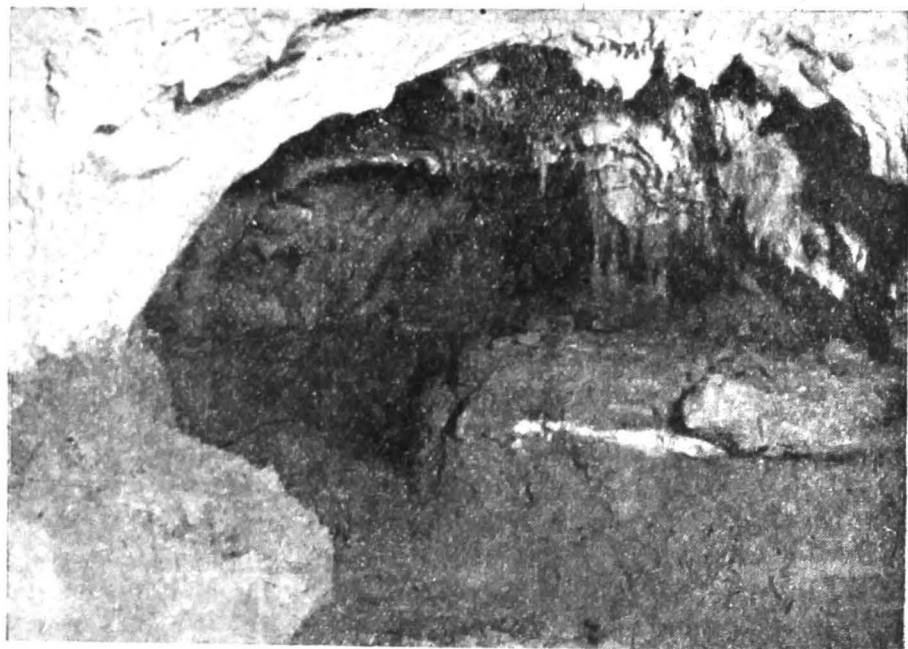

Fig. 2. — Galeria M. Vederea săpăturii sectorului C. Stratele de cultură sunt acoperite în dreapta de un planșeu stalagmitic.

Uneltele de silex — câteva vârfuri — trădează iarăși un aspect mousterial-fără a se înscrie în tehnica de lucru și formele clasice ale acestuia. Apar două lame late de silex și câteva așchii dintr'o rocă dură grăunțoasă.

În ceea ce privește uneltele de os, în acest strat apar numeroase spărturi de oase lungi provenite din spargerile intenționate făcute de om pentru extragerea măduvei. Din mulțimea acestor spărturi este greu să se afirme cu precizie dintr'odată care dintre ele pot fi considerate unelte și care nu. S'au oprit totuși majoritatea oaselor sparte pentru a avea la îndemână un material de studiu cât mai bogat pentru înțelegerea acestei importante probleme.

Un număr de pietre prezintă anumite caractere pe temeiul cărora le putem socoti drept unelte. Astfel:

1) forma lor nu este izolată, ea aparținând unui tip sau variantelor acestui tip, care se repetă;

2) prezintă netăgăduite lovituri și îndreptări pentru obținerea formelor dorite;

3) iese în evidență întrebuințarea, care este ușor de recunoscut datorită frânturilor, retușelor de uzură și șlefuirii în părțile cu care s'a lucrat mai mult: vârful sau tășul.

Pe baza acestor criterii și a observațiilor făcute de alți cercetători cu prilejul unor asemenea descoperiri, putem afirma că avem aici ca unelte de os: sule și străpungătoare pentru găuritul pieilor, răzuitoare și răcăitoare pentru curățitul și jupuitul pieilor, cojitul lemnului și descărnarea oaselor, săpăligi de mână pentru scosul rădăcinilor și tuberculelor plantelor comestibile, precum și unele vârfuri de lance (fig. 3).

Fauna acestui strat este alcătuită din următoarele mamifere:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Felis (Linx) pardina Temminck *rasa spelaea*
Felis pardus L. *rasa spelaea* Koch.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Bison (Priscus Boj?)
Saiga tartarica L.
Capra ibex Hoer.
Rupicapra tragus Gray
Mustela martes L.
Rhinoceros (tychorrhinus Fisch?)

Stratul steril intermediar este mai cenușiu la culoare având în amestec bolovani mari de calcar, între care unii cu diametrul de 25—40 cm și oase întregi. El reprezintă o perioadă de timp, când galeria a fost părăsită de om și animalele de peșteră — în deosebi ursul și mai puțin lupul — au pus din nou stăpânire pe această galerie.

Spre deosebire de stratele de cultură în care toate oasele lungi sunt sparte de către om, aici, aceste oase sunt întregi.

Stratul al doilea de cultură, reprezintă o scurtă și ultimă perioadă de locuire în această galerie. El este alcătuit din argilă gălbui-roșcat fără amestec de bolovani de piatră. Numai în sectorul E în dreptul cotlonului au apărut bolovani mari chiar la suprafață, rostogoliți dintr'o galerie superioară

Către fundul sectorului E stratul de cultură se îngroașe către SE, în timp ce stratul inferior de cultură se subțiază, iar stratul steril se pierde.

Uneltele de cuarțit, sunt asemănătoare cu cele din stratul inferior, cu deosebire că ele devin mai atipice, dând impresia că ne aflăm în fața unor

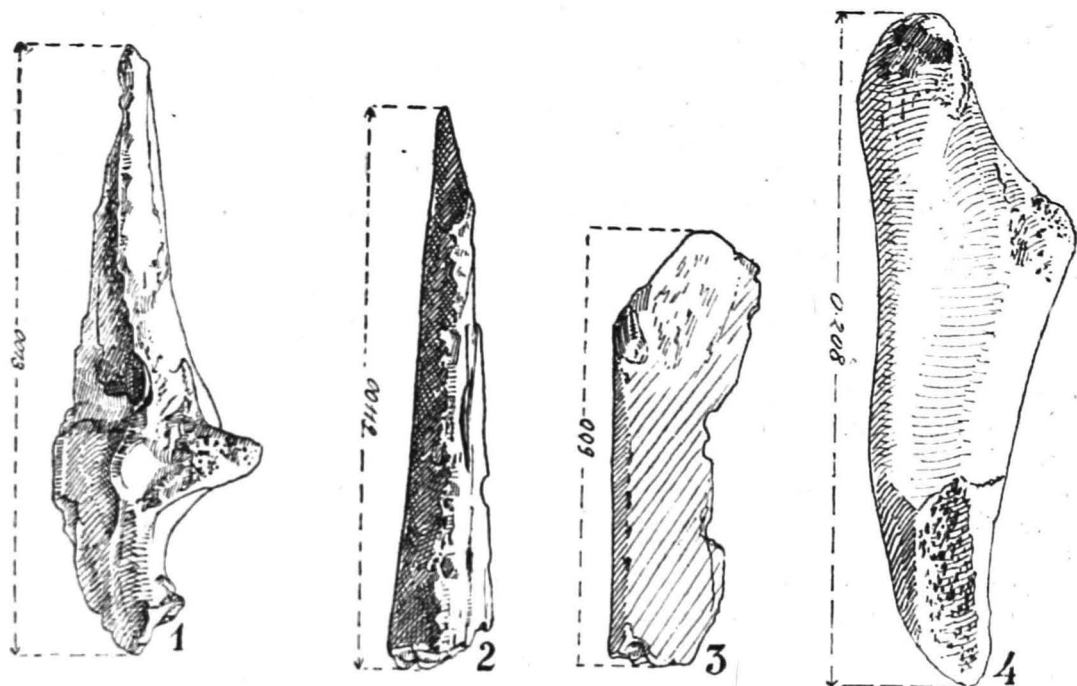

Fig. 3. — 1, pumnal, 2, străpungător. Galeria principală, strat II, 3, jupuitor. Galeria M, sectorul F, strat II, 4, săpăligă de mână. Galeria M, sectorul A, strat I.

spărturi aproape întâmplătoare: bulgării de cuarțit fiind isbiți unul de altul, alegându-se așchiile și spărturile mai potrivite ce puteau fi întrebuințate la tăiat, răzuit și răcâit.

În acest strat, uneltele de os obișnuite sunt mai rare. Apare totuși un element nou și anume, șlefuirea intenționată a osului; o singură piesă, element încă necunoscut în moustierian.

Fauna acestui strat:

- Ursus spelaeus* Blum
- Hyaena crocuta spelaea* Goldf.
- Felis leo* L. *rasa spelaea*. Goldf.
- Felis (linx) pardina* Temminck *rasa spelaea*.
- Canis lupus spelaeus* Goldf.
- Canis vulpes fossilis* L.
- Cervus (megaceros) euricerus* Aldrow.
- Bos (taurus)* L. *rasa primigenius* Boj?)
- Saiga tartarica* L.
- Mustela martes* L.

În sectorul D și în săpătura laterală din spre SV în sectorul E, au apărut urmele a două vetre de foc în care s'au păstrat câțiva cărbuni ce au fost opriți pentru determinarea florei lemnoase.

Precizăm că în sectoarele B-E, chiar acolo unde nu s'a depus crusta stalagmitică, iar obiectele paleolitice au apărut la suprafață, nu s'a găsit niciun element mai nou, afară de sectorul A în care, deasupra stratelor pleistocene, într-o vreme târzie, s'au strecurat pe cotlonul care face legătura cu galeria principală, elemente cu totul recente.

S'au găsit aici chiar la suprafață, oase de animale domestice, asvârlite din galeria principală de populația satului, refugiată în această peșteră în cursul primului război mondial. Starea de conservare a acestor oase este foarte rea, net deosebită de a oaselor fosile din peșteră.

Sectorul A este situat la N de restul galeriei M și denivelat față de aceasta cu 2 m, iar față de galeria principală cu 7,50 m.

Depozitele geologice de umplere ale acestui sector au rezultat din două scurgeri și anume: una din galeria M, iar alta, din spre galeria principală, prin cotlonul folosit de noi pentru coborîre. Caracterul celor două depozite de umplere este deosebit, datorită pe de o parte modului lor de formare, iar pe de altă parte, datorită componenței materialului.

Din spre galeria principală s'au scurs în partea de N a sectorului, antrenate de apele subterane, care au circulat prin peșteră: pietre rulate, pietriș, oase întregi sau sfărâmate și rulate. Peste acest con de depunere s'au suprapus scurgerile galeriei M, care coboară în pantă spre partea de S a sectorului, imediat învecinată continuării galeriei.

În această porțiune s'au delimitat precis cele două strate de cultură din galeria M, despărțite printr'un strat steril identic, ceea ce dovedește contemporaneitatea depunerii acestor strate atât cu locuirea galeriei, cât și cu perioada intermediară de părăsire.

Peste aceste depozite s'a suprapus un strat steril de pulbere fină și grăunți de calcar, provenit din descuamarea postglaciară a bolzii peșterii.

Observațiile noastre arată că sub acest strat steril cu care se încheie pleistocenul în peșteră, nu au fost întâlnite resturi mai noi holocene, ceea ce duce la concluzia că stratele geologice din acest sector nu au suferit vreo remaniere ulterioară.

În sectorul A, în partea de N a sectoarelor B-F, succesiunea stratelor de cultură — după cum am văzut — este aceeași.

Aici, în stratul inferior de cultură, asociat cu o faună și unelte corespunzătoare stratului I, acoperit de stratul steril intermediar și de stratul superior de cultură, peste care se suprapune stratul steril de pulbere de calcar, au apărut câteva resturi umane și anume: I. un craniu care păstrează mare parte din masivul facial (fig. 4—5); II. un fragment din jumătatea dreaptă a unei mandibule (fig. 6) și alături, la baza stratului steril de pulbere de calcar în asociere cu oase de urs de peșteră, având aceeași fosilizare cu acestea, a apărut III. o tibie umană cu urme de roadere pe extremități, și mai jos, la 30 cm sub acest strat, IV. o scapulă umană.

Poziția stratigrafică precisă și starea de fosilizare identică cu aceea a oaselor mamiferelor fosile descoperite în asociere cu resturile umane, precum și unelte de cuarțit și os apărute (fig. 7) în același strat ne îndreptățesc a le socoti cu certitudine resturi de oameni fosili. Craniul și tibia aparțin lui *homo sapiens fossilis*, în vreme ce mandibula și scapula posedă caractere de *homo primigenius*.

Fig. 4. — Galeria M, sectorul A. Maxilar uman *in situ*, stratul I.

Fig. 5. — Maxilarul uman, văzut mai de aproape.

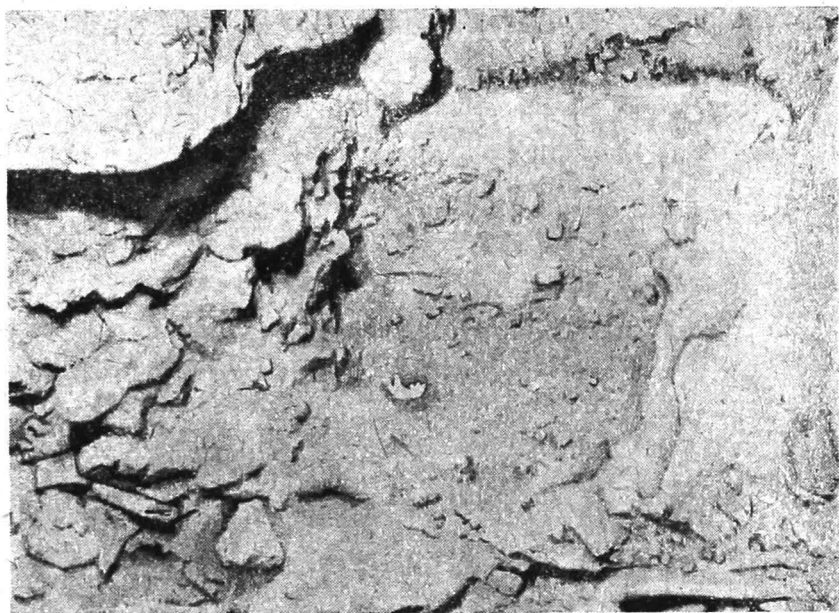

Fig. 6. — Galeria M, sectorul A. Mandibulă umană *in situ*.

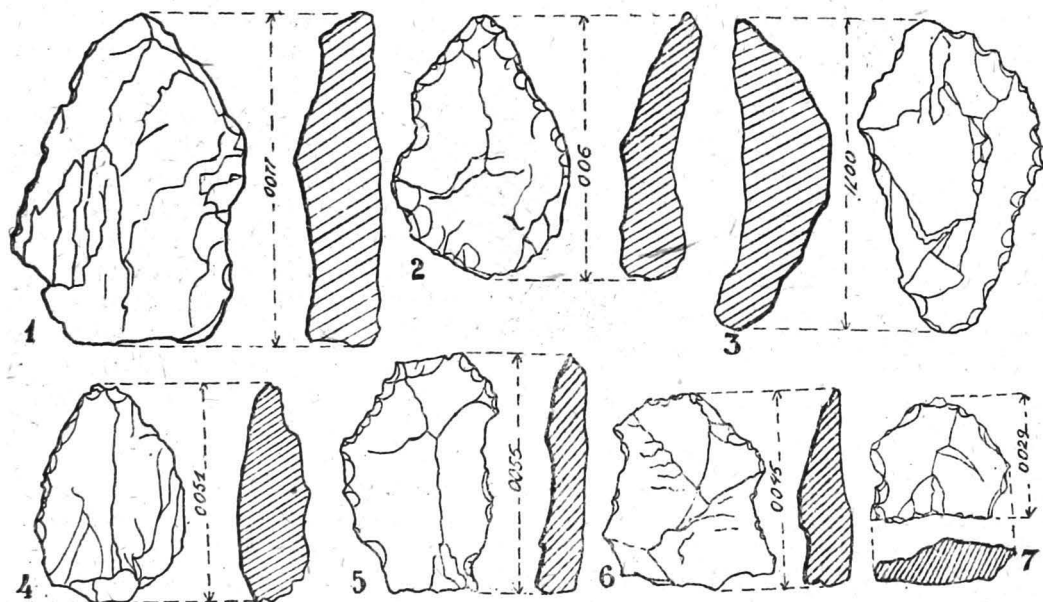

Fig. 7. — 1, 2, 4, vârfuri de mână — cuarțit ; 3, răzuitor — cuarțit ; 5, 6, așchii — gresie ; 7, așchie — silex. Galeria M, sectorul A, stratul I, în care au apărut resturile fosile umane.

Fauna stratului în care au fost descoperite resturile umane este alcătuită din:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Equus caballus L.
Bos (*taurus* L. *rasa primigenius* Boj?)
Saiga tartarica L.
Mustela martes L.

Uneltele de piatră sunt lucrate, în majoritate, din cuarțit. Dintre ele menționăm un reușit vârf de mână, așchii pentru tăiat și răzuit cu retușe de uzură, precum și o singură așchie de silex.

Fig. 8. — Intrarea cotlonului S.

II. Pentru aflarea vechii intrări la galeria M a fost atacat cotlonul S din stânga galeriei principale, situat la 12,20 m dela gura peșterii.

După cum arată măsurătorile, acesta este punctul cel mai apropiat de fundul actual al galeriei M și pe aici am presupus că a fost intrarea locuitorilor paleolitici spre această galerie (fig. 8).

Săpătura a mers până la stânca vie, pe care se observă nisip și pietriș sedimentar la o adâncime de 4,90 m. Dela adâncimea de 3,40 m, la 4,10 m se deschid trei ramificații orizontale dintre care una orientată spre NV, exact în direcția fundului galeriei M.

S'au făcut următoarele observațiuni stratigrafice:

La bază între 4,90—4 m se află un strat compact de argilă gălbuie, în amestec de pietre cu calcar, între care unele destul de mari. Grosimea stratului de 0,90 m — greu de săpat — cuprinde unelte de cuarțit ca: toporașe de mână, lucrate pe amândouă fețele, un silex gros în formă amigdaloidă, lucrat pe o singură față, o lamă groasă de silex, vârfuri de mână, așchii și spărturi de cuarțit.

· Ca aspect, uneltele descoperite aici aparțin unui mousterian în care persistă forme de tradiție acheuleană în asociere cu următoarea faună:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea Goldf.
Felis leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus L.
Cervus elaphus L.
Bison (priscus) Boj?
Saiga tartarica L.
Capra ibex Hoer.
Rhinoceros (tychorhinus) Fisch?
Elephas primigenius Blum
Mustela martes L.

Peste acest strat, se suprapune un strat mai puțin dens, de cca 0,50 m, conținând aceeași faună fără *Elephas primigenius*, dar cu unelte de aspect deosebit: așchii și spărturi atipice și vârfuri de mână, lucrate în cuarțit. E vorba de un mousterian întârziat, asemănător cu cel din stratul I al galeriei M.

Fără a schimba prea mult structura, în partea superioară, între 3,50—3 m, stratul conținea încă 40 cm de pământ puțin mai afânat, furnizând un fragment de lamă de silex și două așchii de cuarțit aparținând paleoliticului superior și un molar 3 superior stâng de om în asociere cu:

Ursus spelaeus Blum
Felix leo L. *rasa spelaea* Goldf.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Bison (priscus) Boj).

Deasupra acestui strat, cotlonul este umplut până la gură, pe o adâncime de 2,90 m, cu lut negru cenușos, mai compact în partea inferioară, în amestec cu bolovani mari de calcar. În acest strat, pe însuși stratul pleistocen, în asociere cu ceramica de tip Coțofeni a apărut un schelet uman ale cărui oase s'au găsit răspândite între adâncimea 2,80—2,90 m. După desordinea în care au fost descoperite oasele nu ne putem gândi la o înhumare, ci mai degrabă la o prăbușire sau o asvârlire a unui individ în cotlon. Totuși, deasupra lui s'au găsit patru lespezi mari de piatră.

Deasupra scheletului, până la gura de umplere a cotlonului, urmează fragmente de ceramică Coțofeni în amestec cu ceramică Latène dacică din ce în ce mai frecventă în partea superioară unde apare și ceramică modernă. Pătrunderea fragmentelor ceramice mai noi dacice și amestecul lor cu ceramica de tip Coțofeni se datorește ușurinței cu care acestea s'au putut strecura printre pietroaiele și lespezile cotlonului care, în partea superioară, sunt înglobate într'un pământ foarte afânat.

III. Săpătura din galeria principală a mers până la 2,90 m adâncime fără a atinge patul peșterii, care nu poate fi prea adânc, intru cât s'a ajuns la stratul de bolovani rulați, nisip și pietriș sedimentar depus de apele ce au circulat prin peșteră.

În partea inferioară avem un strat cultural, alcătuit din argilă roșcată-vineție, uscată și prăfoasă, a cărui grosime maximă este de 2,30 m în partea de N și 1,14 m în partea de S. El corespunde ca timp cu stratul inferior din cotlonul S aparținând mousterianului cu forme de tradiție acheuleană. S'au descoperit în acest strat două bogate vetre de locuire, adevărate ateliere

pentru prelucrarea uneltelor de cuarțit, de unde s'a cules material bogat pentru înțelegerea tehnicii lucrării cuarțitului.

Au apărut nuclee mari, pe care se văd urmele de desprindere ale așchiilor, topoare și toporașe de mână lucrate pe amândouă fețele (fig. 9), vârfuri de mână, spărturi și așchii de cuarțit, câteva vârfuri mousteriene de silex (fig. 10,4), precum și o lamă lată cu planul de lovire fațetat (fig. 10,3).

Fauna acestui strat este alcătuită din următoarele specii:

Ursus spelaeus Blum
Hyaena crocuta spelaea L.
Canis lupus spelaeus Goldf.
Canis vulpes fossilis L.
Equus caballus fossilis
Bos (Taurus L. rasa primigenius Boj?)
Capra ibex Hoer.
Elephas primigenius Blum
Saiga tartarica L.
Cervus megaceros euriceros Androw.
Rupicapra tragus Gray

Stratul se subțiază către pereții de S și de V ai peșterii, locuirea mousteriană apărând ca două moviște de depuneri ale căror poale spre S ajung la peretele peșterii, având o grosime abia de 0,90 m spre N și 1,14 spre S.

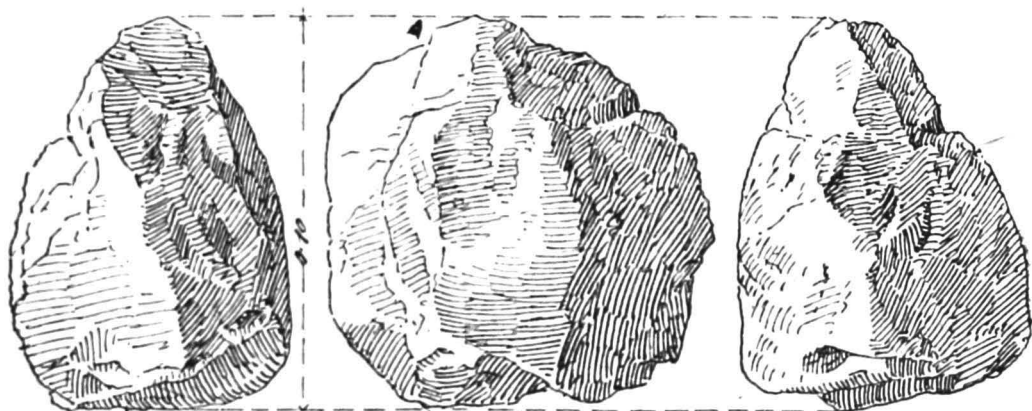

Fig. 9. — Toporaș de mână — cuarțit — lucrat pe amândouă fețele. Galeria principală, stratul I.

Peste această locuire continuă un strat de argilă de culoare galben închis, în amestec cu dărâmături și bulgări mari de calcar, îngrămădiți, mai ales, spre peretele peșterii. Către gura cotlonului S, acest strat devine uscat și prăfos.

Stratul cuprinde un mousterian întârziat având abia 0,30 m grosime pe vârful depunerii superioare, iar spre margini este mai gros, atingând în partea de S—1,48 m.

Unelte sunt în majoritate de cuarțit: așchii, spărturi și vârfuri de mână, iar la baza stratului, la o adâncime de 2,06 m a apărut o unealtă bifacială (fig. 10, 1), de formă ovalară, lucrată din silex, având aspectul unei limande acheuleene sau a unei foi de laur protosolutreene. În spre N apar la 1,65 m adâncime câteva unelte de os, între care un pumnal și o săpăligă de mână.

Peste această locuire se suprapune un strat de cultură alcătuit din argilă nisipoasă, vântat negricioasă cu intercalații de bulgări de calcar, bogat în oase sfărâmate de urs de peșteră și cărbune. Grosimea lui variază între 0,25—0,72 m și aparține paleoliticului superior în care s'au descoperit așchii de cuarțit de tradiție mousteriană și câteva lame înguste și subțiri de silex, care pot fi atribuite aurignacianului asemănător cu cel descoperit în săpăturile din anul 1951, în sondajul dela gura peșterii.

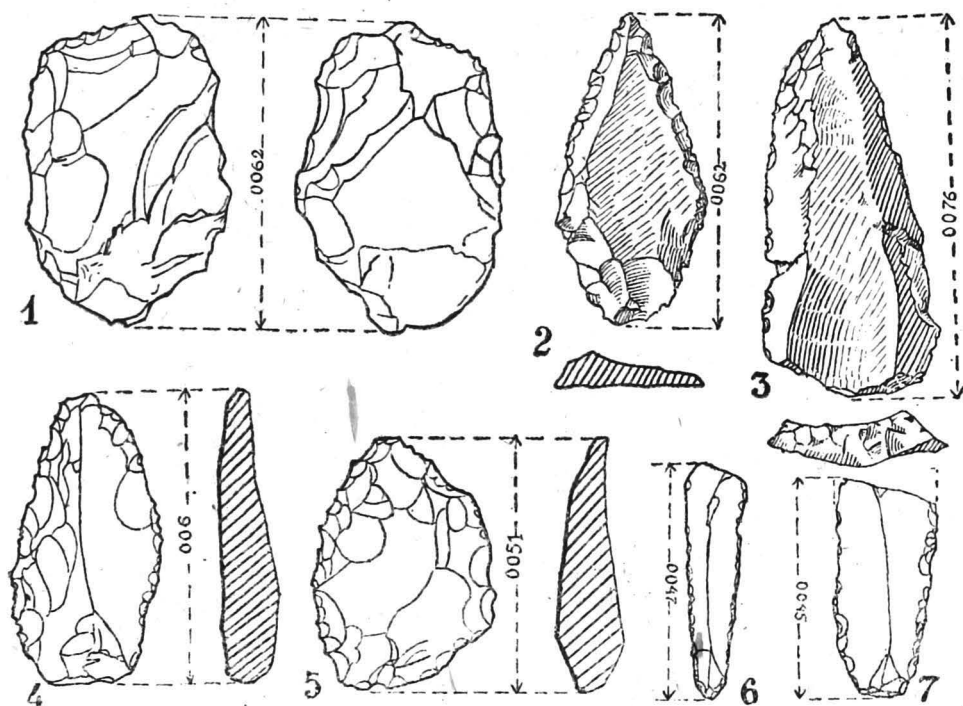

Fig. 10. — 1, unealtă ovalară — silex — lucrată pe amândouă fețele. Galeria principală, strat II. 2, vârf de mână lanceolat — silex — cu retușe adânci pe fața dorsală, favorabil la înmănușare. Galeria principală, strat II. 3, lamă-cuțit — silex — cu planul de lovire fațetat. Pe latura stângă retușe de întrebuințare. Galeria principală, strat I. 4, vârf de mână — silex — cu retușe adânci pe partea dorsală. Galeria principală, strat I. 5, unealtă amigdaloidă — silex — lucrat pe o singură față cu retușe adânci pe fața dorsală. Galeria S, strat I. 6, 7, lame — silex — cu retușe marginale. Galeria principală, strat III.

Fauna este reprezentată aproape exclusiv de *Ursus spelaeus*: mandibule sfărâmate sau întregi, oase lungi, vertebre, numeroși atlasuri, molari și canini în spre N la baza stratului, s'a descoperit axa osoasă a cornului unui *bos* tânăr.

După un strat steril, alcătuit din argilă gălbuie, în amestec cu bulgări de calcar, urmează o vatră de locuire Coțofeni cu bogate resturi ceramice peste care se găsesc câteva fragmente din prima epocă a fierului Hallstatt, în amestec cu ceramică Latène dacică lucrată cu mâna și la roată (fig. 11) și ceramica actuală a ultimului refugiu din timpul primului război mondial, în asocierie cu fauna actuală: bou, oaie, porc, câine, oase de păsări și liliac. Ca animale sălbatice sunt prezente mistrețul (*Sus scrofa ferrus* L.) și capra neagră (*Rupicapra rupicapra* L.).

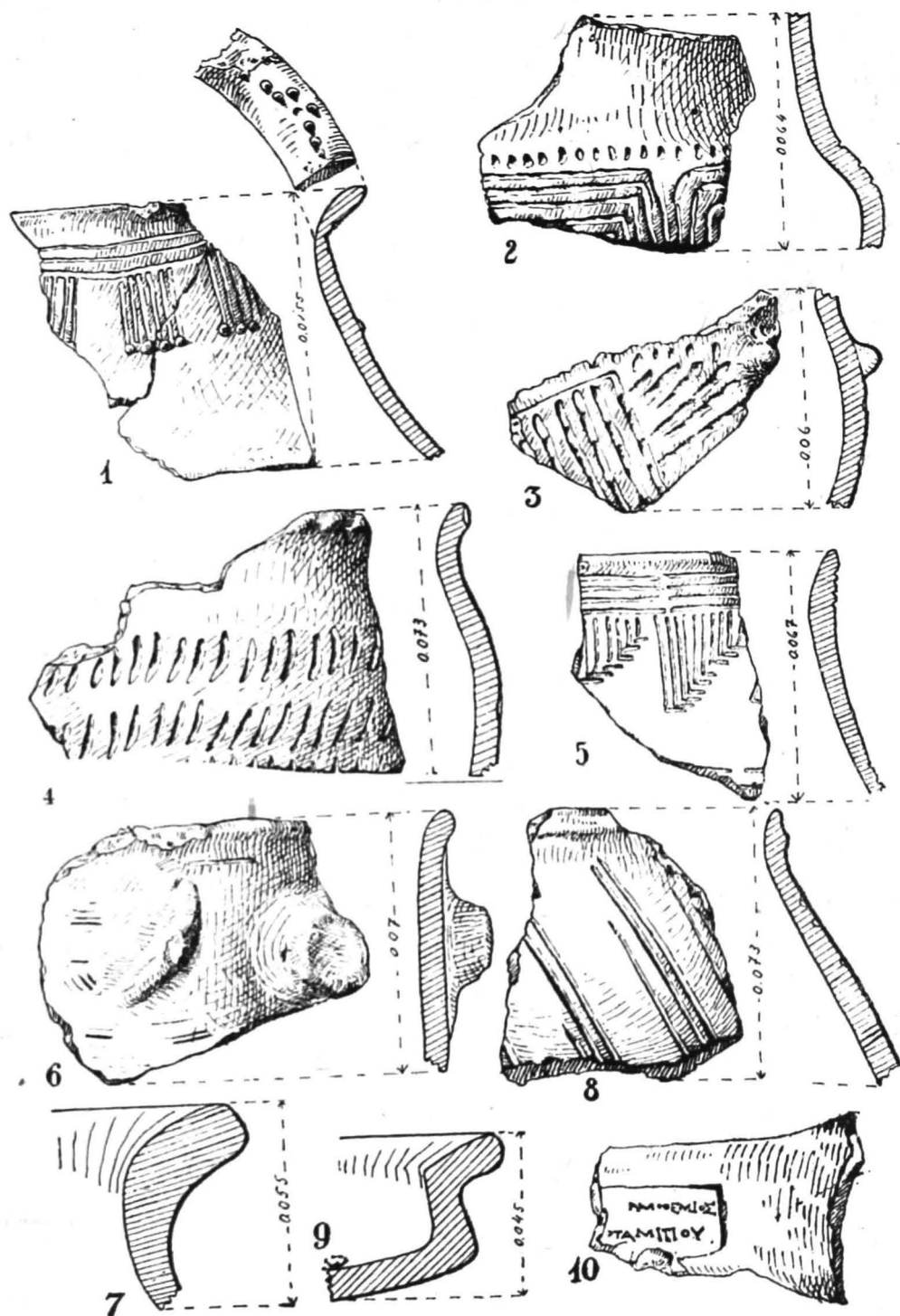

Fig. 11. — 1—5, fragmente ceramice tip Coțofeni. 6—9, fragmente ceramice Latene dacic. 10, mănuse de amforă grecească rhodiană cu inscripție.
Stratul actual. Galeria principală și cotlonul S.

IV. Ca încheiere, săpăturile şi cercetările executate de colectivul nostru în « Peştera Muerilor » dela Baia de Fier, Regiunea Craiova, au dat la iveală un strat de cultură mousteriană cu forme de tradiţie acheuleeană în cotlonul S şi sectorul I din galeria principală, un mousterian final decadent şi întârziat în sectorul I, cotlonul S şi cele două strate ale galeriei M şi un aurigancian în sectorul I şi cotlonul E, corespunzător cu cel dela gura peşterii.

Peste stratele de cultură paleolitice, în cotlonul E şi sectorul I din galeria principală, apar urme de locuire — refugii — bogate în epoca de bronz, faza Coţofeni, rare în prima epocă a fierului şi bogate în a doua epocă a fierului, Latène-ul dacic.

După aceasta, peştera n'a mai servit ca loc de refugiu decât în vremurile istorice apropiate.

Adăugându-se la aceasta descoperirea resturilor umane fosile din sectorul A al galeriei M, socotind că rezultatele săpăturilor noastre au o doosebită importanţă pentru înţelegerea acestor îndepărtate vremuri şi perspectivele ce se deschid îndreptăţesc continuarea lucrărilor pe viitor.

În campania de cercetări şi săpături pe anul 1953 ne propunem:

1. Realizarea obiectivelor restante din 1952;
2. Continuarea unor săpături mai întinse de locuiri paleolitice din această peşteră;
3. Săparea completă a sectorului A din galeria M pentru descoperirea altor resturi umane fosile şi observaţii stratigrafice;
4. Cercetări şi săpături pentru aflarea locurilor de eventuală înhumare a locuitorilor paleolitici ai peşterii;
5. Sondaje în peşterile vecine din cheile Olteţului dela Polovragi.

*Note asupra unor descoperiri arheologice în împrejurimile comunei
Baia de Fier*

Într-o excursie de cercetări, făcută în satul vecin, la Polovragi, după vizitarea peşterilor din cheile Olteţului, urcând pe piscul dela « Oborul Jidovilor », cercetat pe vremuri de Teohari Antonescu, s'au descoperit două puternice întărituri dacice, situate la 950 m altitudine, cu urme de palisade, valuri şi ziduri (fig. 12).

Ne aflăm în faţa unor poziţii naturale apărate spre V de peretele stâng al cheilor Olteţului, perete prăpăstios, aproape vertical, spre S, N şi E, apărate de stânci abrupte.

S'a cules ceramică Latène dacică, lucrată cu mâna şi cu roata (fig. 13).

În câmpia Olteţului, în spatele mănăstirei, la poala masivului de calcar pe care sunt aşezate cetăţile, s'a descoperit o aşezare dacică. Din gropile de bordeie, retezate de unele viroage, s'a cules ceramică asemănătoare celei de pe cetăţi, ceea ce documentează contemporaneitatea.

Tot în câmpia Olteţului, spre E de Polovragi, s'a descoperit o necropolă tumulară.

S'au cercetat de asemenea urmele vechilor exploatări de fier de pe valea Galbenului, la N de sat, exploatări care sunt cu siguranţă mai vechi decât ocupaţia austriacă a Olteniei — cum s'a crezut — întru cât satul este cunoscut sub numele Baia de Fier încă dela 1500 (fig. 14).

Fig. 12. — Polovragi. Cetățuia dacă I, văzută de pe Cetățuia II, de care este despărțită printr'o șea naturală.

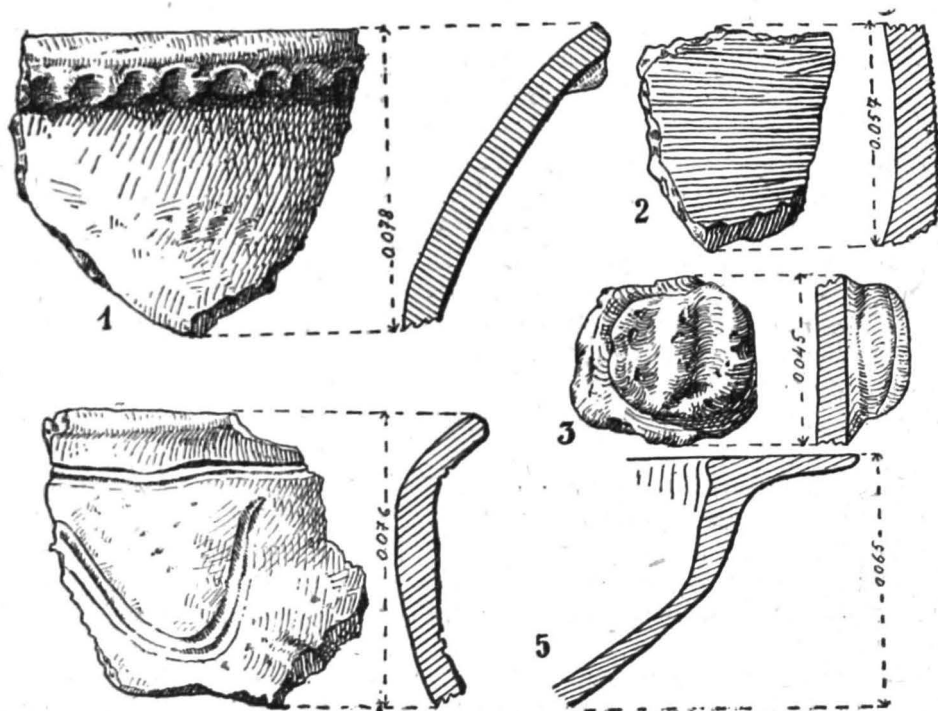

Fig. 13. — Polovragi. Ceramică Latene dacică de pe Cetățuia dacică I.

S'a precizat locul extragerii minereului, depozite de minereu părăsite, ruinele unei construcții, locul de topire al minereului și canalizările care duceau apa la șteampul pentru sfărâmat minereul.

Peșterile — loc de refugiu, cetățile — adevărate cuiburi de rezistență, așezarea la poala muntelui, metropola și probabil, și vechea exploatare a

Fig. 14. — Baia de Fier. Movilă de minereu părăsită, la locul numit La Băi, Valea Galbenului, N satului.

fierului, documentează în această regiune un complex dacic a cărui legătură peste munte se putea face prin pasul plaiului Novaci.

O cercetare a acestui complex va duce, fără îndoială, la rezultate bogate pentru înțelegerea acestei vremi, de aceea socotim necesară programarea unor săpături arheologice, aici.

C. Daicoviciu—responsabil, St. Ferenczi, A. Bodor, C. Nicolescu-Plopșor, N. Goștar, D. Radu, M. Detiu, P. Dukă, studenți: H. Deac, A. Dankanits, C. Bulz, L. Fodor, E. Gasparoglu, E. Popovici, P. Căpățână

АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ РАСКОПКИ В ГРАДИШТА МУНЧЕЛУЛУЙ (КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Систематическое вскрытие дакийского поселения в Градишта Мунчелулуй началось в 1950 г. после завершения полного вскрытия дакийской крепости в Пятра Рошие в 1949 г.

Раскопки дакийского поселения на холме Градишта в течение кампании 1950—1951 гг. выявили тройной характер этого поселения, а именно характер религиозного, политического и военного центра.

Исследования 1952 года имели целью расширение и углубление сведений об этом тройном характере селения в Грэдиштя Мунчелулуй. Эта цель преследовалась следующими работами: а) полным вскрытием некоторых строений, б) выяснением, при помощи исчерпывающих зондирований в святилищах и в крепости, некоторых вопросов хронологического и технического порядков, в) раскопками некоторых селений на различных террасах холма Грэдиштя в непосредственном соседстве с крепостью и со святилищами, г) разведками окрестностей этого центра дакийской жизни.

В связи с пунктом а) были вскрыты в 1952 г. 2 святилища: малое, круглое святилище на XI-ой террасе к востоку от большого круглого святилища и четырехугольное святилище с 60 колоннами на X-ой террасе. Малое круглое святилище построено из 114 андезитовых столбов, размещенных на совершенно правильной окружности диаметром в 12 1/2 м. Как и в большом круглом святилище имеются столбы из андезита двух сортов, 101 тонких и 13 более широких. Размещение столбов по кругу придерживается заранее установленного правила, имевшего без сомнения какую-то цель. Столбы сосредоточены в 13 группах. 11 групп состоят из 8 тонких и одного более толстого столба каждая; одна группа состоит из 7 тонких и одного более толстого столбов. Смысл этой группировки должен быть поставлен в зависимость от религии даков и отнесен к известным астральным явлениям (быть может, дело касается разделения года на 13 месяцев).

Вторым, полностью вскрытым, было святилище на X-ой террасе. Здесь установили, что на месте более раннего четырехугольного святилища, огражденного рядом тонких столбов из известняка, построили также четырехугольное святилище, длиною в тридцать семь с половиной метров и шириной в тридцать два метра, занявшее таким образом почти всю террасу. Это новое святилище сооружено из 60 андезитовых колонн, установленных на известного рода круглых равным образом андезитовых подставках диаметром в 2—2,20 м.

На месте сохранилось некоторое количество подставок, несколько оснований колонн, но ни единого пилястра. Значительное количество оснований колонн, предназначенных для этого святилища, имеется в стене крепости или на южном склоне холма Грэдиште, недалеко от святилищ. По всей вероятности, этот величественный храм с андезитовыми колоннами больших размеров еще не был закончен, и постройка его была прервана вспыхнувшими дако-римскими войнами. На эту мысль наводит то обстоятельство, что на X-ой террасе не было найдено ни пилястров колонн, ни капителей или прочих архитектурных принадлежностей верхней части здания и что такого рода предметы все же находятся либо в стене крепости, либо на склоне холма.

На месте храма возвели после падения крепости римскую деревянную постройку.

Как древнее, так и новое святилище были обведены с северной стороны каменной изгородью, а сама терраса была защищена с северной стороны тщательно построенной каменной террасированной стеной, такой же, как террасированная стена, отделяющая X-ую террасу от XI-ой.

Для выяснения некоторых вопросов хронологического порядка пункт б) программы) были путем зондирований установлены в крепо-

сти (и в святилищах) следующие даты: в центральной части поселения на холме Грăдиштя первоначально имелось поселение гражданского и религиозного типа. Согласно всем до сих пор достигнутым результатам раскопок, установлено, что святилища являются более древними, чем сооружения военного характера (крепость). Современными с постройками религиозного характера являются самые древние гражданские селения на террасах крепости или на террасах святилищ.

Крепость в Грăдиштя Мунчелулуй более поздних времен, чем гражданские поселения и первые религиозные постройки. Она очевидно построена именно в виду неизбежного столкновения на жизнь и на смерть с Римом, ставшего роковым при захватнических экспедициях Домициана. Эта крепость, назначение которой было служить убежищем и местом для последней обороны, не была разрушена римлянами в первую войну. Она однако должна была быть разрушена вследствие навязанных условий мира 102 года. Позже, в промежутке между этими двумя войнами, ее должны были наспех восстановить. Эта поспешность объясняет также небрежный способ сооружения и наличие посторонних материалов, при возведении каменных стен.

В течение второй войны, в частности к концу похода, летом 106 года, римские завоеватели разрушили огнем и мечем крепость, которую они затем восстановили в общих чертах, и которой они в течение нескольких десятилетий пользовались для гарнизона в качестве охраны от постоянно восстававших даков.

Третий пункт программы работ был выполнен посредством разведок на нескольких террасах близ святилищ и крепости. В первую очередь были завершены раскопки поселения гражданского и ремесленного характера на VIII-ой террасе.

Постройки на этой террасе состояли из деревянных жилищ, барачков, равным образом из дерева, и из открытых крылец на столбах, поставленных на каменные блоки. Необыкновенно многочисленные орудия столярные, кузнечные и хозяйственного характера (свыше 300), а также очаги, свидетельствуют о существовании в этом комплексе по меньшей мере двух мастерских.

Как система строения, так и найденная на этой террасе керамика указывают, что жители и мастера, работавшие здесь, были без сомнения местными мастерами, даками.

Другая вскрытая в течение этих работ терраса близ цистерны внесла новый и неожиданный элемент для ознакомления с материальной культурой даков. На этой террасе открыли расписную дакийскую керамику— без сомнения, производства нескольких местных мастеров, которые вдохновлялись при исполнении расписных сосудов как моделями поздней расписной эллинистической керамики, так и традициями керамического искусства и автохтонной орнаментации. Двух-трех цветными мотивами на белой, желтой или черной поливе являются геометрические фигуры, цветы и животные (человеческие изображения отсутствуют). Открытие дакийской расписной керамики является, без сомнения, одним из самых важных результатов современных археологических исследований.

Разведки окрестностей центра дакийской жизни в Грăдиштя Мунчелулуй составили четвертое задание программы работ. Результатом

этих разведок было выявление пещер в известняковых холмах в непосредственном соседстве, обитаемых по всей вероятности и в эпоху расцвета независимого дакийского государства.

Равным образом были уточнены пункты большие или меньшие поляны, со следами хозяйственных поселений дакийской эпохи, проверяющие и подтверждающие лишний раз большое число поселений в районе дакийской крепости и плотность населения в этом центре зарождающейся дакийской государственной власти.

В течение этой экспедиции исследовали равным образом более отдаленные пещеры этого края, известные еще в прошлом как обитаемые человеком палеолита, а именно большую пещеру в Чокловина и пещеру в Огаба Поноре.

Еще одним результатом исследований археологического коллектива в Грэдештя Мунчелулуй явилось научное установление некоторых сортов зерновых и кормовых трав, возделываемых даками, на основании семян, найденных на различных террасах, в особенности в гражданских поселениях. Отмечается наличие двух сортов пшеницы, *Triticum compestivum* и *Triticum vulgare*, ржи, проса, ячменя, двугранного ячменя, фасоли, чечевицы, горчицы, мака, бора и репака. При сравнении этих растений, возделанных даками, с растениями, возделанными римлянами, при помощи семян, найденных в бесспорно римских более поздних поселениях, не обнаруживается никакого качественного улучшения, ни увеличения числа разновидностей.

Наряду с большим развитием всевозможных ремесел в дакийском обществе до покорения, подтверждаемым значительным количеством и разнообразием орудий и инструментов или передовым и уточненным гончарным искусством, необычайное количество и отборные качества всевозможных семян говорят в пользу далеко зашедшей стадии дакийского общества тех времен, перешедшей из последнего этапа первобытного общества в начальную фазу общества, разделенного на антагонистические классы, фазу древнего первобытного рабовладельческого государства, отличающегося в своем первоначальном виде от вполне развившегося классического рабовладельческого государства того времени.

Этому материальному базису соответствует и государственная надстройка, проявленная в архитектуре, искусстве, религии, военной мощи и политической организации дакийского общества, так, как это было выявлено археологическими раскопками последних трех лет.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

- Рис. 1. — Небольшое круглое святилище.
- Рис. 2. — Небольшое круглое святилище.
- Рис. 3. — Небольшое круглое святилище.
- Рис. 4. — Небольшое круглое святилище; узкие и широкие столбы.
- Рис. 5 а. — Снимок террасы X с башней и святилищем.
- Рис. 5 б. — Основание колонны и постамент.
- Рис. 6. — Стена D.
- Рис. 7. — Вид стены D и разрезов кровельных желобов.
- Рис. 8. — Восстановление стены D.
- Рис. 9. — Покрышка с птицей.

- Рис. 10. — Покрышка с птицей.
 Рис. 11. — Известняковые столбы с террасы X; старое святилище.
 Рис. 12. — Известняковые столбы с террасы X; старое святилище.
 Рис. 13. — Коридор большого квадратного святилища; терраса XI.
 Рис. 14. — Большой разрез желоба.
 Рис. 15. — Профиль разреза желоба.
 Рис. 16. — Расписной сосуд; терраса VIII.
 Рис. 17. — Расписная ручка; терраса VIII.
 Рис. 18. — Большой расписной сосуд; терраса VIII.
 Рис. 19. — Нагроможденные тараны.
 Рис. 20—21. — Склад железных горшков; терраса VIII.
 Рис. 22. — Орудия и бритва; терраса VIII.
 Рис. 23. — Склад орудий; плато А.
 Рис. 24. — Разрез I; западные ворота.
 Рис. 25. — Разрез II; западные ворота.
 Рис. 26. — Мостовая западных ворот.
 Рис. 27. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
 Рис. 28. — Стена и разрез II.
 Рис. 29. — Вид крепостной стены; западные ворота.
 Рис. 30. — Крепостная стена; западные ворота.
 Рис. 31. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
 Рис. 32. — Башня на внутренней стороне крепостной стены.
 Рис. 33. — Выступ.
 Рис. 34—38. — Фрагменты расписной керамики; терраса О. Р.
 Таблица I. — Терраса X.
 Таблица II. — Терраса VIII.
 Таблица III. — Терраса с расписными горшками.

ПРЕДВАРИТЕЛЬНЫЕ ДАННЫЕ ПАЛЕАНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ РЕЗУЛЬТАТОВ В «ПЕШТЕРА МУЕРИЛОР», БАЙЯ ДЕ ФИЕР, РАЙОН НОВАЧ, ОБЛАСТЬ КРАЙОВА

(КРАТКОЕ СОДЕРЖАНИЕ)

Антропологический коллектив Академии РНР в сотрудничестве с коллективом археологического участка раскопок Градишта Мунчелулуй продолжал работы в «Пештера Муерилор» в Байя де Фиер; были получены следующие результаты.

I. В подземном ходе М установлены два слоя палеолитической культуры с орудиями из кварцита, кремня и кости, формы конца эпохи мустериана, в сочетании с фауной холодного климата.

В отрезке А этого хода найдены ископаемые человеческие остатки, череп и большая берцовая кость, принадлежащие *Homo sapiens fossilis*, нижняя челюсть и лопатка с характерными чертами *Homo primigenius*.

II. В нижнем слою углубления и хода S и в главном ходе обнаружен средний мустериан с формами, проявляющими ашельские традиции а в верхнем четвертичном слою найдены кремневые орудия ориньянских форм.

В теперешнем слою встречается керамика Коцофень, Латена и современная. В Половраджи обнаружены две крепостцы, дакийское поселение и курганный некрополь.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Стратиграфический разрез галлерей М, участок С.

Рис. 2. — Галлерей М. Вид раскопа участка С. Слои культуры покрыты справа сталагмитовым слоем.

Рис. 3. — 1 — кинжал, 2 — сверло. Главная галлерей, слой II. 3 — скребок. Галлерей М, участок F, слой II. 4 — ручная мотыга, Галлерей М, участок А, слой I.

Рис. 4. — Галлерей М, участок А. Человеческая челюсть *in situ*, приходящая из слоя I.

Рис. 5. — Человеческая челюсть, представленная вблизи.

Рис. 6. — Галлерей М, участок А. Человеческая челюсть *in situ*.

Рис. 7. — 1, 2, 4. — кварцитовые ручные наконечники, 3 — кварцитовый скребок. 5, 6 — отщепы песчаника, 7 — отщепы кремня. Галлерей М, участок А, слой I, в котором были обнаружены остатки ископаемого человека.

Рис. 8. — Вход в нишу S.

Рис. 9. — Кварцитовый ручной топорик, с двусторонней обработкой. Главная галлерей, слой I.

Рис. 10. — 1 — Овальное орудие — кремень, с двусторонней обработкой. Главная галлерей, слой II. 2 — копиевидное ручное острие — кремень — с глубокой подправкой на спинке, годное для втульчивания. Главная галлерей, слой II. 3 — Ножевидная пластинка — кремень — с обработанным фасетками режущим краем. На левой стороне не видны следы употребления. Главная галлерей, слой I. 4 — ручное острие — кремень — с глубокими следами ретуши на спинке. Главная галлерей, слой I. 5 — орудие миндалевидной формы — кремень — обработанное только с одной стороны с глубокой ретушью на спинке. Галлерей S, слой I. 6, 7 — кремневые пластинки, обработанные ретушью по краям. Главная галлерей, слой III.

Рис. 11. — 1 — 5, фрагменты керамики типа Коцофени. 6 — 9, дакийские фрагменты керамики Латен. 10 — ручки родосской греческой амфоры с надписью, современный слой, главная галлерей и ниша S.

Рис. 12. — Половраджи. Небольшая дакийская крепость I, вид с Четэцуи II, от которой она отделена естественным порогом.

Рис. 13. — Половраджи. Дакийская керамика латен из дакийской крепосты I.

Рис. 14. — Баия де Фиер. — Монета из руды, заброшенная в месте, называемом «Ла Бэй», Валя Галбенулуй, к северу от села.

LE CHANTIER DE GRĂDIȘTEA MUNCELULUI

(RÉSUMÉ)

Le dégagement systématique de l'établissement dace de Grădiștea Muncelului a commencé en 1950, après le dégagement complet de la forteresse dace de Piatra Roșie, effectué en 1949.

Les fouilles exécutées au cours de la campagne de 1950 — 1951, à Grădiștea, ont mis en lumière le triple caractère de centre religieux, politique et militaire de cet établissement.

Le but des recherches de 1952 a été d'élargir et d'approfondir les connaissances que l'on avait au sujet du triple caractère de la station de Grădiștea Muncelului; ce qui a été réalisé au moyen des travaux suivants: a) par le dégagement complet de certaines constructions, b) par l'élucidation de certains problèmes, d'ordre chronologique et technique, à l'aide de larges sondages dans l'enceinte du sanctuaire et de la place forte, c) en mettant à jour certains établissements des différentes terrasses de la colline de Grădiștea à proximité immédiate de la place forte et des sanctuaires, d) en explorant les environs de ce centre de vie dace.

En ce qui concerne le point *a*), deux sanctuaires ont été mis à jour en 1952: le petit sanctuaire circulaire, sur la terrasse XI, à l'est du grand sanctuaire circulaire, et le sanctuaire quadrilatère à 60 colonnes, de la terrasse X. Le petit sanctuaire circulaire est constitué par 114 piliers d'andésite, rangés en un cercle parfait, dont le diamètre est de 12,5 m. Comme pour le grand sanctuaire circulaire, les piliers d'andésite sont de deux sortes: 101 piliers minces et 13 plus épais. L'ordonnance circulaire des piliers suit une règle par avance établie et a, sans nul doute, une signification particulière. Les piliers sont groupés en 13 groupes. Onze de ces groupes sont formés chacun par 8 piliers sveltes et un pilier plus massif, un autre groupe est composé de 7 piliers minces et un pilier massif et un dernier, par 6 piliers minces et un pilier épais. La signification de ce groupement doit se rapporter à la religion des Daces et avoir trait à certains phénomènes astraux (il pourrait s'agir, par exemple, de la division de l'année en 13 mois).

Le deuxième sanctuaire que l'on a complètement mis à jour est celui de la terrasse n° X. On y a établi que, sur l'emplacement d'un sanctuaire quadrilatère antérieur, entouré d'une rangée de minces piliers en pierre calcaire on en avait édifié un autre, également quadrilatère, long de 37,5 m et large de 32 m, qui occupait la presque totalité de la terrasse. Ce nouveau sanctuaire se compose de 60 colonnes en andésite, placées sur des piédestaux ronds, d'un diamètre de 2 m à 2,20 m, également en andésite.

Plusieurs piédestaux et quelques bases de colonnes sont demeurés sur place, mais nul fût de colonne. Un nombre important de fûts de colonnes destinées à ce sanctuaire se trouve dans la muraille de la place forte ou sur la pente méridionale de la colline de Grădiștea, non loin des sanctuaires. Selon toute probabilité, ce sanctuaire imposant, à colonnes d'andésite de dimensions importantes, n'avait pas été achevé. Le déclenchement des guerres contre Rome en a interrompu la construction. Cette hypothèse est soutenue par le fait que, sur la terrasse X, on n'a trouvé ni fûts de colonnes, ni chapiteaux ou autres pièces architectoniques supérieures de l'édifice, alors que de telles pièces se trouvent cependant dans les murs de la place forte ou sur le flanc de la colline.

Après la chute de la place forte, une construction romaine, en bois a été élevée sur l'emplacement du sanctuaire.

L'ancien sanctuaire, ainsi que le nouveau, étaient ceints, vers le nord, par une clôture en pierre. La terrasse même était défendue, vers le nord également, par un mur construit avec soin, tout comme celui qui sépare la Xe terrasse de la XIe.

Les sondages exécutés à la place forte (et aux sanctuaires), en vue d'éclaircir certains problèmes d'ordre chronologique (point *b* du programme), ont permis d'établir la chronologie suivante: sur la colline de Grădiștea, au point central de la station, il y a eu, dès le commencement, un établissement d'un caractère civil et religieux. D'après les résultats des fouilles effectuées jusqu'à présent, les sanctuaires sont antérieurs aux constructions militaires (la place forte). Les plus anciens établissements civils constatés sur les terrasses de la place forte ou sur celles des sanctuaires sont contemporains des constructions à caractères religieux.

La place forte de Grădiștea Muncelului est ultérieure aux anciens établissements civils et aux premiers édifices religieux. Elle a été construite, semble-t-il, justement en vue de l'imminent conflit à vie et à mort avec Rome,

conflit que les expéditions d'envahissement de Domitien ont rendu fatal aux Daces. Au cours de la première guerre, les Romains n'ont pas détruit cette place forte, destinée à servir de refuge et de dernier retranchement aux Daces. Mais les conditions de la paix de l'an 102 en ont imposé la démolition. Elle a été refaite ensuite, en hâte, pendant l'intervalle entre les deux guerres. Cette hâte explique la technique négligée de la construction et les matériaux étrangers employés au relèvement des murs.

Au cours de la seconde guerre, vers la fin de la campagne, pendant l'été de l'année 106, la place forte est mise à feu et à sang par le conquérant romain qui la reconstruit ensuite de façon sommaire. Pendant quelques dizaines d'années, elle sert de garnison à un détachement romain destiné à surveiller les Daces, constamment soulevés.

Le 3e point du programme a été réalisé par l'exploration de quelques terrasses à proximité des sanctuaires et de la place forte. En premier lieu, on a fini de dégager l'établissement civil et des artisans de la VIIIe terrasse.

Les constructions de cette terrasse consistent en demeures en bois, en baraques également bâties en bois et en galeries ouvertes, soutenues par des poutres assises sur des blocs de pierre. L'extraordinaire multitude d'outils de menuiserie, de ferronnerie et de ménage (plus de 300), ainsi que les foyers, prouvent l'existence d'au moins deux ateliers dans ce complexe de bâtiments.

La méthode de construction aussi bien que la céramique de cette terrasse indiquent de façon certaine que les habitants et les artisans qui ont travaillé en cet endroit étaient des Daces.

Une autre terrasse mise à jour au cours de ces travaux, à proximité de la citerne, a apporté une contribution nouvelle et inattendue à la connaissance de la culture matérielle des Daces. On a découvert sur cette terrasse une poterie peinte, sans doute l'œuvre des artisans locaux, qui s'inspiraient des modèles hellénistiques aussi bien que des traditions de l'art céramique indigène. Les motifs exécutés en deux ou trois couleurs, sur un fond de vernis blanc, jaune ou noir, sont des motifs géométriques, des fleurs et des animaux (la figure humaine en est exclue). La découverte de la céramique dace constitue sans conteste l'un des plus importants résultats des recherches archéologiques actuelles.

L'exploration des environs du centre de vie dace de Grădiștea Muncelului a constitué la quatrième tâche du programme des travaux. Le résultat de ces explorations a été l'identification de certaines cavernes des flancs des collines calcaires, du voisinage immédiat, qui, selon toute probabilité, ont continué d'être habitées à l'époque de prospérité de l'état dace libre.

On a également précisé l'existence de plusieurs points, clairières plus ou moins larges, portant les traces d'établissements ménagers, de l'époque dacique. Ceci vérifie et confirme une fois de plus la multitude des établissements de la région et la densité de la population de ce centre du pouvoir de l'état dace.

C'est également au cours de cette périégèse que l'on a visité les cavernes les plus lointaines de cette contrée, déjà connues pour avoir été habitées par l'homme paléolithique, à savoir la Grande Caverne (Peștera Mare) de Cioclovina, et la caverne de Ohaba Ponor.

Un autre résultat des recherches du collectif d'archéologie de Grădiștea Muncelului a été d'établir, de façon scientifique, certaines variétés de céréales

et de plantes fourragères des cultures daces en s'étayant des semences trouvées sur les différentes terrasses et surtout dans les établissements civils. Parmi celles-ci, on rappelle la présence des deux espèces de blé, *Triticum compactum* et *Triticum vulgare*, du seigle, millet, orge, orga distique, fèves, lentilles, moutarde, pavot, panic et colza. Par rapport aux plantes cultivées par les Daces, celles que les Romains cultivaient et que l'on a identifiées à l'aide des semences trouvées dans les établissements ultérieurs, certainement romains, n'ont apporté ni amélioration qualitative ni multiplication des variétés.

Parallèlement à l'essor des métiers dans la société dace antérieure à l'envahissement, essor confirmé par la multitude et la variété des outils et des instruments de toute sorte ou par l'art avancé et raffiné de la poterie, la quantité inaccoutumée et la qualité choisie des différentes semences témoignent du stade fort avancé de la société dace de l'époque. Ce stade avait dépassé la dernière étape de la commune primitive et se trouvait à la phase de début de la société divisée en classes antagonistes, à la phase de l'état antique primitif — esclavagiste, différant naturellement, à ses commencements, de l'état esclavagiste évolué, classique, de l'époque.

La superstructure de l'état, qui se manifeste par l'architecture, l'art, la religion, la puissance militaire et l'organisation politique de la société dace et telle qu'elle ressort des fouilles exécutées au cours des trois dernières années, correspond à cette base matérielle.

EXPLICATION DES FIGURES

- Fig. 1. — Le petit sanctuaire circulaire.
- Fig. 2. — Le petit sanctuaire circulaire.
- Fig. 3. — Le petit sanctuaire circulaire.
- Fig. 4. — Le petit sanctuaire circulaire: piliers mince et massif (dessin).
- Fig. 5. a) — Vue photographique de la terrasse X, avec la tour et le sanctuaire.
- Fig. 5. b) — Bases de colonnes et soubassement.
- Fig. 6. — Le mur D.
- Fig. 7. — Vue du mur D et de la section aux gouttières.
- Fig. 8. — Reconstitution du mur D..
- Fig. 9. — Couvercle à oiseau.
- Fig. 10. — Couvercle à oiseau.
- Fig. 11. — Les piliers en calcaire de la terrasse X; ancien sanctuaire.
- Fig. 12. — Les piliers en calcaire de la terrasse X; ancien sanctuaire.
- Fig. 13. — Corridor du grand sanctuaire quadrilatère; XI-e terrasse.
- Fig. 14. — Grande section à la gouttière.
- Fig. 15. — Profil de la section à la gouttière.
- Fig. 16. — Vase peint; VIII-e terrasse.
- Fig. 17. — Anse peinte; VIII-e terrasse.
- Fig. 18. — Grand vase peint; VIII-e terrasse.
- Fig. 19. — « Les béliers » en tas.
- Fig. 20—21. — Le dépôt contenant des pots de fer; VIII-e terrasse.
- Fig. 22. — Outils de la VIII-e terrasse (d. le rasoir).
- Fig. 23. — Dépôt d'outils, plateau A.
- Fig. 24. — I-ère section; porte de l'ouest.
- Fig. 25. — II-e section; porte de l'ouest.
- Fig. 26. — Pavage de la porte ouest.
- Fig. 27. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.
- Fig. 28. — Mur et II-e section.
- Fig. 29. — Vue du mur de la place forte; porte ouest.

Fig. 30. — Mur de la place forte; porte ouest.

Fig. 31. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.

Fig. 32. — Tour située sur le côté intérieur du mur de la place forte.

Fig. 33. — Le promontoire.

Fig. 34—38. — Fragments de céramique peinte; terrasse O.P.

Planche I. — X-e terrasse.

Planche II. — VIII-e terrasse.

Planche III. — La terrasse où se trouvaient les vases peints.

DONNÉES PRÉLIMINAIRES SUR LES RÉSULTATS PALÉANTHROPOLOGIQUES DE «PEȘTERA MUERILOR», BAIA DE FIER DISTRICT DE NOVACI, RÉGION DE CRAIOVA

(RÉSUMÉ)

Le collectif d'Anthropologie de l'Académie de la République Populaire Roumaine, en collaboration avec le chantier archéologique de Grădiștea Muncelului, a continué les travaux à «Peștera Muerilor» de la Baia de Fier. On y a obtenu les résultats suivants:

I. On a précisé, dans la galerie M, deux niveaux de culture paléolithique, à outils de quartzite, silex et os, d'un aspect moustérien final, associés à une faune de climat froid.

Dans le secteur A de cette galerie, apparaissent des fossiles humains — un crâne et un tibia — appartenant au *homo sapiens fossilis*, une mandibule et un scapulum à caractères de *homo primigenius*.

II. Dans la couche inférieure de la niche et de la galerie S ainsi que dans la galerie principale, apparaît un moustérien moyen à formes de tradition acheuléenne; dans le quaternaire supérieur, apparaissent des outils en silex d'aspect aurignacien.

Dans la couche actuelle on trouve de la céramique Coțofeni, Latène et actuelle.

On a découvert, à Polovragi, deux citadelles et un établissement dace ainsi qu'une nécropole tumulaire.

EXPLICATION DES FIGURES

Fig. 1. — Section stratigraphique à travers la galerie M, secteur C.

Fig. 2. — Galerie M. Vue des fouilles du secteur C. Les niveaux de culture sont recouverts, à droite, d'un plancher stalagmitique.

Fig. 3. — 1, poignard, 2, perçoir. Galerie principale, II-e niveau. 3, écorçoir (râcloir). Galerie M, secteur F, II-e niveau. 4, houe à main. Galerie M, secteur A, I-er niveau.

Fig. 4. — Galerie M, secteur A. Mâchoire humaine du I-er niveau, *in situ*.

Fig. 5. — Mâchoire humaine, vue de plus près.

Fig. 6. — Galerie M, secteur A. Mandibule humaine, *in situ*.

Fig. 7. — 1, 2, 4, pointes à main en quartzite; 3, râcloir en quartzite; 5, 6, éclats en grès, 7, éclat de silex. Galerie M, secteur A, I-er niveau, où sont apparus les restes fossiles humains.

Fig. 8. — Entrée de la niche S.

Fig. 9. — Hachette à main en quartzite dont les deux faces sont travaillées. Galerie principale, I-er niveau.

Fig. 10. — 1, outil ovulaire en silex dont les deux faces sont travaillées, galerie principale, II-e niveau. 2, pointe à main lancéolée en silex à profondes retouches sur la face

dorsale, favorables à l'emmanchement. Galerie principale, II-e niveau. 3, lame-couteau en silex dont le tranchant (plan de choc) présente des facettes. Sur le bord gauche on voit des retouches qui en démontrent l'emploi. Galerie principale, I-er niveau. 4, pointe à main en silex dont la partie dorsale porte de profondes retouches. Galerie principale, I-er niveau. 5, outil amygdaloïde en silex, travaillé sur un seul des côtés et à profondes retouches sur la face dorsale. Galerie S, I-er niveau. 6, 7, lames en silex, à retouches marginales. Galerie principale, III-e niveau.

Fig. 11. — 1—5, fragments céramiques de type Coțofeni ; 6 — 9, fragments céramiques du second âge de fer, 10, anse d'amphore rhodienne à inscription. Niveau actuel. Galerie principale et niche S.

Fig. 12. — Polovragi. L'oppidum dace I, avec vue de l'oppidum II, dont il est séparé par un fossé naturel.

Fig. 13. — Polovragi. Céramique de l'oppidum dace I,

Fig. 14. — Baia de Fier. Amas en minéral abandonné au lieu dit « La Băi » dans la Valea Galbenului, au nord du village.
